BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVIENSIS

kat.komp.

593113

Mag. St. Dr.

Liczba inwentarza 262/
Szafa 38
Półka a
Miejsce 2

Mag. St. Dr.

V
B J
C

593113 I

Nr 262,112

XVII. 068

3
A In

SELECTÆ
E PROFANIS
SCRIPTORIBUS
HISTORIÆ,

Quibus admiſta ſunt varia honeſtè vivendi præcepta ex iiſdem Scriptoribus deprompta.

Ad Uſum Scholarum Piarum.

PARS PRIMA.

VARSAVIÆ
Typis S.R.M. & Reipublicæ in Collegio Regio *Scholarum Piarum.*
MDCCLIX.

HOc illud eſt præcipuè in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri; inde tibi tuæque Reipublicæ quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Livius l. 1. in Præf.

N: C
BIBLIOTHECA JAGELL. CRACOVIENSIS
593113
I

AD

JOACHIMUM MORSZTYN

CASTELLANI VISLICENSIS FILIUM.

Collegium Regium Varſavienſe *Scholarum Piarum.*

NOn eſt, cur vulgares dedicandorum librorum exquiramus cauſas, ut hunc Tibi merito à nobis addici, omnibus palam fiat. Non generis ſolùm antiquiſſimi & nobiliſſimi amplitudine, non ipſa claritudine Nominis (quanquam hæ

quoque justæ nobis causæ esse possent) nos ad id consilii adductos esse & Tibi & omnibus constare velimus. Una, singularis, Tibique maximè propria, eaque minimè vulgaris ratio hujus rei fuit. Incredibilis videlicet quem in TE omnes suspiciunt literarum egregiarumque disciplinarum amor, quo & excellis tantopere, & omnibus singulare eximiumqué præbes exemplum. Dum nempe præmaturo Clarissimis Parentibus Tuis VISLICENSIBUS CASTELLANIS *ereptis fato, pupillus factus, bonorumque ad TE devolutorum & hæres, & ob competentem jam ætatem Dominus; libertate ad quam tantopere adspirant juvenes, utinam verò etiam non abuterentur, TE ipsum privare voluisti, atque rei familiaris aliis relicta cura, ad Varsaviense nostrum*Collegium Nobilium, *ubi TE in Virum honestum & bonum Civem effingeres, atque*

adeo

a Deo & Patriæ TUÆ, *& Familiæ bono & decori esse posses, (cujus quidem spem maximam, & indoles & ingenium Tuum facere omnibus videntur)* TE *sponte* TUA *contulisti. Cujus quidem animi in studia proni atque maximæ spei,* THEODORUS MORSZTYN Frater Tuus, *qui eadem omnino ratione Viennæ in Sabaudica Academia* Scholarum nostrarum, *literis sibi navandam operam judicavit, specimen nobis in se exhibet. Quæ* Duorum Fratrum *in re optima, animi voluntatisque consensio, tanto in vobis miranda magis, probanda, laudandaque est, quantò id vel in uno singularius haberi solet. Id quod certè unicum utì maximæ* TIBI *justæque apud omnes commendationi futurum est, ita nobis laudum Tuarum, uti solum ita summum, admirandum magis quàm prædicandum argumentum est; hu-*

jus etiam libri, augmento literarum (ad quas tantopere & natura propendes, & applicatione ingenii incumbis) fortaſſe non inutilis dedicandi TIBI cauſa fuit potiſſima. Excipe itaque hoc amoris in TE noſtri & obſervantiæ documentum, eô animô, quô illud TIBI à nobis offertur, id eſt, optimô. Incolumem TE & longævum ſervent boni Superi, ut eo honore & fortuna, quem & Tu ipſe mereris, & nos Tibi precamur, cito potiare, diuque perfruare.

PRÆ-

PRÆFATIO
AUTHORIS
AD LECTOREM.

SElectæ Veteris Teſtamenti Hiſtoriæ nuper à me in lucem editæ, atque in Republica literaria avidè conquiſitæ, occaſionem mihi dederunt, has quoque excerptas è profanis Scriptoribus typis ſubjicere hiſtorias, quibus admiſta ſunt varia honeſtè vivend præcepta, ex iiſdem deprompta Authoribus. In primo & in altero hoc opere præfixeram mihi ſcopum, porrigere ad manus Juventutis eorumque qui condiſcendæ Latinæ linguæ dant operam, aliquem brevem librum, intellectu facilem & moribus formandis idoneum. Et quo-

niam duabus his dotibus libri Sacri præcipuè excellunt, illud jure merito contigit, ut plures Magiſtri publicè aut privatim educandæ Juventuti incumbentes primum librum noſtrum pueris prælegerint.

Ut verò eandem fortunam huic quoque ſecundo libro conciliarem, duo mihi procuranda erant, nempe verborum claritas, rerumque tractandarum utilitas. Claritati verborum ſtudendo, coactus fui maximè in prima parte operis, elidere ex hiſtoriis & præceptis veterum obſcuriores aut ſublimiores cogitatus acutè aliquando aut altiùs dicta, quam ut pueri mox intelligant, commutare in ſenſum ſimplicem, circuitus longos breviores reddere, denique eligendo potius nitorem & facilitatem quam elegantiam, collocare verba ordine naturali. Quamvis enim transpoſitio verborum in lingua Latina, maximam illi tribuat pulchritudinem, eadem tamen potiſſimùm fatigat illos, qui Latinos Scriptores in quamcumque aliam linguam reddunt.

Hac de cauſa in primis capitibus libri hujus reperientur quaſi omnia verba, conſtructione ſimplici & obvia diſpoſita. Cum pueri linguam Latinam docentur, illud initio ſufficit, ut primas illius regulas condiſcant, deinde ut voces intelligant. Paulatim vero oportebit eos elegantiam obſervare. Sicut bene fundatis & conſolidatis ædibus, ad interiorem ornatum & ſplendorem cubiculorum animum applicamus.

Rationes illæ quibus uſus ſum, ad faciliorem librorum intelligentiam, profectò adimunt illis vim & venuſtatem: illud tamen affirmare audeo, relinqui iiſdem, quo adhuc placeant, & utiles pueris reddantur. Neque vero agere quidquam me credidi, contra mentem illuſtrium Authorum Poſteritati ſcribentium, ſi aliquam partem majeſtatis ornamentorumque ex eorum ſcriptis detraxi, ut ex iiſdem tenera ætas mox ab infantia doctrinam hauriat, & remedia ab illis præparata in ſuum convertat uſum, quod faciendum toti generi hu-

mano ſapientiſſimus præſcripſit Seneca: (*a*) Quam primum verò juvenilis ætas tantas pulchritudines noſcere, & ſentire idonea erit, tunc illis antiquorũ Scriptorum omnis lux & decora omnia monſtrabuntur.

Quamvis conatus ſum opus hoc quàm facillimum reddere, erunt tamen aliqui loci pueris paulò obſcuriores. Jlli itaque qui linguæ Latinæ elementa primis duntaxat labris deguſtârunt, haud ſperandum eſt, ut hoc opere uti poſſint, ſine adjutorio Præceptoris. Idem illis accidet, quod Tyronibus uſu venit, qui etſi facillimos legere & tractare incipiunt Auctores, tamen interprete & duce opus habent. Liber vero hic noſter, etſi è manibus Juvenum fontes ipſos & Auctores nequaquam eripiat, hoc præ Auctoribus ipſis præsefert emolumentum, quod in una quaſi tabula, multa præcepta

(*a*) Poſterorum negotium ago. Illis aliqua, quæ poſſint prodeſſe, conſcribo. Salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compoſitiones, litteris mando. *Epiſtola* 8.

pta & exempla ſimul ob oculos ponat, quæ ob varietatem rerum non tantum Juventutem illicient atque attentam reddent, verùm etiam maximè juvabunt ad mores illius effingendos, atque hic fructus potiſſimus eſt, qui ex legendis profanis Scriptoribus poſſit obtineri.

Videbimus certè in tenebris Jdololatriæ doceri ab Ethnicis Sapientibus, Providentiam Dei præeſſe & generatim omnibus hominibus & ſingillatim unicuique illorum; Deum cognoſcere maximè ſecretos cogitatus noſtros, illum nobis inſpirare bonos & damnare atque punire malos. Verum Dei cultum conſiſtere in corde puro, nec minùs permiſſa nobis injuſta deſideria quàm crimina; à Deo probari viros juſtos afflictionibus, illis tamen robur addi, nè ſuccumbant. Beatitudinem hominis non in voluptatibus, nec honoribus, nec divitiis, ſed in ſola virtute conſiſtere; Corpori non omnia indulgenda, ſed neceſſaria tantum quibus reficiatur. Ferendas injurias, nec malum malo reddere, ſed potius bene fa-

cere omnibus, etiam inimicis noſtris. Nullam amicitiam veram eſſe, niſi virtuti innitatur, atque ad eam ut ad ſuum finem tendat. Veritatem & juſtitiam, in omnibus operibus nos ſectari oportere. Denique præſtare, quietem, libertatem, vitamque ipſam potius amittere, quàm muneri officioque noſtro nos deeſſe.

Bona exempla ſæpe numero fortiora ſunt præceptis, præſertim cum in animos juvenum manent, iis ſe ubique catervatim offerant, virtutemque reddant jucundiorem, venerabilioremque. Aderunt Imperatores exercituum Græci aut Romani, ſummis defuncti Reipublicæ Magiſtratibus, qui poſtquam ſpoliis hoſtium Patriam locupletârint, ita inopes moriuntur, ut funeri eorum ſumptus deſit. Aderunt Patres pro aſſerenda libertate publica aut militari diſciplina amoris erga liberos obliti, & ſenſum naturæ obtundentes. Aderunt filii, quibus pietas in Parentes robur addidit & ſolertiam, ut vitam illorum conſervarent, à quibus receperant. Animus Curii, Fa-

bricii

bricii, Phocionis & Xenocratis præstantissimis donis minimè corruptus est. Firmissimum pectus Catonis, Metelli, Reguli nec minis territum, nec carcere, nec exilio, neque ipsa morte fractum. Injuriæ reperientur patienter toleratæ, dissimulatæ, oblivioni datæ. Amicitia sapiens, sancta, & fidelis. Liberalitas prudens & industria. In victu frugalitas in vestitu atque in ædificandis exornandisque Domibus modestia. Virtutes ejusmodi propriæ sunt, non tantum Philosophorum, sed & maximorum Imperatorum. Judices & Magistratus videntur docti, justi, incorrupti. Reges Patrum amorem in subjectos sibi populos exercent. Talibus exemplis docemur: Virtutē non alia spe fructûs sed amore officii coli, nihil utile esse, si non idem acutissimè cohæreat cum justitia. Videre ibidem est infinita capita Ethices & Historiæ, quorum maxima pars variis hominum ætatibus regulam modumque vivendi definiunt, & diversitate rerum

quan-

quandam afferunt voluptatem. Jtaque Opus hoc etsi pueris destinatum, Viris quoque & Senibus minimè displicebit, quando hic collecta simul reperient, quæ antea sparsim in pluribus legerunt Authoribus.

Quod si inter tot pulcherrimarum virtutum exempla, contraria quædam vitia admista sunt, hoc ideo factum est, ut flagitiorum turpitudinem juventus noscere, atque ab illis abhorrere doceatur. Tritum illud est quod de historia Titus Livius generatim protulit: eam scilicet omnis generis documenta proferre, & quid sequi, quidque Te vitare deceat, commonstrare.

Nonnulla Exempla quandoque tractata sunt uberiùs & præcepta moralis disciplinæ satis explicata. Sæpe vero & exempla & præcepta sunt brevissima, clauduntur que solo responso magni alicujus Imperatoris aut Philosophi. Hæc vero ideo præstant, quod faciliùs retineantur, simillimaque sint aculeis profundè se se insinuantibus, quod Seneca, suo

tem-

tempore factitatum esse memoravit. *Facilius* (inquit) *singula præcepta insident circumscripta & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, quia complecti eas puerilis animus potest*,(a) Atque idipsum Quintilianus svadet: *Etiã dicta clarorum Virorũ ediscere inter lusum licet, & doctos ex Poetis maximè locos.* (*b*)

Quoniam necessarium existimavi exemplis præcepta interserere, quod Cicero fecerat, ut ex hac conjunctione & mixtura major utrisque lux, & ornatus accederet, cogitavi idem mihi faciendum, quod Cicero in primo de Officiis Libro præstiterat, ut in tam ampla rerum tractandarum copia eandem methodum, qua ille usus erat adhiberem, & certo ordine diversa facta, & regulas vitæ distribuerem, quas sine hoc adminiculo perarduum esset memoriâ retinere. Quidquid in eo libro tractavit Cicero, ad Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, & Temperantiam omnia reduxerat. Eandem divisionem notissimam omnibus sim-

(*a*) Epist: 33, Vide & Ep: 38, 94. (*b*) l. 1. c. 1.

ſimpliciſſimamque ſecutus ſum, itaque quatuor libros ſuper quatuor his virtutibus conflavi. Principio tamen præmiſi breviſſimum Librum de Deo, de Religione & de natura hominis. Alter qui illum ſequitur, de prudentia admodùm brevis eſt, quod ita hanc virtutem tractaverim, ut eam cum ſcientiis maximè congruentem & tenaciori vinculo nexam conſideraverim.

Titulus quem caput quodlibet præfert, ſæpiùs ſententiæ locum obtinet, quem memoriâ tenere maximè juvabit, ſiquidem paucis complectitur verbis, quaſi univerſam capitis doctrinam.

Characteres Arabum ſparſim inter Capita inſerui, ut faciliùs diverſæ illorum partes diſtingvantur.

Quæ vero in unoquoque capite pertractantur non ſemper ſuis cum titulis cohærent, judicavique ſatis eſſe, ſi ad eandem materiam reducantur.

Neque neceſſarium duxi, omnia capita ad æqualem menſuram protendere, eaque potiùs tractavi ſecundùm copiam dicendarumque rerum utilitatem. Nec

Nec verò exactus esse volui, ut totidem exempla & totidem præcepta in singula conijcerem capita. Aliquando plura, aliquando pauciora deprompsi. Imo quædam capita solis exemplis quædam verò sola constant doctrina morali. Conformitas æqualitasque si forte à maturioribus Viris optaretur, pueris haud dubiè displiceret.

Denique cum omnes virtutes quodam arctiori nexu invicem colligantur, atque eadem actio sub diverso conspectu diversimodè considerari, itaque nunc prudentia, nunc justitia appellari potest, ejusmodi actiones aliquando ad unum congessi titulum, quæ sub alio titulo æquali jure collocari possent. Rem profectò minus necessariam agerem, si causas cur ita fecerim, explicarem. Dummodo ea quæ in hoc libro reperiuntur utilia sint, nihil obstat, illa hoc aut alio ordine distributa esse.

Usus sum Scriptoribus profanis Græcis & Latinis, quos ad opus à me exsequendũ aptissimos judicavi. Quandoque eos simul commiscui, aliquod factum aut

ſententiam quæ in illis reperitur, exponendo, ut vividiùs, objectum quod monſtravi perciperetur, neque rem unam pluries repeterem. Latinos, Græcis Scriptoribus prætuli. Utrosque tamen citavi, ut illi qui fontes adire voluerint, faciliùs id conſequantur.

Sæpius facta hiſtorica, & præcepta moralia breviora reddidi, ut id rejicerem quod minùs conveniens eſſet ſcopo à me præfixo, atque opus hoc minori volumine comprehenderetur.

Non eram ſolicitus conciliare hiſtoricos ſuper veritate alicujus facti aut circumſtantia[illegible] Authorem adduco: atque illius [illegible]onium mihi ſufficit.

Judicium meum proferre toto opere abſtinui, neque animadverſiones ſuper veterum Scriptorum loca feci, qua in re, Quintil: monitum ſervavi dicentis.(a)

(a) Jpſe præceptor aliquid, imo multa quotidie dicat, quæ diſcipuli ſecum audita referant. Licèt enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſuppeditet, tamen viva illa, ut dicitur, vox alit pleniùs, præcipuèque præceptoris, quem diſcipuli ſi modò rectè ſunt inſtituti, & amant & verentur. *Quintil. l. 2. c. 2.*

Jn Libris Senecæ Philoſophi innumera ſunt præcepta & exempla, quæ in librum meum conjicienda eſſe judicavi, hac præcipuè de cauſa, quod hic Author rariùs in Scholis prælegatur, & deinde ſæpiùs eſt incognitus Juventuti totâ eorum vitâ. Fateor equidem Stylum illius ubique eſſe affectatum, ſed conciſa eſt ejus dictio, cogitatio vivida, idemque Author exornat orationē ſuam comparationibus & imaginibus naturalibus, ut animum rapiant, & delectent. Plura in eodem commutavi, ut & faciliùs à juvenibus intelligi, iiſdem magis placere, nec minimùm nocere poſſit. Minimè mihi ut arbitror, vitio vertetur, quod plura loca Scriptoris hujus, ſicut & aliorum correxerim, aut ad alium meliorem ſenſum detorſerim, ut Juventuti utiliores accommodatioresque redderem. Reperiuntur apud hunc Philoſophum uti & apud cæteros Scriptores ethnicos quædam moralis Doctrinæ dogmata, quæ niſi corrigantur, nequaquam Chriſtianis hominibus proponi poſſunt, ut ita à veritate Religionis ne paſſum quidem recedatur. Viri

Viri probi maximum ſolatium inde capiunt, quod paulatim uſus obtinuit, Prælectiones publicas ſive in Scholis, ſive privatas, quæ ad juventutem informandam fieri ſolent, Sacra Scriptura condire, ita ut quotidie Pueri aliquem è S. Bibliis textum memoriter ediſcant, ut hæc doctrina, velut regula quædam illis ſit, qua deinde totum vitæ curſum valeant moderari. Senſim itaque colligunt theſaurum illo longè pretioſiorem, quem à Parentibus cum hæreditate accipiunt. Quamvis hic theſaurus ſatis illis ſit, ad cognoſcenda omnia officia, cum verbum Dei ſit fons fæcundus & inexhauſtus, huic tamen poterunt alium jungere, etſi minoris pretii, iis nihilominus non inutilem. Poſſunt igitur pueri memoriam exercere, atque ita locupletem penum procurare ſententiarum è diverſis profanis Authoribus, ſive Poëtis, ſive Oratoribus excerptarum, id quod Ethnici, ſicut paulò antè commemoravimus, facere conſueverant. Præcepta Ethnicorum Philoſophorum ducunt nos ad veritatem ceu ad fontem per ſuſpectos rivos, ſuam tamen

merentur venerationem, ſiquidem eadem ab æterna Veritate derivantur, manantque ab illo fonte, à quo ſcaturiit, quidquid apud mortales æqui bonique eſſe poteſt. Jllis, qui ejusmodi ſententias memoriter à pueris ediſcendas judicabunt, adminiculo liber noſter eſſe poterit, atque ideo plures verſus Publii Syrii in illum congeſſi.

Quamvis humanus intellectus peccato originali nimiùm obfuſcatus ſit, manet tamen ipſi tantum lucis, ut prima officia cognoſcere valeat. Atque ipſi Philoſophi Ethnici tenue lumen legis Naturalis ſecuti, quandoque ita pura, itaque ſolida proponunt nobis moralia præcepta, ut ad Evangelicam accedere doctrinam videantur. Magiſtri igitur talia explicantes juvenibus identidem inculcabunt, ignominioſum eſſe Chriſtianos qui donum orthodoxæ fidei receperunt, deteriorem habere animum & mentem, quàm Viros quoscunque Ethnicos. Aliquando autem apud iſtos antiquorum temporum Sapientes adeo craſſi reperiuntur errores, ut videri poſſit de-

fuiſſe ipſis facem Divini luminis, quo ſi mortales non ſunt illuſtrati, in tenebris manent. Atq; inde admonendi ſunt Juvenes, quibus nebulis & qua caligine labes originalis peccati mentem hominum obfuſcaverit, & quàm imperfecta ſit Ethnicorum Philoſophorum Moralis diſciplina. Hinc concludendum eſt, quod ſolum JESUM Chriſtum audire debemus, Conſilia Evangelica veluti ſecura & infallibilia oracula credere, denique ſolius eſſe Religionis Chriſtianæ Privilegium, veritatem docere nullo unquam errore admixto. Quod ſi aliquod in hoc libro dogma Ethnicorum minùs conforme doctrinæ Eccleſiæ reperiretur, ſpero tantum pietatis & vigilantiæ ineſſe Magiſtris, ut paucis ſaltem verbis admoneant diſcipulos, quamobrem principia ejuſmodi ab exacta recedant veritate.

Plurimi Ethnicorum dignitatem & excellentiam hominum in ſola ratione conſiſtere procul dubio exiſtimârunt, illamque ſequi conati ſunt, atque permultas virtutes morales exercuerunt. Sed quoniam notitia & amore ſolius

veri DEI & JESU CHRISTI Filii ejus deſtituti fuerunt, nullam ſolidam virtutem habere potuerant, itaque etſi qui inter illos probitate excelluerant, iis maxima vitia objici & exprobrari poſſunt. Quare haud illos tanquam abſolutiſſima monſtramus exemplaria. Narrantur eorum facta egregia recitanturque ſalutares ſententiæ, originem tamen & cauſas non indagamus, cur ita fecerint, aut dixerint, neque diligentiùs examinamus, ſi quid in aliis occaſionibus contrarium fecerint, aut dixerint.

Jtaque ſub eo duntaxat conſpectu Viri Ethnici à Nobis proponuntur, ut exemplo poſſint eſſe cæteris ad aliquam virtutem imitandam, qua erant præcipuè commendati.

Si Magiſtri, cum exiguum libellum hunc in vulgarem linguam reddendum à Diſcipulis curabunt, ipſimet laborem hunc ſuſciperent, fontesque, unde Nos hæc hauſimus adirent, atque ibidem illuſtrium Philoſophorum & Imperatorum vitas legerent, quas nos imperfectas tantum tradimus, multas res optimas ibidem

colligerent, (quæ communicatæ cum Di-
ſcipulis, iisdem paulatim utiliterque ſen-
ſus & facta ſummorum ex antiquitate homi-
num nota perſpectaque redderent.

Haud inutile eſſet, cum Diſcipuli quædam
loca in vernaculam reddunt linguam, mox
illis Authores locorum, aliquantum notos fa-
cere, eos breviter admonendo, Scriptores e-
ejusmodi hoc vixiſſe ſæculo, hac de cauſa
ſcripſiſſe, &c: Talia enim & his ſimilia, le-
viter etiam dicta, mirum in modum erudi-
unt Juventutem.

Præceptores illi qui veterum Scriptorum
libros diligenter verſarunt, cum hunc librum
inſpicient, plura fortaſſe pulcherrima & præ-
cepta & exempla omiſſa dolebunt, queren-
turque. Utinam culpam hanc meam ſicut &
reliquos errores, ſi qui in hoc opere accide-
runt, benignè excuſent, atque Juventuti vi-
va voce uberiùs talia loca explicent ſupple-
antque, quæ mihi hæc ſcribenti aut ſe ſe non
obtulerunt, aut viſa ſunt longiora, difficilio-
raque, quàm ut Juvenibus proponerentur.
Brevis eſſe in quolibet capite volui, atque
hunc libellum ducem ſpero fore omnibus
ad illos, ex quibus idem conflatus eſt. Me
haud laboris pænitet: opemque DEI Omni-
potentis imploro, ut eum Juventuti reddat
utiliſſimum.

SELE-

SELECTÆ
E PROFANIS
SCRIPTORIBUS
HISTORIÆ.

PARS PRIMA.

LIBER PRIMUS.
DE DEO.

CAPUT I.

Consensus populorum omnium probat Deum esse.

Animal nullum est, præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. At inter homines gens nulla est tam fera, quæ non sciat

Cicero 1. de legib. n. 4. 2

1. *Tuscul.* n. 30. sciat Deum esse habendum, etiamsi ignoret, qualem habere deceat. Quoniam verò in re omni consensio gentium omnium, est vox naturæ, & argumentum veritatis; confitendum est numen aliquod divinum esse.

1. *De nat. n.* 43. 44. *Seneca Epist.* 117

2. Consuetudo disputandi contra Deos est mala & impia, sive id fit seriò, sive simulatè. Itaque cùm Protagoras, sophista maximus temporibus suis, posuisset in principio libri cujusdam, se dubitare an Dii essent; jussu Atheniensium exterminatus est ex urbe eorum atque agro, librique ejus combusti sunt in concione. Ferunt quoque talentum argenti fuisse propositum præmium ei, qui illum occidisset. Sic etiam dubitatio de Diis non potuit pœnam effugere.

Cicer. 2. *de nat. n.* 68. 1. *De nat. n.* 29. 63. *Diod. Sic. l.* 13.

CAPUT II.

Agnoscimus Deum ex operibus ejus.

Cicero 1. *Tusc. n.* 70. *De arusp. resp. n.* 19.

1. Quis est tam vecors, qui, cùm suspexerit in cœlum, non sentiat Deum esse?

Pul-

Pulchritudo mundi, ordo rerum cœlestium, conversio solis, lunæ, siderumque omnium, indicant satis aspectu ipso ea omnia non esse fortuita: & cogunt nos confiteri, naturam esse aliquam præstantem æternamque, quæ sit admiranda humano generi.

1. *De divin. n. 148.*
2. *De nat. n. 15 & 90.*

2. Quemadmodum, si quis venerit in ædes aliquas, aut in gymnasium, videritque ibi distinctionem rerum omnium, ordinem, disciplinam; intelliget aliquem esse profectò, qui præsit, & cui pareatur: sic, si quis intueatur motus perpetuos & certos, vicissitudines, ordines rerum cœlestium tot tantarumque; necesse est, ut fateatur, hæc cuncta gubernari à mente aliquâ. Cùm autem nec mens nec potestas humana possit hoc efficere; Deus unus potest esse architectus & rector tanti operis ac muneris.

CAPUT III.

Cicer. 1. de nat. n. 121.

Natura Dei est optima, & præstantissima.

Ibid. n. 4. 5.

1. Sententiæ veterum philosophorum de natura Dei, fuerunt variæ atque inter se dissidentes; quas longum ac difficile esset dinumerare. Naturâ duce intelligebant Deum esse; sed non conveniebat inter illos, quid Deus esset. Itaque cùm tyrannus Hiero quæsivisset è Simonide: non solum poëta suavi, verùm etiam viro docto sapienteque, quid Deus esset; postulavit sibi diem unum ad deliberandum. Cùm idem quæreretur postridie ex eo, petivit biduum, & deinceps sæpius duplicavit numerum. Admirans Hiero requisivit, cur ita faceret: *Quia*, inquit, *res videtur mihi tanto obscurior, quanto diutiùs eam considero.*

Ibid. n. 60.

Senec. quæst. 7. c. 30.

2. Si, cùm intramus templa, solemus compositi animo, habitu, incessuque: si, accessuri ad sacrificium, submittimus vultum, aptamus togam, & stude-

ſtudemus omni modo ſignificare modeſtiam: debemus quoque diſputare verecundè de natura Deorum, ne affirmemus aliquid temerè.

Non poſſumus loqui rectè de numine divino, niſi ſimus illuſtrati lumine ejus. Nam numen divinum eſt fons luminis, ſicut & bonitatis.

Jamblic. de myſter. c. 18

Simplic. in Epict.

2. Deus non poteſt intelligi alio modo, niſi mens quædam libera, ſegregata à materiâ, omnia ſentiens & movens.

Deus eſt ſpiritalis.

Cicer. 1, *Tuſc. n.* 66.

Quid intereſt inter naturam Dei & noſtram? Pars melior noſtrî, eſt animus: in illo pars nulla extra animum, totus eſt ratio. Effugit oculos, viſendus eſt cogitatione.

Senec. 1. *quæſt. præfat.* 7. *c.* 30.

4. Quomodo poſſumus intelligere Deum, niſi ſempiternum; Natura quæ dedit nobis notionem Deorum, inſculpſit quoque in mentibus, ut credamus eos æternos & beatos. Thales interrogatus, quid eſſet Deus? *Quod,* inquit, *caret initio & fine.*

Æternus.

Cic. 1. *de nat. n.* 25. & 45.

Diog. Laërt. in Thal.

5. Nihil eſt quod Deus non poſſit efficere, & quidem ſine labore ullo. Etenim ut membra hominum moventur mente ipsâ ac voluntate, ſine

Omnipotens.

Cic. 3. *de con. na. n.* 92

contentione ullâ: sic omnia possunt fieri, moveri, mutari, numine Deorum.

Immensus. 6. Quocumque flexeris te, habebis ibi Deum occurrentem tibi: nihil *Senec.* 4. ab illo; ipse implet opus suum.
Benef. c. 8.

Bonus. 7. Commoda quibus utimur, lux quâ fruimur, spiritus quem ducimus, dantur nobis & impertiuntur à Deo.

Cic. pro Rosc. Am. n. 131: *Senec* 4 *Benef. c* 3. 4.

Dii fundunt munera sine intermissione diebus ac noctibus. Beneficia illorum nunc offeruntur ultrò, nunc dantur orantibus. Quis est, qui non senserit munificentiam Deorum? Nemo est expers beneficiorum cœlestium: nemo est, ad quem non aliquid manaverit ex fonte illo benignissimo.

CAPUT IV.

Deus regit ac videt cuncta.

Cic 1. *divin. n.* 117. 1. Mundus administratur providentiâ Deorum, iidemque consulunt rebus humanis, nec solùm universis, verùm etiam singulis.

2. *De leg. n.* 15. Hoc sit persuasum hominibus omnibus, Deos esse dominos ac moderatores

res

res rerum omnium, & ea, quæ gerantur, geri numine ac judicio eorum: eosdem intueri, quali mente quisque sit, & habere rationem piorum atque impiorum. Si mentes fuerint imbutæ his opinionibus, mens supplicii divini revocabit multos à scelere.

2. Ne quis putet se lucrari quicquam, si non habebit aliquem conscium delicti sui. Nam ille, in cujus conspectu vivimus, scit omnia. Patemus Deo: approbemus nos ei.

Seneca apud Lact. l.6

Vivendum est, tanquam vivamus in conspectu omnium: cogitandum est, tanquam aliquis possit inspicere in pectus intimum: & potest. Nam quid prodest aliquid esse absconditum hominibus? Nihil clausum est Deo: interest animis nostris, & intervenit cogitationibus mediis; imò nunquam discedit.

Senec. Epis. 83.

Qui crediderit Deum inspicere cuncta, non peccabit neque clanculùm, neque apertè.

Democrat. sentent.

3. Cùm Thales interrogaretur an facta hominum fallerent Deos: *Illos ne cogitata quidem fallunt*, inquit. Admonuit nos hoc responso, ut velimus ha-

Valer. l.7.c.2.

habere non solùm manus puras; sed etiam mentes, cùm numen cœleste adsit cogitationibus nostris secretis. Sextus Pythagoricus dixit simili sententia: *Agens injustè nequaquam latebis Deum, & ne cogitans quidem.*

Sexti Sentent.

CAPUT V.

Deus colitur & placatur pietate.

Cic. 2. offic. n. ult. 1. Prima officia debentur Diis immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis.

Stobæus Serm. 1. Tria sunt colenda maximè juvenibus, Dii, parentes, leges.

Senec. Ep. 76. Vir bonus est summæ pietatis erga Deos: itaque sustinet animo æquo quidquid acciderit ei. Scit enim id accidisse lege divinâ, quâ universa reguntur.

Cic. 1. nat. n. 4. Pietate adversùs Deos sublatâ, fides etiam, & societas humani generis, & excellentissima virtus justitia tollitur.

2. De Leg. n. 17. Debemus colere Deos. Cultus autem Deorum optimus est, ut veneremur semper eos mente purâ, integrâ, in-

cor-

corruptâ. Deus habet locum nullum in terra præterquam in animâ purâ. Non templa sunt struenda illi ê saxis congestis in altitudinem: est consecrandus cuique in suo pectore. *Hieroc. in Pyth. carm. Senec. ap. Lact. l. 6.*

Pietas & sanctitas efficiet Deos placatos. *Cic. 2. off. n. 11.*

2. Animadverto Deos non tam lætari precibus adorantium concinnatis arte & curâ, quàm illorum innocentiâ & sanctitate: & eum esse gratiorem Diis, qui intulerit delubris eorum mentem puram & castam, quàm illum, qui cum carmine meditato accesserit. *Plin. in paneg.*

Deus colitur non corporibus opimis taurorum contrucidatis, non auro, non argento: non stipe infusâ in thesauros: sed voluntate piâ & rectâ. Itaque boni sunt religiosi etiam oblato farre ac farinâ: mali contrà non effugiunt impietatem, quamvis cruentaverint aras multo sanguine. *Senec. Ep. 116. 1. benef. c. 6.*

Facito sacra Diis castè & purè pro facultate; atque placa eos & quando ieris cubitum, & quando tempus matutinum venerit, ut sint animo benevolo in te. *Hesiod. Oper. v. 336.*

CAPUT VI.

Deus est colendus magis piè, quàm magnificè.

Cic. 2. leg. n. 19. 25. 1. *Homines adeant castè ad Deos, adhibeant pietatem, amoveant opes.* Significat hæc lex probitatem esse gratam Diis, & sumptum esse removendum ab eorum cultu. Cùm enim paupertas debeat esse probro nemini inter homines; non est arcenda ab aditu Deorum. Præsertim cùm nihil sit futurum minùs gratum ipsi Deo, quàm viam ad colendum se, ad placandum non patere omnibus.

Xenoph. 1. *memor.* Cùm Socrates faceret sacra tenuia de facultatibus exiguis, putabat se non præstare minùs, quàm eos qui de magnis opibus cæderent hostias multas. Etenim ajebat non decere Deos, ut gauderent potiùs sacrificiis magnis, quàm exiguis: quia cùm scelesti sint plerùmque ditiores viris bonis, eorum sacrificia futura essent acceptiora. Itaque existimabat sacra illa & munera esse maximè grata Diis,

quæ

quæ afferrentur ab hominibus maximè piis.

2. Apud veteres Romanos Dii colebantur magis piè, quàm magnificè, placabantque eos eo efficaciùs, quo simpliciùs, ex libamentis victûs sui, farre & sale.

Livius l. 3. c. 57. Valer. l. 2. c. 8.

L. Papyrius imperator adversûs Samnites dimicaturus, fecit votum Jovi, si vicisset, pocillum vini. Imagines fictiles Deorum erant tum laudatissimæ: nullæ conficiebantur ex auro, nullæ ex argento. Non deinde rempublicam pœnituit eorum, qui coluerant Deos tales. Quippe Jupiter videbatur esse magis propitius, cùm statuæ ejus fingerentur ex argilla, non verò conflarentur ex auro. Simulacra Deorum lignea aut fictilia, sunt dicata Romæ in templis usque ad Asiam devictam, , unde luxuria invasit urbem.

Plin. l. 14. c. 13.

Juven. Sat. 11. v. 116.

3. Alexander magnus dicitur coluisse magnificè Deos à pueritia. Cùm aliquando faciens sacrum injecisset manibus ambabus thura in ignem; Leonidas pædagogus ejus: *Adolebis*, inquit, *sic, cùm subegeris regiones eas,*

Plut. in Alex.

ubi thura nascuntur. Intereà utere parcè præsentibus. Posteâ Alexander, Arabiâ, regione thuriferâ, redactâ in ditionem suam, memor reprehensionis olim factæ à Leonida, misit ei thura multa, odoresque alios, admonuitque ne vellet posthac esse parcus in honoribus Deorum.

CAPUT VII.

Impii placant Deum donis.

Cicer. 2. leg. n. 41. Impii audiant Platonem, qui vetat dubitare, quâ mente Deus sit futurus in eos; cùm vir nemo probus velit donari se ab improbo.

Hierocl. in Pyth. carm. Jucundum non esset viro probo accipere dona, quæ non ignoraret dari animo malo. Si pietas adsit, nihil non potest esse gratum Deo: contrà autem, si desit.

Plaut. in Rudente. Scelesti inducunt in animum suum, se posse placare Jovem donis & hostiis: at perdunt operam & sumptum.

Diog. Laërt. in Bian. Bias navigabat aliquando cum impiis: quum verò, tempestate exortâ, navis quateretur fluctibus, illique invoca-

vocarent Deos: *Silete*, inquit, *ne Dii audiant vos navigare in hac nave.* Idem respondit nihil homini impio percontanti, quid esset pietas. Cùmque ille sciscitaretur causam silentii: *Taceo*, inquit, *quia quæris de rebus nihil pertinentibus ad te.*

2. Putas Deus, non plenas, aspicit manus. *P.Syrus.*

Mentes Deorum possunt placari pietate, & religione, & precibus justis, non superstitione contaminatâ, neque hostiis cæsis ad perficiendum scelus. *Cic. pro Cluent. n. 194.*

Æschinus dicit apud Terentium patri: Pater, tu comprecare Deos potiùs, quam ego. Nam certè scio eos obtemperaturos tibi magis, quòd es vir melior multò, quàm ego sum. *Terent. Adelph. act. 4. sc. 2.*

Cultus primus Deorum est, credere Deos. Deinde, scire eos esse, qui præsident mundo, qui gerunt tutelam generis humani, curiosi singulorum. Vis propitiare Deos? Esto bonus. Quisquis imitatus est eos, satis coluit. *Senec. Ep. 95.*

Ille honorat Deum optimè, qui facit mentem suam similem Deo, quantùm potest fieri. *Sexti Sentent.*

Dilige Deum plus quàm animam. Si non diligis Deum, non ibis ad Deum. Non amabis autem Deum, nisi habueris in te aliquid simile Dei.

Plato in Theat. Conandum est, ut efficiamur similes Deo, quantùm licet homini. Homo autem efficitur similis Deo prudentiâ, justitiâ, sanctitate.

CAPUT VIII.

Mens bona, & inventio artium, veniunt à Deo.

Plato in Menon. 1. Virtus non advenit à natura, neque à doctrina, sed à numine divino.

Senec. Ep. 90. Natura non dat virtutem. Nascimur quidem ad hoc, sed sine hoc.

Ep. 41. Nemo vir bonus est sine Deo. An potest aliquis exsurgere supra fortunam, non adjutus ab illo. Ille dat consilia magnifica & erecta: ille habitat in unoquoque virorum bonorum. Si videris hominem interritum periculis, intactum cupiditatibus, felicem inter adversa, placidum in tempestatibus, despicientem quasi ex loco superiore humana omnia; nonne admira-

miraberis eum? Nonne dices: *Virtus illa est major & altior corpusculo in quo est: vis divina descendit illuc?*

Si quis est animo excellente, & moderato: si quis ridet, quidquid cæteri mortales timent aut optant; cœlestis potentia agitat eum ac regit: res tanta non potest stare sine adminiculo numinis.

Itur ad astra frugalitate, temperantiâ, fortitudine, aliisque virtutibus. Dii non sunt fastidiosi, non invidi. Admittunt nos, & porrigunt manum ascendentibus. Imo Deus venit ad homines & in homines. Mens bona nulla est sine Deo.

Ep. 73.

2. P. Scipio Africanus nihil cœpit priusquam sedisset diutissimè in cella Jovis, quasi acciperet inde mentem divinam, & consilia salutaria reipublicæ. Propterea solitus erat ventitare in Capitolium ante diluculum.

Auctor. de vir. ill. c. 49. *A. Gellius l.* 7. *c.* 1. *n.* 40.

Cicero in oratione pro Sylla palàm prædicat, consilium patriæ servandæ fuisse injectum sibi à Diis, cùm Catilina conjurasset adversùs eam. O Dii immortales! Vos profectò incendistis

tum

tum animum meum cupiditate conservandæ patriæ. Vos avocastis me à cogitationibus omnibus cæteris, & convertistis ad salutem unam patriæ. Vos denique prætulistis menti meæ clarissimum lumen in tenebris tantis erroris & inscientiæ. Tribuam enim vobis quæ sunt vestra. Nec verò possum dare tantum ingenio meo, ut dispexerim sponte meâ in tempestate illa turbulentissima reipublicæ, quid esset optimum factu.

Cornel. Nepos in Timol. c. 4. Nihil insolens & gloriosum exiit unquam ex ore Timoleontis: qui quidem cùm audiret laudes suas prædicari, nunquam dixit aliud, quàm se habere atque agere gratias maximas Diis, quòd cùm statuissent liberare Siciliam à dominatu tyrannorum, voluissent se potissimum esse ducem hujus operis. Putabat enim nihil rerum humanarum agi sine numine Deorum.

Diog. Laërt. in Bian. 3. Quidquid boni egeris, puta acceptum esse à Diis: inquiebat Bias.

M. Ant. l. 1. c. 17. M. Antonius in libro de vita suâ, agit gratias Diis verbis multis, quòd dederint sibi sæpiùs monita & adjumenta ad instituendam vitam sapienter;

ter;

ter; quòd eripuerint ſe & juvenem & ſenem ab occaſionibus multis peccandi; quòd conceſſerint bonos parentes, præceptores, amicos.

Cùm divitiæ ſoleant afferre hominibus aut amorem voluptatis, aut animi ſuperbiam; opus eſt homini auxilio divino, ut modeſtiam colat.

Excerp. Nic Damaſ.

Credendum eſt neminem virorum honorum talem fuiſſe, niſi adjuvante Deo. Et nemo unquam fuit vir magnus ſine afflatu aliquo divino.

Cic. 2. de nat. n. 165.

Si mens, virtus, fides, concordia ineſt in genere humano; unde hæc potuerunt defluere in terras, niſi à ſuperis?

Ibid. n. 79.

4. Cura priſcorum in inveniendo, benignitas in tradendo, eſt donum Deorum. Si quis fortè credit illa potuiſſe excogitari ab homine, intelligit ingratè munera Deorum.

Plin. l. 27. c. 1, 2.

Ne dixeris illa, quæ invenimus, eſſe noſtra. Semina artium omnium inſita ſunt nobis, & Deus magiſter ex occulto acuit & excitat ingenia.

Senec. 4. benef. c. 6.

* * *

CA-

CAPUT IX.

Templa ad augendam pietatem extructa sunt.

Cicer. 2. *leg. n.* 26. Censeo delubra esse excitanda Diis in urbibus. Nec sequor magos Persarum, quorum consilio Xerxes dicitur inflammasse templa Græciæ. Indignabantur quippe includi parietibus Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis esset templum & domus. Græci & Romani meliùs sensere ac fecere; qui, licèt agnoscerent divinum numen esse ubique diffusum, tamen, ut augerent pietatem nostram in Deos, censuerunt illos incolere easdem urbes, quas nos. Affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus. Si quidem bene dictum est à Pythagora doctissimo viro pietatem & religionem maximè versari in animis, cùm rebus divinis operam damus in templis, cernentes simulacra Deorum.

Thales, qui fuit unus è sapientibus illis septem, dixit, oportere homines exi-

existimare, Deos omnia cernere ; Deorum omnia esse plena : ut ubique tam sanctè castèque agerent, quàm si in fanis essent maximè religiosis.

Olim tanta reverentia præstabatur templis, ut in iis exscreare aut mungere nefas esset.

Arrianus in Epict. l. 4. c. 11.

CAPUT X.

Tuta & honorata inter hostes pietas.

1. Cùm Galli, captâ urbe Româ, Capitolium obsiderent, & intenti essent ad id, ne quis hostium posset evadere ; juvenis Romanus convertit in se civium atque hostium admirationem. Sacrificium erat statum genti in colle Quirinali. Ad quod faciendum cùm C. Fabius descendisset è Capitolio, ferens sacra manibus ; per medios hostes transiit : & nihil motus voce cujusquam & minis, in Quirinalem collem pervenit. Ibi omnibus rebus peractis solemniter, regressus est viâ eâdem, quâ iverat, similiter constanti vultu graduque, sperans Deos,

Livius l. 5. c. 46.

quo-

quorum cultum ne in mortis quidem periculo deseruisset, futuros esse sibi propitios. Et quidem pietas ejus tuta fuit ab hostibus; rediitque in Capitolium ad suos incolumis, Gallis aut attonitis miraculo juvenilis audaciæ, aut motis religione; cujus negligens non erat gens illa.

Livius l. 5. c. 21. & 28. 2. Cùm Camillus pergeret ad delendam urbem Veios, decimam partem prædæ voverat Apollini. Urbe captâ ac direpta, ut liberaretur eo voto, senatus misit nave tres legatos, qui ferrent Delphos pateram auream, donum Apollini. Hi excepti à Liparensibus piratis haud procul freto Siculo, devecti sunt Liparas. Mos erat civitatis prædam dividere, velut partam publico latrocinio. Fortè eo anno erat in summo magistratu Timasitheus quidam, vir similior Romanis, quam suis: qui & legatos & Deum, cui mittebatur donum, reveritus ipse, multitudinem quoque justâ religione implevit: adduxit in publicum hospitium legatos, prosecutus est eos etiam cum præsidio navium Delphos, & inde reduxit Romam sospites. Senatus hospitium pro-

idcirco cum illo institui voluit, donaque ei publicè sunt data.

CAPUT XI.

Publica religio privatis affectibus prælata.

Cum Galli ad Romam ferro & igne vastandam accelerare dicerentur, nulla spes esset urbem posse defendi; multi Romanorum per agros dilapsi sunt, multi urbes petierunt finitimas, asportantes quæcumque habebant pretiosissima.

Liv. l. 5. c. 40.

Interim Virgines Vestales, omissâ rerum suarum curâ, cùm consultassent, quæ sacra secum ferenda essent, & quæ relinquenda, quia vires deerant ad ferenda omnia; defoderunt in loco sacro quædam condita in doliolis: alia ferentes, onere inter se partito, ingressæ sunt viam, quæ ducebat ad Janiculum. Eas cùm conspexisset Albinus è plebe Romanâ homo, plaustro conjugem ac liberos vehens inter cæteram turbam quæ urbe excedebat; ratus est irreligiosum esse, sanctas Virgines

gines pedibus ire, portantes manibus ſacra populi Romani: ſe verò ac ſuos in vehiculo conſpici. Itaque ſtatim omiſſo, quod inceperat, itinere, deſcendere uxorem ac liberos juſſit, Virgines ſacraque in plauſtrum impoſuit, & pervexit Cære, quò iter erat Veſtalibus. Adeo tunc in ultimo etiam caſu religio publica antecellebat privatis affectibus, ſalvumquè erat diſcrimen rerum divinarum & humanarum.

Florus l. 1. c. 13.

CAPUT XII.

Impii ſeriùs ociùs dant pœnas.

Cic. 1. de nat. n. 83.

1. Dionyſius major, Siciliæ tyrannus, ut crudelitatem exercuit in ſuos, ſiç fuit impius in Deos furtis & cavillationibus. Cùm in fanum Jovis veniſſet, detraxit ei aureum amiculum, quo fuerat à tyranno Gelone exornatus: atque in eum etiam cavillatus eſt, dicens: *Æſtate gravem eſſe aureum amiculum, hieme frigidum.* Eique laneum pallium injecit, quod dicebat aptum eſſe ad omne tempus. Idem

idem Æsculapio barbam auream demi jussit: *Neque enim*, inquiebat, *convenit barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pater ejus Apollo imberbis sit.* Fano quodam expilato navigabat Syracusas; & cùm secundissimè cursum teneret: *Videtis-ne*, inquit, *amici, quàm bona navigatio detur sacrilegis à Diis immortalibus?* Non exsolvit quidem statim Dionysius debita impietati supplicia: at posteà insidiis suorum oppressus, interfectus est. Divina enim ira plerùmquè lento gradu procedit ad vindictam suî, tarditatemque supplicii gravitate compensat.

Just. l. 20. c. 5. Valer. l. 1. c. 1.

2. Cùm è Sicilia rediens Pyrrhus rex Epiri, classe præterveheretur Locros, thesaurum fani Proserpinæ spoliavit, & pecuniâ in naves impositâ, ipse terrâ est profectus. Quid ergo evenit? Classis ejus postero die lacerata est fœdissimâ tempestate, omnesque naves, quæ sacram pecuniam habebant, ejectæ sunt in littora Locrorum. Quâ tantâ clade edoctus tandem Rex esse Deos, jussit pecuniam omnem conquisitam referri in thesauros Proserpinæ.

Liv. l. 29. c. 18.

pinæ. Nec tamen unquam posteâ quicquam prosperi evenit ei: pulsusque ex Italia, ignobili morte occubuit: cùm temere noctu ingressus esset Argos. Lanceâ primùm leviter vulneratus fuerat à juvene quodam Argivo. Matrem habebat hic anum paupercu-lam, quæ inter alias mulieres spectans prælium è tecto domûs, quum videret Pyrrhum ferri toto impetu in auctorem vulneris sui; timens vitæ filii, protinus tegulam corripuit, & utrâque manu libratam dimisit in caput Regis. Quo vulnere dejectus ex equo Pyrrhus, à Zopyro quodam est obtruncatus.

Plut. in Pyrrho.

3. Longo post tempore Q. Pleminius præpositus præsidio Romanorum in urbe Locrorum, cùm à sacrorum spoliatione non abstinuisset, & eosdem Proserpinæ thesauros diripuisset, quos olim Pyrrhus, ex senatusconsulto Prætor & legati Locros missi, præcipuam, ut mandatum erat, curam religionis habuere. Omnem enim sacram pecuniam, quæ apud Pleminium & milites erat, in thesauris Deæ reposuerunt, cum ea quam duplam Româ atule-

Liv. l. 29. c. 19. 21.

Cap. 9.

tulerant, ac piaculare ſacrum fecerunt. Ipſe Pleminius, antea à ſuis hoſtiliter laceratus, &, naſo auribuſque mutilatis, propè exanimis relictus, Romam miſſus eſt, cauſam dicturu. Sed ante cauſæ dictionem teterrim genere morbi in carcere eſt con ſu ptus.

Valer. l. 2. c. 1.

4. Xerxes ante navale prælium, quo victus eſt à Themiſtocle, miſerat quatuor millia armatorum Delphos, ad diripiendum templum Apollinis, quaſi pereret bellum non tantùm cum Græcis; ſed etiam cum Diis immortalibus. Quæ manus tota deleta eſt imbribus & fulminibus: ut intelligeret, quàm nullæ eſſent hominum vires adversùs Deos.

Juſtin. l. 2. c. 12.

5. Contrà Ageſilaus, Rex Lacedæmoniorum, magnam templis reverentiam habuit. Maxima laus fuit victoriæ, quam de Athenienſibus & Bœotis apud Coroneam adeptus eſt, quòd ante tulit iræ religionem. Cùm enim plerique ex fuga ſe in templum Minervæ conjeciſſent, & quæreretur ab eo, quid his vellet fieri; eos vetuit violari: etſi aliquot vulnera acceperat

C. Nepos in Ageſil. c. 4.

— Bibl. Jag.

in prælio, & iratus videbatur omnibus qui adversùs se arma tulerant. Neque solùm in Græcia sancta habuit templa Deorum: sed etiam apud barbaros summâ religione omnia simulacra atque aras conservavit. Sic Alexander magnus, cùm Thebas everteret, non est oblitus pietatis erga Deos; sed cavit summo studio, ne Deorum ædes, & alia sacra loca violarentur. In expeditione quoque Asiaticâ cùm à Persis repeteret pœnas, abstinuit à locis omnibus, quæ Diis dicata erant: quamvis Persæ hoc potissimùm injuriæ genere sæviissent in Græcia.

Polyb. l. 5.

CAPUT XIII.

Quæ vota facienda sint Deo.

Senec. Ep. 10.

1. Deum roga bonam mentem, valetudinem animi, deinde corporis. Quidni tu hæc vota sæpe facias? Scito te esse omnibus cupiditatibus liberum, cùm eò perveneris, ut Deum nihil roges; nisi quod rogare possis palàm. Quanta nunc dementia est multorum hominum! Insusurrant Diis vota turpissi-

pissima: si quis admoverit aurem, conticescent; & quod scire homines nolunt, Deo narrant. Tu sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat, sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

Pædalii, gens Indica, nihil aliud petebant à Diis quàm justitiam. *Ex. Nic. Damas.*

Dicebat Apollonius has tantùm preces esse profundendas ab homine accedente ad Deorum templa: *O Dii, quæ mihi conveniunt, præstate.* *Philost. l. 1. c. 2.*

2. Socrates, qui fuit quasi quoddam terrestre oraculum humanæ sapientiæ, arbitrabatur nihil ultra petendum esse à Diis, quàm ut bona tribuerent: cùm ii soli scirent, quid unicuique esset utile; nos autem plerùmque ea expeteremus votis, quæ foret melius non impetrasse. Etenim involuta densissimis tenebris mens mortalium effundit se se in cæcas precationes. Divitias appetit, quæ fuerunt multis exitio: honores concupiscit, qui complures pessum dederunt: splendida conjugia sollicitè quærit, quæ ut aliquando illustrant, ita nonnunquam funditùs domos evertunt. Desinat tandem stulta *Valer. l. 7. c. 2.*

inhiare iis rebus, quæ illi multorum malorum causa sæpe sunt, seque totam permittat arbitrio Deorum : quia qui tribuere bona solent, etiam eligere aptissima possunt.

Juven. Sat. 10. v. 347.

Permittes ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.
Nam pro jucundis aptissima quæque dabunt Dii :
Carior est illis homo, quàm sibi, &c.

Plat. in Alcib. 2. Laudabat Socrates has antiqui poëtæ preces : *O Jupiter, ea quæ bona sunt, nobis orantibus aut non orantibus tribue : quæ verò mala, etiam orantibus ne concede.*

CAPUT XIV.

Homo præcipuum opus Dei.

Cicer. 1. leg. n. 22. 27. 1. Animal hoc providum, sagax, memor, plenum consilii, quem vocamus hominem, generatum est à supremo Deo præclarâ quâdam conditione. Solum est enim ex tot animantium generibus particeps rationis & cogitationis,

nis, cùm cætera ſint omnia expertia. Quid eſt autem ratione præſtantius? Quæ cùm adolevit & perfecta eſt, nominatur ritè ſapientia.

Propter ingeneratam homini à Deo rationem, eſt aliqua ei cum Deo ſimilitudo, cognatio, ſocietas. Itaque ad commoditates hominum tantam rerum ubertatem, natura, hoc eſt Deus, largita eſt, ut ea, quæ gignuntur, meritò videantur donata nobis eſſe conſultò, non autem nata fortuitò. Artes prætereà innumerabiles repertæ ſunt, docente natura: quam imitata ratio, conſecuta eſt multa ad vitam neceſſaria, aut commoda.

2. Eadem natura hominem non ſolùm mente ornavit, ſed etiam dedit ei figuram corporis habilem & aptam ingenio humano. Nam cùm cæteris animalibus caput in terram pronum dediſſet; ſolum hominem erexit, excitavitque ad cœli, quaſi cognationis domiciliique ſui, conſpectum.

Pronaque cùm ſpectent animalia cætera terram, *Ovid. 1. Met. v.* 84.

Os homini ſublime dedit, cœlumque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vúltus.

Omitto opportunitates habilitateſque alias corporis; moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix eſt humanæ ſocietatis.

Senec. 6. benef. 1 23. & 2. c. 29. 3. In prima rerum conſtitutione cùm Dii univerſa diſponerent, rationem hominis habuerunt. Non eſt homo tumultuarium & incogitatum opus. Cogitavit nos antè natura, quàm fecit. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt Dii, habentque: & in orbe proximos ab ipſis collocaverunt, qui maximus bonis tribui potuit.

Cicer. 1 leg. n. 59 Qui ſe ipſe norit, intelliget ſe habere aliquid divinum, ſemperque & faciet & ſentiet aliquid dignum tanto munere Deorum.

Salluſt. bell. cat. c. 1. Decet eos, qui ſtudent præſtare cæteris animalibus, ſummâ operâ niti, ne vitam tranſigant veluti pecora, quæ natura finxit prona, atque obedientia ventri. Conſtamus animo & corpore. Alterum nobis commune eſt cum Diis, alterum cum belluis. Animus debet im-

imperare, corpus verò servire. Itaque admiranda & detestanda est pravitas eorum, qui dediti gaudiis corporis, in luxu atque ignaviâ ætatem agunt: ingenium autem incultu & socordiâ sinunt torpescere.

Bellum Jugurt. c. 2.

CAPUT XV.

Virtus proprium atque unicum hominis bonum.

Ut ad cursum natus est equus, ad arandum bos, ad indagandum canis: sic homo ad duas res natus est, intelligendum, & agendum convenienter naturæ, id est rationi: in quo positum est Honestum, & quod proprium atque unicum est in terris hominis bonum. Non enim refert ad felicitatem ejus, quantum agrorum aret, à quàm multis salutetur, quàm pretioso lecto cubet: sed quàm bonus sit. Bonus autem est, si sit in eo ratio ad naturæ voluntatem accommodata & perfecta, quæ virtus & Honestum vocatur.

Cic. 2. de fin. n. 39.

Senec. Epist. 76.

2. Of. n. 14. In quatuor partes Honestum dividi solet: Prudentiam, Justitiam, Fortitudinem, & Temperantiam. Ex singu- n. 3. lis autem illis virtutibus certa officiorum genera nascuntur, in quibus colendis sita est omnis vitæ honestas, & in negligendis turpitudo. Itaque de unaquaque seorsim agemus, & quatuor libris complectemur quæ pertinent ad quatuor illas virtutes.

✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻ ✻

LIBER SECUNDUS DE PROVIDENTIA.

CAPUT I.

Inest mentibus insatiabilis cupiditas veri videndi.

Cicer. 1. Offic. n. 15. Munus proprium Prudentiæ est indagatio atque inventio veri. Qui enim maximè perspicit, quid in re quaque verissimum sit, is prudentissimus haberi solet.

Tri-

Tributum est à natura generi omni animantium, ut se, vitam, corpusque tueatur; declinet ea, quæ videantur nocitura; & inquirat ac paret omnia quæ sint ad vivendum necessaria. At inquisitiò atque investigatio veri, propria est hominis, qui unus est rationis particeps: & naturâ inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi. Itaque cùm sumus necessariis negotiis & curis vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, & putamus cognitionem rerum aut occultarum aut admirabilium esse ad beatè vivendum necessariam. In scientiâ excellere pulchrum ducimus; errare autem, nescire, decipi, malum & turpe.

n. II. 18.

I. Tusc. n. 44.

CAPUT II.

Scientia pabulum animi.

1. In ipsis rebus, quæ discuntur & cognoscuntur, insunt profectò invitamenta quædam, quibus moveamur ad discendum cognoscendumque. Etenim an non videamus eos, qui ingenuis

Cicer. 5. de fin. n. 48. &c.

ſtudiis atque artibus delectantur, aliquando non habere rationem nec valetudinis nec rei familiaris, & maximis laboribus conſequi eam, quam ex diſcendo capiunt voluptatem? Quem ardorem ſtudii cenſetis fuiſſe in Archimede, qui dum in pulvere deſcriberet quædam attentiùs, ne ſenſerit quidem Syracuſas, patriam ſuam, eſſe captas? Quid de Pythagora & Platone loquar, qui judicaverunt veniendum ſibi eſſe eò, ubi aliquid eſſet quod diſci poſſet, tantas regiones barbarorum obierunt, tot maria tranſmiſerunt? Quid de Democrito, qui dicitur oculis ſe privaſſe, ut animus quàm minimè abduceretur à cogitationibus, qui patrimonium neglexit, agros incultos deſeruit?

n. 87.

Valer. l. 8. c. 7.

2. Carneades laborioſus & diuturnus ſapientiæ miles, nonaginta expletis annis, habuit eumdem finem vivendi ac philoſophandi. Ita quidem ſe inquirendæ veritati addixerat, ut, cùm recubuiſſet cibi capiendi causâ, manum ad menſam porrigere oblivisceretur, aliò abſtractus cogitationibus.

Eſt

Eſt animorum ingeniorumque noſtrorum naturale quoddam quaſi pabulum, conſideratio contemplatioque naturæ: & indagatio ipſa rerum magnarum occultarumque habet oblectationem. *Cic. 4. Acad. n. 127.*

CAPUT III.

Pertinax labor & diſciplina naturam vincunt.

1. In Demoſthene, Græcorum oratorum principe, tantum diſcendi ſtudium tantuſque labor fuiſſe dicitur, ut tandem ſuperaret impedimenta naturæ diligentiâ atque induſtriâ. Cùm ita balbus eſſet, ut Rhetoricæ artis, cui ſtudebat, primam litteram non poſſet dicere; perfecit exercitatione, ut nemo putaretur locutus planiùs eo. Deinde perduxit ad gratum auribus ſonum vocem ſuam, quæ propter exilitatem acerba erat. Laterum firmitate deſtitutus, mutuatus eſt à labore eas vires, quas corporis habitus negaverat. Conjectis in os calculis, ſummâ voce verſus multos pronunciabat *Cic. I. de Orat. n. 260. Valer. l. 8. c. 7. Quintil. l. 10. c. 3. l. 11. c. 3.*

inambulans, & ardua loca celeri gradu scandens.

Declamitans in maris littore, in quod se fluctus illidebat, consuescebat concitatæ multitudinis fremitus non expavescere. Cellam quoque ædificasse subterraneam dicitur, in qua duos tresve menses continuos aliquando inclusus, operam dabat gestui & voci, & quidem mediâ parte capitis abrasâ, ut in publicum sine verecundia prodire non posset. Sic diu præliatus adversùs naturam, victor abiit, & malignitatem ejus pertinacissimo animi robore superavit.

Senec. Ep. 50. Nihil est, quod non expugnat pertinax opera, & intenta ac diligens cura.

Virgil 1. Georg. v. 146

. . . Labor omnia vincit
Improbus.

Diog. Laërt. in Clean. 2. Erat Cleanthi tardum obtusumque ingenium: erat & summa rerum omnium inopia. At ubi ejus animum sapientiæ amor occupavit, tarditatem ingenii acri studio ac diligentiâ vicit, Zenoni interdiu assistens auditor: inopiam verò, aquam è puteo noctu hauriens, acceptâ ab hortulano mercede. Ajunt

Ajunt eum aliquando in judicium vocatum fuisse, quòd robusto admodum ac pingui corpore esset, cùm nullam artem, unde viveret, videretur profiteri. At ubi quæstûs sui ac victûs testes adhibuit, hortulanum, cui aquam hauriebat, & mulierem, apud quam pinsebat: non solùm est dimissus, sed etiam ab Areopagitis judicibus donatus decem minis, quas noluit accipere.

3. Accepimus Stilponem Megaricum Philosophum, hominem sanè acutum fuisse & temporibus suis probatum. Scribunt ipsius familiares hunc naturâ & ebriosum & mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes eum, sed potiùs ad laudem. Significant enim vitiosam naturam ab eo sic edomitam & compressam fuisse doctrinâ, ut nemo unquam vinolentum illum viderit, nemo in eo vestigium libidinis deprehenderit.

Cicero de Fato, n. 10.

Zopyrus, qui profitebatur se pernoscere hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte, magno in conventu dixit Socratem stupidum esse & bardum: addidit etiam mu-

4. Tusc. n. 80. mulierosum: in quo Alcibiades, qui aderat, dicitur cachinnum sustulisse. Ipse verò Socrates, *Hæc vitia sibi ingenita fuisse naturâ* non dissimulavit: *sed ratione à se dejecta*, dixit. Et sanè vitia ex naturalibus causis nasci possunt: sed exstirpari & funditùs tolli non possunt, nisi voluntate, studio, disciplinâ.

P. Syr. Animus hominis, quidquid sibi imperat, obtinet.

1. Epist. ad Qu. Cicero Quintum fratrem laudans, quod eos, quibus præerat in Asia provincia, contineret in officio, ostendit his verbis, quid doctrina posset efficere: *Tibi fuit hoc facillimum, cujus natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse: ea autem adhibita doctrina est, quæ vel vitiosissimam naturam posset excolere.*

CAPUT IV.

Quæsita vitæ periculo scientia.

A. Gellius l. 6. c. 10. 1. Platonicus Philosophus, nomine Taurus, discipulos ad Philosophiam summo studio capessendam excitabat mul-

multis exemplis, & eâ re quam dicebat Euclidem Socraticum factitasse. Caverant decreto Athenienses, ut si quis civis Megarensis deprehensus esset pedem Athenas intulisse, id ei capitale foret. Tum Euclides Megarensis, qui ante id decretum consueverat Athenis commorari, & audire Socratem, tunicâ longâ muliebri indutus, pallio versicolori tectus, & caput atque os velatum habens, nocte ex urbe Megaris Athenas commeabat, ut saltem aliquo tempore consiliorum sermonumque Socratis fieret particeps: rursusque sub lucem eâdem veste illâ tectus domum redibat, millia passuum multa emensus. Sic ille vitæ periculum adire non dubitabat, comparandæ sapientiæ causâ.

2. Antisthenes discipulos hortabatur ad dandam operam sedulam sapientiæ: at pauci obtemperabant. Itaque tandem indignatus dimisit à se omnes, inter quos erat & Diogenes. Cùm verò hic, incensus magno audiendi Philosophi studio, ad eum tamen ventitaret, eique adhæreret pertinaciter minatus est Antisthenes, se percussurum illi

Ælian. l. 10. c. 16.

Diog. Laërt. in Antist.

illi caput baculo, quem solebat manu gestare: & his minis non territum reipsâ percussit aliquando. Non recessit propterea Diogenes: sed animo obstinato ad imbuendum pectus Philosophiæ præceptis: *Percute*, inquit, *si ita placet. Ego tibi caput præbebo. Neque verò tam durum invenies fustem, ut me à tua schola abigas.* Admisit tandem tam cupidum doctrinæ discipulum Antisthenes, & eum maximè amavit.

CAPUT V.

Doctus indocto multùm præstat.

Diog. Laërt. in Arist. 1. Accessit ad Aristippum Philosophum paterfamilias, rogavitque, ut filium suum susciperet erudiendum. Cùm verò ille pro mercede petîsset quingentas drachmas; pater deterritus pretio, quod ignaro avaroque homini nimium videbatur, dixit se minoris empturum esse mancipium. Tum Philosophus; *Eme*, inquit, *& habebis duo.*

Ali-

Alius paterfamilias quæsivit ab eodem Aristippo, quid commodi consecuturus esset filius suus, si eum litteris institui curaret? *Si nullum alium fructum percipiet*, respondit ille, *hunc certè, quòd in theatro* (cujus tum erant sedilia marmorea) *non sedebit lapis super lapidem.* Hoc gemino responso innuebat vir prudens, eos, quorum ingenium excultum non fuisset, similes videri posse, aut mancipiorum aut lapidum. Tantumque doctrinæ tribuebat, ut, interrogatus quodnam discrimen esset inter homines doctrinâ excultos, & indoctos? responderit: *Idem quod inter equos domitos & indomitos.*

Ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: sic sine doctrina animus. Cultura autem animi Philosophia est, quæ extrahit vitia radicitùs, præparat animos ad satus accipiendos, eaque mandat his & serit, quæ, cùm adoleverint, fructus ferent uberrimos.

Cicer. 2. Thusc. n. 13.

Salsè ridebat Diogenes Sinopensium inertiam & incuriam Megarensium, qui liberos nullis bonis artibus instruebant,

Ælian. l. 12. c. 56.

bant, curam vero pecorum diligentem habebant. Dicebat enim: *Malle se Megarensis alicujus arietem esse, quàm filium.* Non absimili sententiâ, sed aliam ob causam, dixit de Herode Judæorum rege Augustus: *Melius est Herodis porcum esse, quàm filium.* Abstinebat quippe Herodes à porcis: à filiorum cæde non abstinebat.

Macrob. 2. Satur. c. 4.

CAPUT VI.

Vir doctus potiùs non vult ditescere, quàm non potest.

Cicer. 1. divin. n. 112. Aristot. 1. polit. c. 11.

1. Cùm Thaleti Milesio paupertatem verterent vitio cives sui, & contenderent studium Philosophiæ esse inutile ad rem augendam etiam cupienti; voluit ille objurgatores suos convincere, ostendereque Philosophum facere posse pecuniam, si ei ita visum fuerit: eâque arte est usus. Intellexerat, ut ajunt, ex astrologiâ olearum ubertatem hoc anno fore. Itaque hyeme nondum exactâ, paucorum nummorum copiâ instructus, conduxit parvo pretio omnia præla & trapeta

pera quæ Miletis & in Chio insula erant, cùm nemo contrà licitaretur. Ubi verò conficiendi olei tempus venit, multis undique & simul ad præla accedentibus, ille ea elocavit tanti quanti voluit, & magnâ inde pecuniâ coactâ, probavit, facile esse Philosophis ditescere, si velint: sed eos in alia longè præstantiora studium conferre.

1. Ego, inquit Vitruvius de se ipso, parentum curâ & præceptorum doctrinâ paravi animo possessiones & divitias, quarum ea proprietas est, is fructus, ut nihil desideretur ampliùs. Nonnulli hæc levia judicantes, putant eos tantùm esse sapientes, qui pecuniâ sunt copiosi. Itaque ad id unum contendentes, audaciâ adhibitâ opes & notitiam consequuntur. Ego autem non ad pecuniam parandam architecturæ aliisque artibus studium dedi: sed putavi sequendam potiùs tenuitatem cum bona fama, quàm abundantiam cum infamia. Neque est mirandum quòd ita ignotus sim pluribus. Cæteri architecti rogant & ambiunt, ut architectentur:

Vitruv. præfat. l. 6.

tur : mihi autem à præceptoribus est traditum, oportere eum, qui curam alicujus rei suscipit, rogari, non verò rogare.

CAPUT VII.

Ea viatica paranda sunt, quæ cum naufrago enatent.

Diog. Laërt. in Arist.

1. Aristippus Philosophus Socraticus, de quo supra, interrogatus quid differret sapiens ab insipiente : *Mitte*, inquit, *utrumque ad ignotos : & disces.* Quæ responsio quàm vera esset, ipsius exemplo probatum est. Cùm ejectus naufragio in littus Rhodiorum, animadvertisset geometricas figuras ; exclamavit primùm : *Bene speremus, ô amici hominum enim vestigia conspicio.* Deinde in oppidum Rhodum contendit, & rectà gymnasium devenit, ibique de philosophia disputans, magnis muneribus est donatus : ita ut vestitum & quæ opus essent ad victum, præstaret iis, qui unà naufragium fecerant. Cùm deinde comites ejus in patriam reverti cupientes, interrogas-

Vitruv. præfat. l. 6.

gassent eum quidnam vellet domum renunciari, mandavit dicerent: *Ejusmodi po'essiones & viatica liberis parari à parentibus oportere, quæ etiam è naufragio unà possent enatare.* Namque ea sunt vera præsidia vitæ, quibus neque fortunæ iniquitas, neque publicarum rerum mutatio, neque belli vastatio potest nocere.

2. Theophrastus homines hortando, ut docti potiùs essent, quàm fortunæ confiderent, prædicabat: *Doctum, solum ex omnibus, neque in alienis locis peregrinum esse, neque, amissis familiaribus & necessariis, inopem amicorum; sed in omni civitate civem censeri; adversosque fortunæ casus posse despicere.* *Ibid.*

Sancitum erat legibus Græcorum, ut parentes omnes à liberis alerentur. Athenienses verò illos tantùm parentes ali à filiis jubebant, qui eos artibus erudissent. Etenim fortuna facillimè adimit hominibus munera quæ dedit: disciplinæ verò cum animis conjunctæ, nullo tempore deficiunt, sed permanent stabiliter ad summum exitum vitæ. Itaque ego, in- *Ibid.*

inquit Vitruvius, maximas infinitasque parentibus ago, atque habeo gratias, quòd Atheniensium legem probantes, me erudiendum curaverunt.

Plut. in Nicia. 3. Multis ex iis Atheniensibus, qui, acceptâ magnâ clade in Siciliа, domum reverti sospites potuere, adierunt Euripidem, se ei salutem suam debere confitentes, dixeruntque, alios fuisse emissos è vinculis, quòd edocuissent dominos suos quædam ipsius carmina, quæ memoriâ tenuerant: alios, qui post adversam pugnam errabant per agros omnium egeni, fuisse cibo & potu recreatos, propter decantatos ejus versus aliquos. Erant quippe Siculi præ ceteris Græcis studiosissimi atque appetentissimi tragœdiarum Euripidis: quarum si quid afferretur ab iis, qui in insulam appellebant, illud avidè arripiebant, lætique secum invicem communicabant. Quin etiam memoriæ proditum est, cùm navis Caunia, quam lembi prædatorii premebant, ad Siculum littus confugisset; Siculos primò noluisse eam recipere: at ubi interrogati Caunii, an nossent Eu-

Euripidis carmina, se nosse responderunt, tum verò liberum eis receptum patuisse.

CAPUT VIII.

Litteræ ornamenta hominum sunt & solatia.

1. Si non tantus fructus perciperetur ex liberalium artium studiis, quantum percipi constat, sed ex his delectatio sola peteretur; tamen hæc animi remissio judicanda esset libero homine dignissima. Nam ceteræ neque temporum omnium sunt, neque ætatum, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. *Cicer. pro Archia. n. 16.*

Si tempus in studia conferas, omne vitæ fastidium effugeris, nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis supervacuus. *Senec. de Tranq. c. 3.*

Videmus litteras & ingenuas artes non solùm beatæ vitæ oblectationem *Cic. 5. de fin. n. 53.*

esse,

esse, sed etiam levamentum miseriarum. Itaque multi cùm in potestate essent hostium, multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum litteris levaverunt. Demetrius Phalereus, cùm è patria pulsus esset injuriâ, contulit se Alexandriam ad Ptolemæum regem; multaque præclara in illo calamitoso otio scripsit. Dicitur tum monuisse regem, cujus hospitio utebatur, ut conscriptos de regno imperioque libros sibi compararet atque perlegeret: *Quia*, inquiebat, *quæ amici non audent monere reges, hæc in libris scripta sunt.*

Plutar. Apoph.

2. Quamdiu respublica Romana per eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, in eam curas cogitationesque ferè omnes suas conferebat Cicero, & plùs operæ ponebat in agendo, quàm in scribendo. Cùm autem dominatu unius Julii Cæsaris omnia tenerentur; non se angoribus dedidit, quibus fuisset confectus, nec indignis homine docto voluptatibus. Fugiens conspectum sceleratorum, quibus omnia redundabant, urbe relictâ rura peragrabat, abdebatqae se, quantùm licebat,

Cicer. 2. Offic. n. 2. & 3. 3. Offic n. 1. &c.

&

& solus erat. Cùm verò nihil agere animus ejus non posset, neque vellet languere eam solitudinem, quàm ipsi afferebat necessitas, non voluntas; existimavit molestias honestissimè deponi posse, si se ad Philosophiam retulisset, cui adolescens multum temporis tribuerat, discendi causâ omne studium curamque convertit ad scribendum; atque, ut qui antea occupatus profuerat civibus suis, aliquid quoque iis prodesse posset otiosus; elaboravit, ut doctiores fierent & sapientiores; pluraque brevi tempore eversâ republicâ scripsit, quàm multis annis eâ stante scripserat. Sic paruit virorum sapientum præcepto, qui docent non solùm ex malis eligere minima oportere, sed etiam excerpere ex his ipsis, si quid insit boni.

1. Thusc. n. 50.

3. Doctrinæ studia & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

Senec. ad Polyb. c. 36.

Ipse Dionysius junior, cùm tyrannide excidisset, interrogatus, quid Plato philosophiaque ipsi profuissent? *Ut*, in-

Plut. Apophθ.

inquit, *tantam fortunæ mutationem æquo animo feram.*

Plin. l. 8. *Epiſ.* 19. Et gaudium mihi, inquit Plinius, & ſolatium in litteris: nihilque tam lætum eſt, quod non per has lætius fiat: nihil tam triſte, quod non per has ſit minùs triſte. Itaque in infirmitate uxoris, & amicorum periculo aut morte turbatus, ad ſtudia, unicum doloris levamentum, confugio: quæ præſtant, ut adverſa patientiùs feram.

CAPUT IX.

Quæ in ſcientiæ ſtudio ſint vitanda.

Cic. 1. *Offic. n.* 18. Duo vitia vitanda ſunt in cognitionis & ſcientiæ ſtudio, naturali ſanè & honeſto. Unum, ne pro cognitis habeamus incognita, hiſque temerè aſſentiamus. Quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent,) adhibebit & tempus & diligentiam ad conſiderandas res. Alterum eſt vitium, quòd quidam nimis magnam operam conferunt in res obſcuras atque difficiles, eaſdemque non neceſſarias.

Qui-

Quibus vitiis declinatis, quod operæ curæque ponetur in rebus honestis & cognitione dignis, id jure laudabitur.

Si quis tamen ita teneatur discendi studio, ut eos deserat, quos tutari debet; ab officio discedit, & à justitia, quæ in hominum tuendis commodis maximè cernitur, & contemplationi cognitionique rerum anteponenda est. Quod optimus quisque judicat, & re ipsa ostendit. Quis est enim tam cupidus perspiciendæ rerum naturæ, ut, si ei subitò, allatum sit, periculum aliquod patriæ, propinquorum, amicorum, cui subvenire possit, non statim abjiciat res cognitione dignissimas? *n.* 153.

2. Cupere omnia scire, cujuscumque modi sint, curiosorum est: duci verò cupiditate scientiæ ad magnarum rerum contemplationem, summorum virorum esse est putandum. *Cic.* 5. *de fin. n.* 49.

Ii operosè agendo nihil agunt, qui in litterarum inutilium studiis detinentur. Ecce Romanos quoque invasit studium supervacua discendi. Cujus errores ista minuent? cujus cupidita- *Senec. de brev. c.* 11. 14.

ditates prement? quem fortiorem, quem justiorem, quem liberaliorem facient?

Diog. Laërt. in Arist. Cùm gloriaretur quidam, quòd multa didicisset; dixit ei Aristippus: *Sicut qui plurima comedunt, non meliùs valent, quàm qui sumunt necessaria: sic eruditi habendi sunt, non qui plurima legerunt ac didicerunt, sed qui utilia.*

Ælian. l. 2. c. 27. 3. Anniceris Cyrenæus magnificè de se sentiebat ob artem equitandi, & curruum regendorum peritiam. Volens igitur specimen artis Platoni exhibere, juncto curru multos cursus circumegit in Academia, sic servans primam orbitam arenæ impressam à rotis currûs sui, ut ne tantillùm quidem ab ea declinaret. Obstupuere omnes rei miraculo, & aurigam ad cœlum laudibus extulere. Uni Platoni talis peritia reprehensione potiùs, quàm gloriâ, digna visa est; dixitque: *Fieri non posse, ut, qui curam impenderet adeo diligentem rebus tam exilibus, & nullius utilitatis, ea non negligeret quæ essent multò potiora, & verè digna admiratione.*

Quæ-

Quædam supervacua est artis imitatio, quæ vanum laborem habeat. Qualis illius fuit, qui continuè & sine frustratione in acum inserebat grana multa ciceris ex spatio distante missa. Quem cùm spectasset Alexander, donasse eum dicitur ejusdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere dignissimum. *Quint. l. 2. c. 21.*

Turpe est difficiles habere nugas,
Et stultus labor est ineptiarum. *Mart. 2. l. Epigr. 86.*

Histrionum, gladiatorum, equorum studio occupatus & obsessus adolescentum animus, quantulum loci bonis artibus relinquit! *De cor. Eloq. c. 9.*

4. Etiamsi longa homini vita suppeteret, tempus parcè dispensandum esset, ut sufficeret necessariis. Nunc quæ dementia est, supervacua discere in tanta egestate temporis? *Senec. Ep. 48.*

Non tam benignè & liberaliter tempus natura nobis dedit, ut liceat aliquid ex illo perdere. Vide tamen quantum etiam diligentissimis pereat. Aliud cuique valetudo sua abstulit, aliud valetudo suorum: aliud privata negotia, aliud publica, occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex *Ep. 117.*

hoc tempore tam angusto, tam rapido, tam nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum?

CAPUT X.

Qui recté vivit, is scientiam utilem & necessariam est adeptus.

Senec. 7. benef. c. 1. 2. Si quis animum virtuti consecravit, & sequitur quocumque vocat illa: si intelligens se sociale animal esse, & in commune bonum genitum, mundum, ut unam omnium domum spectat: si semper tanquam in publico vivit: si sciat nec malum esse ullum, nisi quod turpe est, nec bonum, nisi quod honestum; & ad hanc legem ac regulam agat cuncta & exigat: si judicet miserrimos omnium mortalium, quantiscumque opibus refulgeant, homines ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Hæc si quis & sciat & præstet, consummavit scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt.

Plus

Plus prodest, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa tibi in promptu & in usu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum.

CAPUT XI.

Naturâ tam docere cupimus, quàm discere.

Impellimur naturâ, ut prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, & tradendis comparandæ prudentiæ rationibus. Itaque non facile est invenire, qui non tradat alteri quod sciat ipse. Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verùm etiam ad docendum.

Cic. 3. de fin. n. 65.

Cupio, dicebat olim Seneca scribens ad Lucilium, in te transfundere omnia quæ ad sanandos animi morbos efficacia expertus sum. Gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licèt eximia sit & salutaris, quàm mihi uni sciturus sum. Nullius boni jucunda possessio est sine socio. Mittam itaque tibi ipsos libros,

Senec. Ep. 6.

 unde

unde salutaria hausi: & ne multum operæ impendas in totis libris perlegendis, imponam notas, ut tu, qui sectaris profutura, protinùs accedas ad ea quæ probo & miror. Plus tamen tibi & viva vox & convictus sapientum proderunt, quàm libri. Primùm quia homines ampliùs oculis, quàm auribus, credunt: deinde quia longum est iter per præcepta, breve & efficax per exempla. Cleanthes non expressisset moribus Zenonem, si eum tantummodò audisset. Vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex præceptis suis viveret. Plato & Aristoteles plus ex moribus, quàm ex verbis Socratis, traxere.

Polyb. l. 31. Ex commodato librorum usu, ac sermone de iis habito, fluxit illa studiorum animorumque conjunctio Polybii & Scipionis Æmiliani, cujus fama non Italiam modò ac Græciam pervasit, sed remotissimas etiam gentes.

Diog. Laërt. in vit. Xenoph. 2. Xenophontem in angiportu obvium habuit Socrates. Quumque videret adolescentem vultu specioso admodùm & verecundo; porrecto baculo,

culo, vetuit ne præteriret. Ut constitit, interrogavit eum Socrates; ubinam venderentur quæ essent necessaria variis usibus civium? Ad quæ cùm expeditè respondisset Xenophon; percontatus est, ubinam homines fierent boni probique? Id verò nescire se, respondente adolescente: *Me igitur sequere*, inquit Socrates. Ex eo tempore Xenophon cœpit esse Socratis auditor.

3. Protagoram ajunt adolescentem, victûs quærendi gratiâ, vecturas onerum corpore suo factitasse. Quod genus hominum latinè bajulos appellamus. Is aliquando caudices ligni plurimos funiculo brevi colligatos portabat è rure Abdera in oppidum, cujus civis fuit. Tum fortè Democritus, ejusdem civitatis popularis, homoque ante alios virtutis & philosophiæ gratiâ venerandus, urbe egrediens, videt adolescentem cum illo genere oneris tam impeditò facilè atque expeditè incedentem. Propè accedit, juncturam posituramque lignorum scitè peritèque factam considerat, petitque, ut paulùm acquiescat. Quod ubi Prota-

A.Gel. l.5.c.3.

goras, ut erat petitum, fecit ; animadvertit Democritus caudices illos brevi vinculo comprehensos librari contine- rique ratione quâdam quasi geometricâ. Itaque interrogavit, quis illum acervum lignorum ita composuisset? Et cùm ille à se compositum dixisset, desideravit uti solveret, ac denuo in eumdem modum collocaret. Paruit bajulus, ac dissolutum fasciculum composuit similiter. Tum Democritus solertiam hominis non docti demiratus : *Mi adolescens*, inquit, *cùm ingenium solerter aliquid agendi habeas, sunt majora melioraque, quæ facere mecum possis.* Abduxitque eum statim, secumque habuit: sumptum ministravit, philosophiam docuit, & esse eum fecit, quantus postea fuit.

Seneca *Ep.* 108. 4. Hoc docenti & discenti debet esse propositum, ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad Philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni referat : aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Aliquid peccatur vitio præcipientium, qui nos docent disputare, non vivere : aliquid etiam vitio discentium, qui ad præceptores

suos

ſuos afferunt propoſitum, non animum excolendi, ſed ingenium. Hæc nobis dicere Attalum memini, inquit ipſe de ſe Seneca, cùm ſcholam ejus obſideremus, & primi veniremùs, & ultimi exiremus.

Perditæ luxuriæ adoleſcens Atheniensis Polemo, cùm è convivio, non poſt occaſum ſolis, ſed poſt ortum ſurrexiſſet; domumque repetens, Xenocratis philoſophi patentem januam vidiſſet; vino gravis, unguentis delibutus, ſertis capite redimito, perlucidâ veſte amictus, ſcholam ejus reſertam turbâ doctorum hominum intravit, deinde conſedit, ut clariſſimum eloquium & prudentiſſima Philoſophi præcepta irrideret. Ortâ, ut par erat, omnium, qui aderant, indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omiſſiſque iis, de quibus tum diſſerebat, de modeſtia ac temperantia loqui cœpit. Cujus ſermonis gravitate reſipiſcere coactus Polemo, coronam capite detractam projecit, paulò pòſt brachium intra pallium reduxit, deinde oris hilaritatem depoſuit, ad ultimùm totam luxuriam

Valer. l.6, c.9.

 exuit,

exuit, uniusque orationis saluberrimâ medicinâ sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit.

CAPUT XII.

Stultum est ea docere cæteros, quæ ipse expertus non es.

Cic. 2. de orat. n. 75.

Cùm Annibal Carthagine expulsus, venisset Ephesum ad Antiochum regem, invitatus est ab hospitibus suis, ut Phormionem Peripateticum audiret. Quod cùm se non nolle dixisset; locutus est homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari. Cæteri, qui illum audierant, vehementer ejus oratione delectati, quæsiere ab Annibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret? Hìc Pœnus liberè respondisse fertur: *Se multos deliros senes vidisse: sed qui magis quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem.* Neque mehercule injuriâ. Quid enim aut arrogantiùs aut loquacius fieri potuit, quàm Græcum hominem, qui nunquam hostem aut castra viderat, & ne minimam quidem partem

tem ullius publici muneris attigerat, dare præcepta de re militari Annibali, qui tot annos de imperio certaverat cum populo Romano omnium gentium victore? Hoc mihi facere videntur omnes illi, qui, quod ipsi experti non sunt, id docent cæteros.

CAPUT XIII.

Etiam seni discere decorum est.

1. Gloriabatur Solon, se, aliquid quotidie addiscentem, senem fieri. Quod & supremo vitæ die confirmavit. Nam cùm assidentes ei amici, quâdam de re inter se sermonem conferrent; caput jam morte instante gravatum erexit: interrogatusque cur id fecisset? respondit: *Ut cùm istud quidquid est, de quo disputatis, percepero, æquiore animo moriar.*

Cic. de Senect. n. 26. *Valer. l.* 8. *c.*7.

Cato major græcas litteras senex didicit: quas quidem avidè arripuit, quasi diuturnam sitim explere cupiens.

Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit. Propter quod studium

n. 22.

cûm rem familiarem negligere videretur, à filiis in judicium vocatus est, ut judices à rei familiaris administratione removerent eum quasi desipientem, quemadmodum apud Romanos bonis interdici solebat patribus malè rem gerentibus. Tum senex recitavit judicibus eam fabulam, quàm proximè scripserat; quæsivitque num illud carmen hominis desipientis esse videretur? Quo recitato, sententiis judicum est liberatus.

Ex Eras. Apoph. Diogenem admonebat quidam, ut jam senex quiesceret à laboribus. Cui ille: *Quid?* inquit, *si in studio currerem, oporteret-ne me jam vicinum metæ cursum remittere? an non potiùs intendere?*

Seneca Ep. 16. 2. Senecam ætate provectum non pudebat ire ad philosophos, ut ipse refert his verbis. Quintum jam diem in scholam eo, & ab octava hora disputantem Metronactum philosophum audio. Quid ergo, inquis, idem facies quod juvenes? Ne ergo mihi beatus videor, si hoc unum senectutem meam dedecet. In theatrum senex ibo, ad philosophum ire erubescam?

Quid

Quid stultius? quàm non discere, quia diu non didiceris? Tamdiu dicendum est, quamdiu nescis; & tamdiu discendum est, quemadmodum vivas, quamdiu vivis.

Pudet autem me generis humani. Mihi Metronactis domum petenti transeundum est præter theatrum. Illud semper fartum est. Ibi ingenti studio judicatur, quis sit bonus histrio: at in illó loco, ubi discitur, quomodò quis fieri possit vir bonus, pauci sedent: & hi plerique videntur ac vocantur inepti & inertes. Mihi contingat iste derisus. Æquo animo audienda sunt imperitorum convicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemtus.

Cur nescire, pudens pravè, quàm discere, malo? *Horat. de arte poët. v. 88.*

Turpe est, quempiam multos annos continenter laborare atque exerceri, ut vel bonus Grammaticus, vel Rhetor, vel Geometra, vel Medicus fiat: ut autem vir bonus evadat, nunquam quicquam laboris in tanto temporis spatio insumere. *Galenus de affec. curand.*

3. Au-

Philostr. l. 2. 3. Aurelius imperator sapientiæ studiis incumbebat apud Sextum philosophum, ad ejus ædes propterea ventitans. E regia aliquando egredientem rogavit Lucius Philosophus, qui modò Romam advenerat, quo pergeret, & ad quod negotium? Tum Marcus: *Seni etiam*, inquit, *discere*, *decorum est. Itaque ad Sextum Philosophum eo, ut sciam, quæ nondum scio.* Lucius, manibus in cœlum sublatis, exclamavit: *O Jupiter! Romanorum imperator jam senescens, tabellis è zona suspensis ad ludi magistrum pergit, puerorum instar!*

CAPUT XIV.

Honos doctis habitus.

Plin. l. 7. c. 30. 1. Dionysius tyrannus, qui sævitiæ superbiæque natus videbatur, navem vitris ornatam misit obviam Platoni gravissimo dicendi & vivendi magistro venienti Syracusas. Ipse quadrigis albis excepit in littore egredientem è navi.

Consule ædes aliquas ingresso, earum fores virgâ à lictore percutiebantur, monendi causâ adesse Consulem: nisi ædes essent ejus hominis, cui habendus ab ipso magistratu honos videretur. Itaque Pompejus cùm ex Asia rediens Rhodum venisset, & Posidonii philosophi domum esset intraturus, fores ejus de more percuti à lictore vetuit: & fasces lictorios januæ philosophi submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat.

Gaditanus quidam Titii Livii nomine famâque commotus, ad visendum eum ab ultimis terrarum finibus venit, statimque ut viderat, abiit.

Plin. l. 2. Ep. 3.

2. Alexander magnus captis Thebis, posteris Pindari Poëtæ in ea urbe nati pepercit, ipsiusque domum stare incolumem voluit. Inter spolia Darii Regis Persarum capto unguentorum scrinio, quod erat auro gemmisque, ac margaritis pretiosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus: *Imò hercule*, inquit, *librorum Homeri custodiæ detur.* Cupiebat nempe, ut pretiosissimum humani ingenii opus servaretur opere quam maximè diviti. Prædicabat hunc

Ælian. l. 13. c. 7.

Plin. l. 7. c. 29.

hunc Poëtam complexum esse omnia bellandi ac regnandi præcepta: cumque tanto amore atque honore prosecutus est, ut Homeri amator cognominaretur. Interrogante aliquando Philippo patre, cur tantopere hoc uno Poëtâ delectaretur, ceteros verò negligeret? *Ideò*, inquit, *pater*, *quòd non quævis poësis regem decere mihi videtur*, *sicut nec quodvis vestimentum. Vnius Homeri ingenua est*, *& magnifica*, *& verè regia.* Itaque Homeri libros secum inter bella ferre solitus erat, &, cùm quiesceret, eos unà cum pugione sub pulvino, cui incumbebat, reponere; *militiæ viaticum & bellicæ virtutis institutionem appellans.* Cùm quidam prosperè gestæ rei nuncius citato cursu accederet, vultu ingentem lætitiam præferens: *Quid mihi nunciaturus es*, inquit, *tanto gaudio dignum? nisi forsan Homerus revixit.*

Dio. Chrys. or. 2.

Plut. in Alex.

Idem de profec. virtut.

3. Alcibiades quoque Homerum magno in pretio habuit. Itaque cùm fortè in scholam puerorum venisset; Homerum sibi petiit exhiberi. Cùm verò ludimagister se nihil Homeri ha-

Ælian. l. 13. c. 38.

habere respondisset: colaphum ei durum inflixit, & abiit, *imperitum, dicens, & qui tales redderet pueros.*

Vitruv. præfat.

Cum Zoïlus, qui Homeromastix, id est, Homeri flagellum, est vocatus, Alexandriam venisset, & sua contra Iliadem & Odysseam scripta Ptolemeo Philadelpho recitasset; animadvertens rex Poëtarum principem vexari absentem & inauditum, ut pote mortuum: & eum, cujus ab cunctis gentibus scripta susciperentur, à Zoïlo vituperari: indignatus, nullum ei responsum dedit. Ille diutiùs Alexandriæ commoratus, & inopiâ pressus, summisit ad regem, postulans ut aliquid sibi tribueretur. Rex verò dicitur respondisse: *Homerum, qui ante annos mille decesserat, quotidie pascere multa millia hominum: debere pariter eum, qui se meliore ingenio profiteretur, posse alere non modò se unum, sed etiam plures.*

Sylla duxit aliquo præmio dignam sedulitatem etiam mali Poëtæ. Nam cùm ille epigramma ipsi obtulisset; jussit præmium ei statim tribui, sub ea tamen conditione, ne quid posteà scriberet. Julius Cæsar civitate donavit libe-

Cicer. pro Arc. n. 25.

Suet. in J. Cæs. c. 42.

liberalium artium doctores, & medicinam Romæ professos, ut eo libentiùs & ipsi urbem incolerent, & cæteri appeterent. Optimè ille quidem: solet quippe labor impendi eò, unde emolumentum atque honos speratur. At sublatis studiorum præmiis, etiam studia pereunt.

Livius l. 4. c. 35.

Tacit. an. 11. c. 7.

5. Mandatum est memoriæ Platónem philosophum tenui admodum pecuniâ fuisse; atque eum tamen mercatum esse decem millibus drachmarum tres Philolai Pythagorici libros. Quidam dixerunt amicum ejus Dionem Syracusanum eam pecuniam illi dedisse. Traditum est quoque, Aristotelem libros pauculos Speusippi philosophi emisse talentis Atticis tribus. Isocrates pro una oratione viginti talenta accepit. Dicitur Octavia, cùm Virgilium audivisset recitantem illos de filio suo versus, *Tu Marcellus eris*, &c. deliquium animi passa esse; deinde, recepto animo, Virgilio dari jussisse pro singulis versibus dena sestertia.

A. Gell. l. 3. c. 17.

Plin. l. 7. c. 30.

Auctor. vita Virgil.

6. Græci magnos honores constituerunt Athletis, qui in Olympiis, Pythiis,

Vitruv. lib. 9. præfat.

thiis, Isthmiis, Nemeisque certaminibus vicerint. Nam non modò in publico Græciæ conventu laudes ferunt cum palma & corona: sed etiam cùm revertuntur in suas civitates, triumphantes quadrigis invehuntur in patriam, & constitutis è republica vectigalibus fruuntur per totam vitam. Quod cùm ego animadverto, inquit Vitruvius, admiror cur non iidem honores, atque etiam majores, tributi sint scriptoribus, qui infinitas utilitates perpetuo ævo omnibus præstant. Id enim eo magis dignum erat institui, quòd Athletæ sua tantùm corpora exercitationibus efficiunt fortiora; scriptores verò non solùm sua ingenia suosque sensus perficiunt, sed etiam omnium aliorum, ea in libris suis præcepta dantes, quæ plurimùm juvent ad animos exacuendos, & addiscendum. Quid enim Milo Crotoniates, quòd fuit corporis viribus invictus, prodest hominibus, aut cæteri qui eo genere fuerunt victores? Pythagoræ verò, Platonis, Aristotelis, cæterorumque sapientum præcepta, omnibus gentibus edunt novos quoti-
die

die fructus, quibus qui à tenera ætate satiantur, ipsi optimos habent sensus, & humanos mores civitatibus infundunt, æqua jura ac leges describunt, sine quibus nulla potest esse civitas incolumis. Cùm ergo tanta munera privatim publicèque fuerint hominibus præparata ab scriptorum prudentia; non solùm palmas & coronas his tribui arbitror oportere, sed etiam & triumphos, & divinos, si fas sit, honores decerni.

Senec. Ep. 64. Animi remedia inventa sunt ab antiquis philosophis. Suspiciendi propterea sunt, & propè Deorum ritu colendi. Equidem quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani debere me existimo. Quid ergo? si Consulem videro aut Prætorem, omnia faciam, quibus honor haberi solet, equo desiliam, caput adaperiam, semitâ cedam: Socratem cum Platone, & Zenonem, & Cleanthem non venerabor? non tanta nomina colam?

CA-

CAPUT XV.

Modestia conjuncta cum doctrina.

Dicebat doctissimus, idemque sapientissimus, Socrates: *Se hoc unum scire, quòd nihil sciret.*

Diog. Laërt. in Socrat.

Cùm venisset Plato ad ludos Olympicos, frequentissimum omnium in Græcia conventum; Olympiæ contubernium iniit cum ignotis hominibus, ignotus iis & ipse. Ita verò eos cepit ac sibi devinxit tum morum suavitate, tum sermonibus ab omni affectatione sapientiæ alienis, ut peregrini illi plurimùm gauderent fortuito talis viri contubernio ac convictu. Neque verò Academiæ aut Socratis mentionem ullam fecit. Hoc solum illis declaravit, se Platonem appellari. Quum peractis ludis Athenas venissent; perhumaniter eos excepit. Tum hospites: *Age*, inquiunt, *monstra nobis illum tibi cognominem Socratis discipulum, cujus magna ubique fama est. Duc nos in Academiam, & siste viro, ut aliquem ex ejus quoque collo-*

Ælian. l. 4. c. 9.

colloquio. fructum colligamus. At ille leniter ſubridens, quemadmodum ſolebat : *Ego verò*, inquit, *ille ipſe ſum.* Obſtupuere illi, quòd ſocium tamdiu habuiſſent tantum virum, ignorantes : intellexeruntque poſſe eum ſibi conciliare animos eorum quibuſcum ageret, etiam ſine conſuetis illis de philoſophia ſermonibus.

Cicer. Offic. n. 48. Magna eſt admiratio copiosè ſapienterque dicentis. Si verò ineſt in oratione miſta modeſtiæ gravitas, nihil admirabilius fieri poteſt ; maximè, cùm ea ſunt in adoleſcente.

CAPUT XVI.

Non refert quàm multos, ſed quàm bonos, libros habeas ac legas.

Senec. Ep. 84. 1. Eſt lectio neceſſaria : alit enim ingenium, & cogitando inveniendoque fatigatum reficit. Nec ſcribere tantùm, nec tantùm legere, debemus : ſed invicem hoc illo commutandum eſt, & alterum altero temperandum, ut quidquid lectione collectum eſt, profit ad pabulum animi aut ad ſcriben-

bendum. Apes debemus imitari, quæ ducunt succum ex floribus ad mel faciendum idoneis, deinde disponunt per favos quidquid attulere.

Alimenta corporis tunc demum in sanguinem & vires transeunt, cùm sunt concocta. Idem præstemus in his quibus aluntur ingenia: concoquamus illa.

2. Lectio omnis generis voluminum habet aliquid vagum & instabile. Paucis libris immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter hæreat. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui vult pervenire quò destinavit, unam sequatur viam, non per plures vagetur.

Ep. 2. & 45.

Librorum inopiam quereris. Non refert quàm multos habeas, sed quàm bonos. Distrahit animum librorum multitudo. Modò, inquis, hunc librum evolvere volo, modò illum. Fastidientis stomachi est multa degustare: quæ ubi varia & diversa sunt, nocent, non alunt. Probatos itaque libros semper lege: &, si quando ad alios divertere libuerit, ad priores

redi. Aliquid quotidie auxilii adversùs varias animi pestes compara: & cum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse facio.

Plin. 3. Epist. 5. Plinius major libros legens, adnotabat, excerpebatque. Nihil enim legit, quod non excerperet. Dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum, ut non aliquâ parte posset prodesse.

Quintil. l. 1. c. 14. 3. Pueri legant & discant non modò quæ diserta sunt, sed magis quæ honesta. Itaque non tantùm auctores eligendi, sed etiam partes operis. Nam & Græci licenter quædam scripsere, & Horatium in quibusdam nolim interpretari.

Valer. l. 6. c. 3. Lacedæmonii libros poëtæ Archilochi jusserunt ex sua civitate exportari, quòd eorum lectionem arbitrabantur parum verecundam ac pudicam. Noluerunt enim eâ liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quàm ingeniis prodesset.

* * *

CA-

CAPUT XVII.

Bibliotheca ad publicum & privatum usum comparetur, non ad ostentationem.

1. Antiquissima, cujus ad nos memoria venerit, Bibliotheca, ea est, quam exstruxit apud Ægyptios rex Osymandias, & cujus in fronte inscripta erant hæc verba : *Psychas iatreîon* ; Hoc est, medica animæ officina.

Diodor. l. 1.

Pisistratus tyrannus, qui studia litterarum plurimùm fovit, dicitur primus comparasse Athenis libros disciplinarum liberalium publicè præbendos ad legendum ; quorum numerum ipsi Athenienses deinde studiosiùs auxerunt. Xerxes potitus Athenis, urbe ipsâ præter arcem incensâ, abstulit asportavitque ad Persas omnem illam librorum copiam. Multis autem post annis Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, eosdem libros referendos Athenas curavit.

A. Gell. l. 6. c. 17.

Ingens posteà numerus librorum in Ægypto à Ptolemæis regibus conquisitus & comparatus est, ad millia ferme voluminum septingenta. Sed ea omnia (aut saltem quadringenta millia, teste Senecâ) in urbe Alexandria conflagrarunt bello inter Cæsarem & Pompeji liberos.

Lib. de Tranq. 9.

Bibliothecam Ægyptiacam instruxerat Ptolemæus Philadelphus, tum profanis libris, tum etiam sacris petitis è Judæa. Nam cùm ejus aures fama Hebrææ sapientiæ tetigisset, misit Eleazaro Judæorum summo Pontifici bona multa, & epistolam, quâ orabat, ut divinos libros ad se mittendos curaret cum idoneis hominibus, à quibus in linguam Græcam ex Hebræa verterentur. Ut regis votis ac precibus satisfaceret Eleazarus, misit selectos è singulis Tribubus senos viros seniores, utriusque linguæ peritissimos: à quibus facta est illa celeberrima sacrorum librorum interpretatio, quæ septuaginta interpretum vocatur. Præerat autem Ptolemæi Bibliothecæ vir factis & scriptis illustris Demetrius Phaleræus, quem Athenis pulsum rex benignè exceperat.

Joseph. l. 12. c. 2.

2. Pri-

Bibl. Jég.

2. Primus librorum copiam Romam advexit Æmilius Paulus, devicto rege Macedonum Perseo, cujus thesauros ne aspicere quidem dignatus est: libros verò filiis suis, quia erant litterarum studiosissimi, asportandos permisit. Deinde Lucullus à Pontica præda plures congessit. Nam reges Attalici litterarum amore capti, egregiam Bibliothecam ad communem utilitatem & delectationem Pergami instituerant.

Isidor. Plut. in Æmil. Vitruv. l. 7. in præfat.

Laudanda est Luculli impensa & studium in libris. Nam & multos & optimos conquisivit, eosque liberaliter dedit utendos. Patebat omnibus Bibliotheca, & in porticus ei adjectas, velut ad Musarum ædem, veniebant maximè Græci, tempusque ibi jucundè inter se traducebant, ab aliis curis liberi. Sæpe cum iis versabatur Lucullus, & inter magnam doctorum virorum turbam ambulabat.

Plut. in Lucul.

In Tusculano cùm essem, inquit Cicero, vellemque è bibliotheca Luculli pueri quibusdam libris uti; veni in ejus villam, ut eos ipse, sicut solebam, inde promerem. Quò cùm

Cic. 3. de fin. n. 7.

venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui reprehensionem inanem vulgi non reformidans, in ipsa curia solet legere sæpe, dum Senatus cogeretur. Itaque magis tum in otio, maximâque voluminum copiâ, videbatur quasi helluo librorum: si hoc verbo in tam præclara re uti licet. Tum ego Catoni: *Certè, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. Nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. Ætatem quidem video: sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior.*

3. Quàm studiosus comparandæ ornandæque Bibliothecæ ipse Cicero fuerit, patet ex multis ejus epistolis ad Atticum.

Lib. 1. *Ep.* 3 6. 8. 9. 10. Tu, velim, des operam, ut quàmprimùm habeamus ea, quæ te nobis emisse & parasse scribis: & cogites quemadmodum Bibliothecam nobis con-

conficere possis. In tua humanitate positam habemus spem omnem delectationis, quam, cùm in otium venerimus, habere volumus. Ego quotidie magis, si quid mihi è forensi labore temporis datur, in litteris conquiesco. Summum me librorum studium tenet, sicut odium jam cæterarum rerum. Bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris. Nam ego omnes meas vindemiolas eò reservo, ut illud subsidium senectuti parem. Noli desperare fore, ut libros tuos facere possim meos. Quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium agros, lucos, prata contemno.

4. Comparandorum librorum impensa liberalissima est. At in ea habendus modus. Quid prosunt innumerabiles libri, quorum dominus vix totâ vitâ suâ indices perlegit? Onerat discentem turba: multòque satius est tradere te paucis auctoribus, quàm errare per multos. Nuc plerisque litterarum ignaris libri non studiorum instrumenta sunt, sed ædium ornamenta. Paretur itaque quantum satis sit

Senec. de Tranq. c. 9.

librorum, nihil in apparatum. Honestiùs, inquis, in libros impensas effundam, quàm in vasa pretiosa pictasque tabulas. Vitiosum est ubique, quod nimium est. An ignoscas homini aptanti armari cedro atque ebore, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum frontes maximè placent titulique. Apud desidiosissimos videbis, quidquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructo loculamenta. Sicque sacrorum opera ingeniorum in speciem tantùm & cultum parietum comparantur.

Indoctum gloriantem bibliothecâ ridet Ausonius hoc epigrammate:

Epigr. 45.

> Emptis quòd libris tibi bibliotheca referta est,
> Doctum & Grammaticum te, Philomuse, putas?
> Hoc genere & chordas, & plectra, & barbita conde:
> Mercator hodie, cras citharœdus eris.

❋ ❋ ❋

CA-

CAPUT XVIII.

Memoria augetur curâ, negligentiâ intercidit.

1. Omnis disciplina memoriâ maximè constat, frustraque docemur, si quidquid audimus, præterfluit. Quidam eam naturæ modò munus esse existimaverunt : sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur. Imò nihil æquè vel augetur curâ, vel negligentiâ intercidit, quàm memoria.

Quint. l. 12. c. 2.

Maxima & una memoriæ augendæ ars, exercitatio est & labor. Quare pueri, quorum tenacissima memoria est, statim quamplurima ediscant: & quæcumque ætas operam juvandæ studio memoriæ dabit, devoret initio tædium illud scripta & lecta sæpiùs revolvendi, & quasi eumdem cibum remandendi. Quod ipsum fieri potest levius, si primùm pauca cœperimus ediscere ; tum quotidie aliqua accessio fiat.

l. 2. c. 2.

2. Quantùm naturâ, studioque valeat memoria, testis est vel Themisto-

cles, quem constat unum intra annum optimè locutum esse Persicè : vel Mithridates, cui notæ fuerunt duæ & viginti linguæ earum, quibus imperabat, nationum : vel Crassus ille dives, qui, cùm Asiæ præesset, sic tenuit quinque Græci sermonis differentias, ut jus cuique redderet eâdem linguâ, quâ quisque postulasset : vel Cyrus denique, quem omnium militum tenuisse nomina traditum est. Quin etiam dicitur Theodectes protinùs reddidisse semel auditos quamlibet multos versus.

Cicer. 4. *Acad.* 2. 2. *fin.* 104. Memoriam in Themistocle fuisse ferunt singularem, ita ut quæcumque audierat aut viderat, hærerent animo. Itaque cùm Simonides, sive quis alius, se ei traditurum polliceretur artem memoriæ aliquam, quæ recèns inventa erat : *Oblivionis*, inquit, *mallem. Nam memini etiam, quæ nolo : oblivisci non possum, quæ volo.*

P. Syrus. Etiam oblivisci quod scis, interdum expedit.

1. *Lib.* *c ntrov.* 3. Seneca rhetor hoc scriptum reliquit de sua memoria. Cùm senectus mihi jam fecerit multa desideranda, ocu-

oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetaverit, nervorum firmitatem infregerit; in memoriam maximè incurrit. Hanc aliquando in me sic floruisse non nego, ut non tantùm ad usum sufficeret, sed usque in miraculum procederet. Nam & reddebam duo millia nominum, quo ordine erant dicta: & plures quàm ducentos versus, qui singuli à singulis condiscipulis dati erant, referebam; ab ultimo incipiens usque ad primum. Nec tantùm velox erat mihi memoria ad complectenda quæ vellem: sed etiam firma ad continenda quæ acceperat. Itaque sine cunctatione etiam nunc profert quasi modò audita, quæcumque apud illam aut puer aut juvenis deposui. Imminuta tamen est ætate, & longà desidiâ, quæ juvenilem quoque animum dissolvit. Nam si qua ei commisi intra annos proximè elapsos, sic perdidit, ut, etiamsi sæpius ingerantur, toties tanquam nova audiam.

Hortensius in auctione persedit totum diem: & vespere recensuit omnes res, & pretia, & emtores ordine suo, ita ut in nullo falleretur. *Ibid.*

Quidam recitatum à poëta carmen novum, ſuum eſſe dixit, & protinus memoriâ recitavit; cùm ille, cujus carmen erat, hoc facere non poſſet.

LIBER TERTIUS
DE
JUSTITIA.

CAPUT I.

Juſtitia omnium regina virtutum.

Cic. 2. Offic. 28. 1. Offic. 20.

Juſtitia eſt omnium domina & regina virtutum: ejus ſplendor maximus; ex ea boni viri vulgò juſti appellantur. At unum Ariſtidem à Græcis cognominatum fuiſſe Juſtum accepimus.

Corn. Nep. & Plut. in Ariſtide.

Hic Athenis natus, à pueritia firmo conſtantique animo fuit, nunquam ab eo, quod juſtum videbatur, diſcedens, & nullam fraudem, nullumque mendacium admittens ne joco quidem & in ludo.

Ubi

Ubi ad rempublicam accessit, non potentium amicorum præsidio niti voluit, sed consiliis factisque utilibus & justis. Non animum inflabant secundæ res, non frangebant adversæ. Id se patriæ debere existimabat, ut ei prodesset sine ullo pecuniæ aut honorum præmio.

Cùm aliquando eo præsente pronunciarentur in theatro versus à tragœdia Æschyli de Amphiarao, qui dicebatur, *non velle videri justus, sed esse* : omnes converterunt in eum oculos, tanquam ad quem hæc laus pertineret, eumque cognominaverunt Justum. Quod cognomen, ut novum erat & omnium amplissimum, ita Aristidi invidiam conflavit & Themistoclis æmuli, & concitatæ ab illo multitudinis. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit : & libenter detrahant de iis, quos vident eminere altiùs. Itaque mulctatus est decem annorum exilio, quod ostracismum vocabant.

C. *Nepos in Chabr.* c. 3.

Eo tempore, quo congregatus populus de ejiciendo Aristide ferebat suffra-

gium teſtulis pro more inſcriptum, dicitur illiteratus quidam & planè rudis tradidiſſe Ariſtidi ipſi, ut uni à populo teſtulam, petiiſſeque ut inſcriberet Ariſtidem. Admirante eo, & rogante, num aliquid in illum peccaſſet Ariſtides? *Nihil*, inquit: *neque eſt ille mihi notus. Sed hoc mihi non placet, quòd cupidè elaboraverit, ut præter cæteros Juſtus appellaretur.* Ariſtidem ferunt nihil reſpondiſſe, ſed inſcripſiſſe teſtulæ nomen ſuum, hominique reddidiſſe.

Urbe excedens, ut in exilium iret, ſupinas manus tetendit in cœlum, Deoſque oravit: *Ne ullum tempus populo Athenienſi incideret, quo Ariſtidis reminiſci neceſſe eſſet.* Tertio pòſt anno revocatus in patriam, immemor acceptæ injuriæ utilem operam præbuit civibus in bello & pace per annos multos. Illius abſtinentiæ à pecunia nullum eſt certius indicium, quàm, quòd, cùm exercitibus, & ærario præfuiſſet, in tanta paupertate deceſſit, ut vix reliquerit quo efferretur. Unde factum eſt, ut filiæ ejus publicè alerentur, & è com-

communi ærario dotibus datis collocarentur.

CAPUT II.

Hominem justum esse gratis oportet.

1. Te justum esse gratìs oportet: & nullum justæ actionis præmium majus est, quàm justum esse. Nihil refert, quàm multi æquitatem tuam noverint. Qui virtutem suam prædicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse justus sine gloria? At mehercules sæpe justus esse debebis cum infamia: & tunc, si sapies, mala opinio justitiâ parta te delectabit. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo magis illi esse devotus, quàm qui boni famam perdidit, ne conscientiam perderet.

Senec. Ep. 113.

Ep. 81.

M. Cato, genitus proavo Marco Catone principe familiæ Patriæ, nunquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat: eique id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam. Esse, quàm

Paterc. l. 2. c. 35.

Salluſt. Catilin. c. 54. quàm videri, bonus malebat. Ita, quò minùs gloriam petebat, eò magis illam adſequebatur.

2. Inveniuntur qui honeſta in mercedem colant, & quibus non placeat virtus gratuita. At nihil habet illa in ſe magnificum, ſi quidquam venale habeat. Quid enim eſt turpiùs, quàm aliquem computare, quâ mercede ſit vir bonus? Calcatis utilitatibus ad virtutem eundum eſt, quòcumque vocavit, quòcumque miſit, ſine reſpectu rei familiaris. Interdum etiam ſine ulla ſanguinis ſui parcimonia vadendum: nec unquam imperium ejus detrectandum. Quid conſequar, inquis, ſi hoc gratìs fecero? Quòd feceris. Rerum honeſtarum pretium, in ipſis eſt. Si non ipſo honeſto movemur, ut boni viri ſimus, ſed utilitate aliquâ atque fructu; callidi ſumus, non boni.

Senec. 4. benef. c. 1.

Cicer. 1. de leg. n. 41.

Ibid. n. 48. & 49. Injuſtiſſimum eſt, juſtitiæ mercedem quærere. Reliquæ quoque virtutes per ſe colendæ ſunt, & in iis ſequi officium debemus, non fructum. Nam, ut quiſque maximè refert ad ſuum commodum quæcumque agit, ita minimè

nimè est vir bonus. Verùm, ut olim querebatur Ovidius.

Non facilè invenias multis è millibus unum. *L. 2. de Ponto. Eleg. 3.*
Virtutem pretium qui putet esse sui.
Ipse decor recti, facti si præmia desint,
Non movet, & gratìs pœnitet esse probum.
Nil, nisi quod prodest, carum est.

CAPUT III.

Omni ratione colenda & retinenda justitia est.

Cic. 2. Offic. n. 42.

1. Quanquam omnis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen justitia & liberalitas id maximè efficit. *Cic. 1. Offic. n. 56.*

Justis hominibus ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis injuriæque suspicio. Itaque his salutem nostram, fortunas, liberos rectissimè committi arbitramur. Mihi quidem videntur bene morati reges olim fuisse consti- *2. Offic. n. 33. n. 41.*

tuti

tuti ab hominibus, justitiæ fruendæ causâ. Nam cùm inops multitudo premeretur ab iis, qui majores opes habebant, confugiebant ad unum aliquem, de cujus justitiâ & prudentiâ magna erat opinio: qui cùm prohiberet ab injuria tenuiores, summos & infimos æquo imperio regebat. Eadem fuit constituendarum legum causa, quæ regum. Inventæ enim leges sunt, quæ cum omnibus semper unâ atque eâdem voce loquerentur.

Plut. in Agesil. 2. Laudabat Agesilaus Lacedæmoniorum rex justitiam, ut virtutum omnium principem, affirmabatque nullum esse fortitudini locum sine justitia. Cùm ei dicerent quidam à magno rege Persarum aliquid imperari: *An*, inquit, *ille major Agesilao est, si non sit justior?* Rectè quidem sentiens magnitudinem esse metiendam justitiâ, quasi regiâ regulâ.

Plut. Apoph. Dicente quodam coram rege Antigono, *regibus omnia honesta & justa esse*: subjecit rex: *Omnino, barbarorum quidem regibus: nobis verò sola honesta pro honestis, sola justa pro justis habenda sunt.*

Cùm

Cùm Trajanus Præfecto militum Prætorianorum gladium daret, quo is cingendus erat ad custodiam Imperatoris; educto eo è vagina, & in altum sublato: *Accipe*, inquit, *gladium hunc, ut eo, si justè imperem, pro me utaris: sin malè, contra me. Quoniam moderatorem omnium peccare minùs fas est, quàm cæteros.* *Dio. l. 78.* *A. Vict.*

3. Æthiopes pietatem & justitiam maximè colebant. Ædibus eorum nullæ erant fores: quumque in viis publicis multa jacerent, nemo quidquam eorum surripiebat. Celtæ quoque fores ædium nunquam occlusas habebant. *Nicol. Damasc.*

Interrogatus Leon rex Lacedæmoniorum, in qua urbe quis maximè tutus esset? *Vbi, inquit, Justitia polleat, & injustitia jaceat.* *Plut. Apoph.*

4. Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum unicuique tribuendi. Itaque cùm coram Agide Lacedæmoniorum rege laudarentur Elei, quòd in Olympicis certaminibus justi judices essent: *Quid mirum*, inquit, *faciunt, si quarto quoque anno per unum diem justitiâ utuntur?* *Justinian.* *Plut. Apoph.*

5. Ne-

Cicer. 2. Offic. n. 38. 5. Nemo justus esse potest, qui quidquam æquitati anteponit.

Plut. Apoph. Quo tempore Callicratidas, Lacedæmoniorum classi præfectus, pecuniâ maximè indigebat ad annonam nautis comparandam; accessere ad eum quidam amici Lysandri, &, oblatis talentis quinquaginta, postulaverunt unum quemdam ex inimicis sibi condonari necandum. Quos ille, quia æquitatem, pecuniæ anteponebat, valere jussit. Aderat tum Cleander: qui cùm dixisset: *Ego verò oblatam pecuniam accepissem, si Callicratidas fuissem.* *Et ego*, respondit Callicratidas, *si Cleander.* Sic Q. Curt. l. 4 c. 11. Alexander magnus Parmenioni suadenti, ut acciperet pecuniam à Dario oblatam ad redimendam pacem, respondit: *Et ego pecuniam, quàm gloriam, mallem, si Parmenio essem.*

Senec. Ep. 76. Vir bonus, quod honestè se facturum putaverit, faciet, etiamsi laboriosum erit: faciet, etiamsi damnosum erit: faciet, etiamsi periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiamsi pecuniam afferet,

ret, etiamsi voluptatem, etiamsi Potentiam. Ab honesto nullâ re deterrebitur, ad turpia nullâ spe invitabitur.

CAPUT IV.

Communi utilitati consulere debemus.

1. Sumus ad Justitiam nati: neque opinione, sed naturâ, constitutum est jus.

Cicer. 1. de leg. n. 28.

Justitia versatur in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique, & rerum contractarum fide.

1. Offic. 14.

Justitiæ primum munus est, ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur, tanquam communibus; privatis, ut suis. Sunt privata nulla, naturâ: sed quia aliquid eorum, quæ naturâ fuerant communia, obtigit cuique hominum variâ ratione; id quisque teneat. Si sibi plus eo appetet, violabit jus humanæ societatis.

n. 20.

Quoniam (ut præclarè scriptum est à Platone) non nobis solùm nati sumus, sed etiam patriæ, parentibus, amicis, cæterisque hominibus; & quæ in

n. 21.

in terris gignuntur, ad usum omnium hominum creantur: in hoc naturam debemus sequi, & communi utilitati consulere mutatione officiorum, dando & accipiendo; devincireque tum operâ tum facultatibus hominum inter homines societatem.

Senec. Ep. 95. 2. Quantulum est ei non nocere, cui debeas etiam prodesse! Parva laus est, si homo mansuetus homini est, si naufrago manum porrigit, erranti viam monstrat, cum esuriente panem suum dividit. Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quàm lædi; & illius imperio paratæ sunt omnium manus ad se invicem juvandos. Itaque ille Terentianus versus in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Cicer. 3. Offic. 37. 3. Si hoc natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, consulat, ob eam causam quòd is homo sit: certè violare alterum lege naturæ prohibemur.

Ut,

Ut, si in corpore humano unum quodque membrum proximi membri vires atque valetudinem ad se traduceret, debilitari & interire totum corpus necesse esset: sic, si unusquisque nostrûm rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratiâ; societas hominum & communitas evertatur necesse est. n. 22.

Concessum est, non repugnante naturâ, ut quisque sibi malit acquirere, quàm alteri, quod pertineat ad usum vitæ; at illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, opes, copias augeamus.

Chrysippus hoc scitè dixit, ut multa: Qui stadium currit, eniti & contendere debet quam maximè possit, ut vincat: supplantare eum, quîcum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. Sic in vita non iniquum est, sibi quemque petere, quod ad usum pertineat: alteri deripere, jus non est. n. 42.

4. Forsitan quispiam dixerit: nonnu igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, auferet cibum homini ad nullam n. 29. & 30.

n. 13. Iam rem utili? Minimè verò. Non enim cuiquam vita sua potior esse debet, quàm animi talis affectio, neminem, ut violet commodi sui causâ. Et suum cuique incommodum ferendum est potiùs, quàm de alterius commodis detrahendum.

Non solùm naturâ, sed etiam legibus populorum, constitutum est, ut non liceat sui commodi causâ nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt, incolumem esse civium conjunctionem: &, si qui eam dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coërcent.

CAPUT V.

Ipsa peccandi voluntas peccatum est.

Ælian. l. 14. c. 28. 1. Me quidem judice, non is solus malus est, qui injuriam fecit, sed & qui facere in animo habuit.

Senec. de Const. c. 7. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Omnia scelera perfecta sunt, quantùm satis est culpæ, etiam ante effectum operis. Latro ante-

antequam manus inquinet, latro est: quia, ut ait P. Syrus: *5. Benef. c. 14.*

Exeritur opere nequitia, non incipit.

Vir probus, aut improbus, non ex operibus tantùm, sed etiam ex voluntate spectatur. *Democr. Sentent.*

Bonus est, non qui non injuriam facit, sed ne vult quidem. *Stobæus Serm 9.*

2. Fuit Lacedæmone civis nomine Glaucus, cujus justitia maximè celebrabatur. Itaque grandem pecuniæ summam ejus fidei credere non dubitavit civis quidam Milesius. Eam pecuniam repetentibus postea mortui Milesii liberis, retinere in animo habuit Glaucus, & oraculum Apollinis consuluit, an interposito jurejurando abnegare posset depositum apud se auri pondus. Respondit Pythia, ipsum daturum pœnas graves, propter hanc retinendi depositi voluntatem. Ille pœnarum metu deterritus à scelere, non justitiæ studio inductus, depositam apud se pecuniam restituit. Verùm in cogitati sceleris pœnam cum tota prole & domo interiit. Ipsam quippe peccandi vo- *Herodot. l. 6.*

luntatem superi plectunt: quia qui scelus pectore deliberatum concepit, perinde nocens est, ac si illud admisisset.

Juven. Sat. 13. v. 195. Has patitur pœnas peccandi sola voluntas:
Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet.

Stobæus Serm. 9. 3. Aristides ille justus, interrogatus quid justum esset? *Aliena non concupiscere*, respondit.

Cicer. 3. Offic. 23. Naturæ, quæ lex est divina & humana, parere qui volet, nunquam committet, ut alienum appetat.

Democr. Sentent. Inimicus est, non solùm qui injuriam infert, sed etiam qui de inferenda cogitat.

Senec. l. 6. Excerp. controv. Vestalis incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

Dio. Chrys. Orat. 4. Potest-ne fieri, ut, qui Jovi amicus fuerit, rem aliquam iniquam concupiscat, aut turpe aliquid cogitet?

Cic. 3. Offic. 73. Vir bonus non modò facere, sed ne cōgitare quidem quidquam audebit, quod non possit prædicare.

4. Be-

4. Bene præcipiunt qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. *1. Offic. 30.*

Turpissimum est non modò pluris putare quod utile videatur, quàm quod honestum: sed hæc etiam inter se comparare, & in his addubitare. *n. 18.*

Est totum sceleratum & impium genus eorum hominum, qui deliberant, utrùm id sequantur, quod honestum esse videant, an se scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione & deliberatione facinus inest, etiamsi ad scelus non pervenerint. Ergo ea omnino deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. *n. 37.*

5. Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. *Senec. Ep. 95.*

CAPUT VI.

Qui solo metu à peccato abstinet, non est innocens.

Philem. 1. Non dicendus est justus, quisquis non infert injuriam : sed qui inferre impunè cùm possit, libenter abstinet.

Democr. Sentent. Non metu, sed officii causâ, peccatis abstinendum.

Diochr. Orat. 68. Quidam parum curant, sponte ne, an metu, legibus pareant. Verùm non minùs fur est, qui metu à furto abstinet, furtum ipsum non perosus nec damnans, quàm ii qui furantur. Et illi homines non sunt belluis meliores : nam illæ quoque, si timeant homines aut canes gregem custodientes, à rapina abstinent.

Senec. 4. Benef. c. 14. Non dicam pudicam mulierem eam, quæ aut legem aut virum timuit, cùm a flagitio abstineret. Et non immeritò refertur in numerum peccantium, quæ retinuit pudicitiam metu pœnæ, non amore honesti.

Si

Si qua metu demto casta est, ea denique casta est. *Ovid. 3. Amor. Eleg. 4.*

Non possumus pudicos dicere eos, qui à flagitio arcentur infamiæ aut legum ac judiciorum metu. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem vel judicem? *Cic. 1. de leg. n. 50. 51. 41.*

Non est diuturnus magister officii timor. *2. Philip. n. 90.*

2. Etsi infamiæ ac suppliciorum metu hominem, qui à peccato abstinet, non præstat innocentem; sæpe tamen non nihil confert, ut ille tandem vir bonus fiat. Nam dum illum à scelere avocat, paulatim assuefacit parere divinis humanisque legibus, quibus docemur domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. *Cic. 1. de Orat. n. 194.* Itaque sapienter admodum antiqui legum conditores, ut efferatos agresti vitâ, aut militiâ, populorum animos mitigarent, & ad mansuetudinem ac justitiam traducerent, Deorum primùm metum iis injiciendum esse rati sunt: deinde ad terrorem impietatis, audaciæ, fla- *Liv. l. 1. n. 19.*

 gitii,

Cicer. pro Rosc. Amerin. 70.

gitii, carceres, vincula, variaque supplicia instituerunt: ut quos amor honesti in officio non retineret, ii gravitate pœnæ à scelere deterrerentur.

CAPUT VII.

Horat. 1. l. Ep. 16.

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Cic. 3. Offic. n. 37.

1. Nobis persuasum esse debet, etiamsi omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen avarè, nihil injustè, nihil libidinosè esse faciendum.

A. Gell. l. 12. c. 11.

Philosophum nomine Peregrinum, virum gravem, vidimus, inquit A. Gellius, cùm Athenis essemus, diversantem in tugurio extra urbem. Quumque ad eum frequenter iremus, multa hercle dicentem utilia & honesta audivimus: in quibus hoc præcipuum auditum meminimus: *Virum sapientem non peccaturum esse, etiamsi peccasse eum Dii atque homines ignoraturi forent. Non enim pœnæ aut infamiæ metu non esse peccandum, sed justi, honestique studio, & officio.*

2. Cùm

2. Cùm olim in Lydia, ut ferunt fabulæ, terra discessisset magnis quibusdam imbribus; in illum hiatum descendit Candaulis regis pastor Gyges, æneumque equum animadvertit, cujus in lateribus fores erant: quibus apertis, mortui hominis vidit corpus magnitudine inusitatâ, annulumque aureum in digito: quem, ut detraxit, suo ipse digito inseruit, & in cœtum pastorum se recepit. Ibi cùm palam ejus annuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, cùm in locum suum annulum inverterat. Itaque hac opportunitate annuli usus, regem dominum interemit, ac sustulit, quos obstare sibi arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. Sic repente annuli beneficio rex exortus est Lydiæ.

Cicero 3. Offic. n. 38.

Ficta quidem & commentitia hæc fabula est, prolata à Platone. Sed hunc ipsum annulum si habeat sapiens, non magis sibi licere putet peccare, quàm si non habeat. Honesta enim bonis viris, non occulta quæruntur: atque, si nemo sciturus,

nemo se suspicaturus quidem sit, eos aliquid mali fecisse; non faciant.

CAPUT VIII.

Ea sola utilia sunt, quæ justa & honesta.

Cicer. 3. Offic. n 75. &c. 1. Homo justus isque quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam detrahet, quod in se transferat: intelligetque nihil nec expedire nec utile esse, quod sit injustum. Qui hoc non didicerit, nec persuasum habuerit, bonus vir esse non poterit, & ab eo nulla fraus aberit, nullum facinus. Sic enim cogitans: *Est istud quidem honestum, verùm hoc expedit*: is utile atque honestum, res â natura copulatas, audebit divellere. Qui fons est fraudum, maleficiorum, scelerum omnium.

Sallust. Jugurt. c. 64. Cicer. ibid. 2. C. Marium consulatûs ingens cupido exagitabat. A quo adipiscendo cùm longè abesse se cerneret; Q. Metellum, summum virum & civem, cujus legatus erat, criminari statuit, ut, ereptâ ei gloriâ confecti belli Ju-

Jugurthini, ipse mitteretur in Numidiam cum imperio Consulari. Itaque nec facto ullo nec dicto abstinuit, quo conciliare sibi militum animos posset. Multâ criminosè de Metello est locutus, multa de se magnificè. Dixit: *Bellum ab Imperatore trahi consultò, quòd homo inanis, & superbiæ regiæ, imperio nimis gauderet, se paucis diebus habiturum Jugurtham in catenis, si dimidia pars exercitûs sibi permitteretur.* Deinde à Metello Romam missus, cùm ad populum eadem dixisset, quæ priùs in castris, & de se ingentia esset pollicitus; voti tandem compos fuit. Factus est ergo ille quidem Consul: sed à fide justitiâque discessit, qui imperatorem suum in invidiam falso crimine adduxerit.

3. Alter quoque Marius, cognomento Gratidianus, boni viri officio functus non est. Cùm Prætor esset, & Tribuni plebis collegium Prætorum adhibuissent, ut res nummaria communi sententiâ constitueretur; conscripserunt communiter edictum; constitueruntque, ut omnes simul Prætores ac Tribuni post meridiem ad populum acce- *Cicer. ibid.*

cederent, renunciaturi edictum illud quod videbatur futurum gratissimum omnibus civibus. Cæteri quidem, alius aliò, discessere : Marius à subselliis in Rostra rectà ivit, idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Ea res ei apud populum magno honori fuit : omnibus vicis statuæ erectæ, ad eas thus, & cerei incensi. Quid multa ? Nemo unquam multitudini fuit carior.

Cicer. ibid. 4. Conturbantur nonnunquam homines in deliberatione, cùm id, in quo violatur æquitas, videtur non ita magnum ; illud autem commodum, quod ex eo paritur, permagnum videtur. Sic Gratidiano videbatur non ita turpe, præripere collegis & Tribunis plebis popularem gratiam : valde verò utile videbatur, Consulem hac ratione fieri : quod sibi tunc proposuerat. At honestate dirigenda est utilitas : & quod turpe est, nunquam utile debet videri. Quid igitur ? Possumus-ne Gratidianum virum bonum judicare ? Nihil profectò minùs cadit in virum bonum, quàm præripere aliis gloriam, aut gratiam fallere. Nulla res tanti est,

eſt, nec commodum ullum tam expetendum, ut propterea vir bonus ab officio diſcedat, & fidem ac juſtitiam violet. Nunquam enim eſt utile peccare, quia ſemper eſt turpe: & quia ſemper eſt honeſtum virum bonum eſſe, ſemper eſt utile. *n.* 64.

Damnum appellandum eſt, cum malâ famâ lucrum. *P. Syrus.*

3. Themiſtocles, victis navali prælio Perſis, dixit Athenis in concione, ſe habere conſilium reipublicæ ſalutare, ſed illud vulgari non oportere: poſtulavitque, ut populus daret aliquem quîcum communicaret. Datus eſt Ariſtides. Hunc ille monuit, claſſem Lacedæmoniorum, quæ ſubducta erat ad Gytheum portum, clam incendi poſſe: docuitque hac ratione frangi quoque poſſe opes Lacedæmoniorum, cùm quibus de Græciæ principatu contendebant Athenienſes. Quod Ariſtides cùm audiviſſet, ad concionem exſpectatione ſuſpenſam rediit, dixitque: *Perutile videri conſilium quod Themiſtocles afferret: ſed minimè honeſtum eſſe.* Athenienſes, quod honeſtum non eſſet, id quoque non eſſe utile judica- *Cic. 3. Offic. 49. Valer. l. 6. c. 5.*

verunt; &, auctore Aristide, repudiaverunt eam rem, quam ne audierant quidem. Ubi nunc in uno inveneris eum amorem honesti, qui tunc populi universi fuit?

Livius l. 4. c. 6.

CAPUT IX.

Qui adipisci veram gloriam volet, justitiæ fungatur officiis.

Cic. 2. Offic. n. 43.

1. Facillimè ad res injustas impellitur, quisquis est animo principatûs & gloriæ nimis cupido. Nihil verò honestum & gloriosum esse potest, quod justitiâ vacat: & nemo gloriam injustitiâ & immanitate est consecutus.

Cic. 1. Offic. 62. &c.

An eos aliquid veræ laudis adeptos putas, qui exitio multarum gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio & conflagratio?

Senec. 3. Quæst. in procem.

Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi. Non contentus paterno regno, arma toto orbe circumferebat, & nihil intactum relinquebat: immanium ferarum modo, quæ, plùs quam exigit fames, mordent. Cùm

Ep. 94.

Cùm ei civitas quædam offerret partem agrorum, & dimidium rerum omnium: *Eo, inquit, proposito, veni in Asiam, non ut id acciperem quod dedissetis: sed ut id haberetis, quod reliquissem.* Ep, 53.

2. Ubi ad fines Scytharum vincendo pervenit, unus ex eorum legatis hæc ei inter alia multa dixit, quibus ejus injustitiam & ambitionem argueret: *Quid nobis tecum est? Nunquam terram tuam attigimus. An non licet nobis, qui in vastis sylvis vivimus, ignorare quis sis, & unde venias? Nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus. Major fortiorque es fortasse, quàm quisquam: tamen alienigenam dominum pati nemo vult. Gloriaris te ad persequendos latrones venire, ipse omnium gentium latro. Lydiam cepisti, Syriam occupasti, Persidem tenes, Bactrinos habes in potestate, Indos petisti: jam etiam ad pecora nostra avaras manus porrigis. Quid tibi divitiis opus est, quæ te esurire cogunt, ita ut quo plura habes, eo acriùs cupias quæ non habes? Denique si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere: sin au-* Q. Curt. l. 7. c. 8.

autem homo es: id quod es, semper esse te cogita.

S. Aug. l. 4. de Civit. c. 4. ex Cic. Eleganter & veraciter Alexandro illi magno quidam comprehensus pirata respondit. Nam cùm rex hominem interrogasset, quo jure mare infestaret? Ille liberâ contumaciâ: *Eodem*, inquit, *quo tu orbem terrarum, sed quia id ego exiguo navigio facio, latro vocor; tu, quia magnâ classe, imperator.*

CAPUT X.

Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Lampr. in A. Sever. c. 51. 1. Alexander Severus in expeditionibus bellicis aperto tabernaculo prandebat & cœnabat, militarem cibum, cunctis videntibus atque gaudentibus, sumens. Circumibat propè cuncta tentoria, & neminem abesse à signis patiebatur. Si quis de via in agros cujusquam deflexisset; aut fustibus subjiciebatur in conspectu ejus, aut virgis, aut multæ pecuniariæ: aut saltem verbis castigato ipse dicebat: *Visne*

Visne hoc in agro tuo fieri, quod facis in alieno? Usurpabatque sæpius quod à quibusdam sive Judæis sive Christianis audierat, aut per præconem inclamari jubebat, quum aliquem puniret: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Quam sententiam usque adeo dilexit, ut & in Palatio & in publicis operibus præscribi juberet.

2. Ab alio expectes, alteri quod feceris. *P. Syrus.*

Syracusis pulsus à Dionysio tyranno Dion, petierat Megaram. Ubi cùm Theodorum principem hujus urbis domi convenire vellet, neque admitteretur, diu ante fores retentus; dixit comiti suo: *Patienter hoc ferendum est. forsitan enim & nos cùm in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus.* Quâ tranquillitate animi ipse sibi conditionem exilii placidiorem reddidit. *Valer. l. 4. c. 1.*

2. Vulpes ad cœnam dicitur Ciconiam, *Phædr. l. 1. Fab. 26.*
Prior invitasse, & illi in patina liquidam
Posuisse sorbitionem, quam nullo modo

Gu-

Guſtare eſuriens potuerit Ciconia :
Quæ Vulpem quum revocaſſet, intrito cibo
Plenam lagenam poſuit : huic roſtrum inſerens
Satiatur ipſa, & torquet convivam fame :
Quæ cùm lagenæ fruſtra collum lamberet ;
Peregrinam ſic locutam volucrem accepimus :
Sua quiſque exempla debet æquo animo pati.

CAPUT XI.

Injuriam pati ſatius eſt, quàm facere.

Plut. Apopht. Agis Lacedæmoniorum rex ultimus, ex inſidiis captus, & indictâ causâ ab Ephoris damnatus, cùm ad laqueum abduceretur, conſpiceretque quemdam ex miniſtris flentem : *Deſine*, inquit, *ô homo, meam vicem flere. Nam ſic iniquè & contra leges moriens, ſuperior feliciorque ſum iis, qui mihi vitam eripi jubent.* Hæc locutus, ultro collum laqueo induit. Athe-

Athenienses, quos multis beneficiis affecerat, ingratos expertus Phocion, in concionem prodiit, & sapientissimè dixit: *Malo, à vobis, Athenienses, malum accipere, quàm ipse vobis malum inferre.*

Ælian. l. 3. c. 16.

CAPUT XII.

Quod meum non est, redeat ad dominum.

Senec. 7, benef. c. 20. & 11.

Pythagoricus quidam emerat à sutore calceos, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam pretium soluturus. Quam cûm clausam invenisset, & ostium diu pulsaret, fuit qui diceret: *Quid perdis operam tuam? Sutor ille, quem quæris, elatus & combustus est. Quod nobis molestum esse potest, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè qui scis futurum, ut ille renascatur.* Quibus verbis jocabatur in Pythagoricum, qui metempsychosim, hoc est migrationem animarum in alia corpora, fieri credebat. At Philosophus noster, tres aut quatuor denarios, quod

quod pretium calceorum attulerat, non invitus domum retulit, ſubinde manu concutiens. Deinde cùm intellexiſſet arriſiſſe ſibi illud lucellum; reprehendens hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, ait ipſe ſibi: *Sutor ille tibi vivit. Tu redde quod debes.* Rediit ergo ad eamdem tabernam, & per clauſtrum, quâ parte rimam invenit, quatuor denarios inſeruit ac miſit, pœnas à ſe exigens improbæ cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

CAPUT XIII.

Verbis non minùs, quàm factis, fit injuria.

Quintil. l. 12. c. 9. Maledicus à malefico non diſtat, niſi occaſione.

Livius l. 3. c. 92. Famæ damna majora ſunt, quàm quæ æſtimari poſſint.

Cic. pro Planc. n. 57. Nihil eſt tam volucre quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs diſſipatur.

Pro-

Providendum est in primis, ne sermo noster indicet vitium aliquod inesse in moribus nostris. Quod maximè solet evenire, cùm joco, aut seriò, de absentibus, detrahendi causâ, maledicè contumeliosèque dicitur. *Cic. 1 Offic. n. 134.*

. . . . Absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit alio culpante, solutos
Qui captat risus hominum, famamque dicacis,
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit; hic niger est: hunc tu, Romane, caveto. *Horat. l. 1. Sat. 4.*

Lingua est maliloquax mentis indicium malæ. *P. Syrus.*
Difficilem oportet aurem habere ad crimina.
In judicando criminosa est celeritas.

Cæca invidia est, nec quidquam aliud scit, quàm detrectare virtutes. *Livius l. 38. n. 49.*

2. Cùm Mardonius Xerxem ad bellum Græcis inferendum excitaret, deprimendo eorum in armis virtutem, iisque detrahendo; Artabanus ei respon- *Herodot. l. 7.*

ſpondit longâ oratione, in qua hæc dixit de alienæ famæ detractione ſeu calumniâ. Res eſt teterrima alienæ famæ detractio : in qua duo ſunt qui injuriam faciunt, unus cui injuria fit. Qui enim detrahit, injurius eſt, quòd accuſat, non præſentem, Injurius quoque eſt, qui credit detrahenti, antequam rem compertam habeat. Sic abſenti fit duplex injuria : ab altero enim inſimulatur ut malus, ab altero talis temerè putatur.

CAPUT XIV.

Ex omni vita ſimulatio diſſimulatioque tollenda eſt.

Cic. 1. *Offic.* *n.* 23. 1. Cùm duobus modis, vi aut fraude, fiat injuria ; fraus quaſi vulpeculæ videtur, vis leonis : ſed fraus odio digna majore. Injuria autem nulla capitalior eſt, quàm eorum, qui, cùm maximè fallunt, dant operam, ut viri boni videantur.

P. Syrus. Bonitatis verba imitari, major malitia.

Ma-

Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus.

C. Canius, eques Romanus, homo nec infacetus, & satis litteratus, cùm se contulisset Syracusas, otiandi causâ; dictitabat se emere velle hortulos aliquos, quò invitare amicos, & ubi oblectare se sine interpellatoribus, posset. Quod cùm percrebuisset; Pythius quidam, qui argentariam faciebat Syracusis, dixit ei, hortos quidem suos non esse venales, sed licere illi uti iis, si vellet, ut suis. Et simul invitavit eum in hortos ad cœnam in posterum diem. Cùm ille promisisset; tum Pythius, qui, ut argentarius, erat apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se vocavit, & ab his petivit, ut ante hortulos suos postridie piscarentur.

2. *Offic.* n. 58.

Ad cœnam tempore venit Canius. Opiparè paratum erat convivium: cymbarum ante oculos multitudo: piscatorum quisque, quod ceperat, afferebat; ante pedes Pythii pisces abjiciebantur. Tum Canius: *Quæso,* inquit, *quid est hoc, Pythi? tantumne piscium, tantumne cymbarum?* Et ille:

Quid

Quid mirum? inquit, *Quidquid est piscium Syracusis, in hoc loco est: hic aquatio: hâc villâ isti carere non possunt.* Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio, ut hortos venderet. Gravatè ille primò rem accipere est visus. Impetrat tandem Canius. Emit hortos homo cupidus & locuples, tanti quanti voluit Pythius, & emit instructos; negotium conficit.

Invitat in hortos Canius postridie familiares suos; venit ipse maturè: cymbam nullam videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd nullos videret? *Nullæ, quod sciam,* inquit ille, *hodie piscatorum feriæ sunt: sed hìc piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset.* Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim erant latæ leges adversùs eos, qui dolo malo agerent.

n.60. 2. Omnes aliud agentes, aliud simulantes, ut Pythius, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nam ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda est.
n.68. Et ratio postulat ne quid insidiosè, ne quid simulatè, ne quid fallaciter fiat. Ita-

Itaque vir bonus, nec ut emat meliùs, nec ut vendat, quidquam simulabit aut dissimulabit. Si verò vir bonus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini; certè virum bonum non facilè reperiemus. *n.64.*

Quædam video, propter depravationem consuetudinis, neque more turpia haberi, neque jure civili sanciri: at naturæ lege sancita sunt. *n.69.*

CAPUT XV.

Improbi hominis est mendacio fallere.

Cic. pro Muræn. n.62.

1. Vera dicere, justum est; mentiri verò injustum. *Plato de Justo.*

2. In virum bonum non cadit mentiri emolumenti sui causâ. *Cic. 3. Offic. 81.*

Qui mentitur, fallit, quantùm in se est. Vir bonus præstare debet ne mentiatur. *A. Gell. l. 10. c. 11.*

Volumus viros fortes & magnanimos, eosdem esse bonos, & simplices, veritatis amicos, minimequè fallaces. Quæ virtutes ad justitiam pertinent. Itaque Aristides apud Athe- *Cicer. Offic. n. 63.* *Plut. in Arist.*

C. Nepos in Epam. & in Attic. Athenienses, & Epaminondas apud Thebanos, tam alieni à mendacio & tam veritatis diligentes fuisse traduntur, ut ne joco quidem unquam mentirentur. Et Atticus ille, quîcum Cicero vixit conjunctissimè, mendacium neque dicebat, neque pati poterat. *Illum odi*, ajebat Achilles, *æquè ac portas Plutonis, qui aliud quidem recondit in mente, aliud verò dicit.* *Homer. Ilia. l. 9. v. 310.*

M. Anton, l. 3. sect. 16. & l. 4. sect. 33. 2. Quid est in quo maximè elaborare debemus? Ut mens sit justa, oratio mendacii expers. Hoc viri boni proprium est, nihil à veritate alienum loqui, ut & nihil à justitia alienum exsequi.

Idem l. 9. sect. 1. Qui injustè agit, impiè agit. Cùm enim natura homines ediderit, ut sibi invicem prosint, nec ullâ ratione obsint; qui hoc naturæ placitum violat, adversùs eam est impius. Eadem natura Veritas quoque nuncupatur; estque prima omnium, quæ vera sunt, causa. Itaque qui sciens volensque mentitur, impiè agit: quia fallendo injustè agit.

Quod

Quod verum, simplex, sincerumque est, id naturæ hominis est aptissimum.

Cic. 1. Offic. n. 13.

3. Assuesce dicere verum, & audire.

Senec. Ep 68.

Assuefaciendi maximè sunt pueri, ut vera dicant: mentiri enim servile est, & omnium hominum odio dignum vitium. Eâdem sententiâ dixit Apollonius: *Illiberale est, mentiri: ingenuum veritas decet.*

Plut. de Educ. puer. Philos. in Epist. Apoll.

Illiberalis & sordidus vulgò putatur quæstus eorum, qui emunt à mercatoribus quod statim divendant: quia nihil solent proficere, nisi admodum mentiantur. Nec verò quicquam est, turpius vanitate, id est mendacio.

Cic. 1. Off. c. n. 150.

Persæ liberos suos à quinto anno ad vicesimum tria edocebant, equitare, sagittas arcu mittere, vera loqui. Turpissimum apud eos habebatur mentiri. Secundùm mendacium, in proximo turpitudinis loco ponebant æs alienum: maximè quòd qui ære alieno obstringitur; mendacio obnoxius esse soleat, & plerumque verba pro re dare.

Herodot. l. 1.

Xenoph. l. 1. *Cyrop.* Justitiam quoque liberi Persarum edocebantur à pueritia. Ac quemadmodum pueri in Græcia in scholas itabant, litterarum liberaliùmve artium discendarum causâ : sic apud Persas pueri scholas frequentabant, ad accipiendam justitiæ disciplinam. Quam quidem ut citiùs & certiùs discerent, non solùm eorum auribus præcepta justitiæ inculcabantur, sed etiam docebantur justas ferre sententias de iis, quæ inter ipsos exoriebantur, controversiis ; & legitimas pro cujusque delicti modo pœnas irrogare. Itaque bonam diei partem impendebant publici justitiæ præceptores in audiendis dijudicandisque puerorum disceptationibus.

Diog. Laërt. in Arist. 4. *Hoc consequuntur mendaces,* inquiebat Aristoteles, *ut quum vera dixerint, non illis credatur.* Similiter Cicero dixit : *Mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere solemus.* *Cic.* 2. *de divin. n.* 146.

Xenoph. l. 3. *Cyrop.* Iis, qui peccarunt, non facilè delicti venia conceditur, si interrogati deprehendantur mendaces.

Quid

Quid interest inter perjurum & mendacem? Qui mentiri solet, non longè abest à perjurio. Quem ego, ut mentiatur, inducere possum, eum facilè exorare potero, ut pejeret. Ut pœna à Diis immortalibus perjuro constituta est, sic & mendaci.

Cic. pro Rosc. Comœd. n. 16.

Veritatis sermo est simplex.

Veritas vel mendacio corrumpitur, vel silentio.

Ammian l. 14. l. 31.

CAPUT XVI.

In vitio est, qui non obsistit, si potest, injuriæ.

1. Injustitiæ genera duo sunt: unum eorum, qui inferunt injuriam; alterum eorum, qui non propulsant, si possunt, ab iis quibus infertur. Neque enim is tantùm in vitio est, qui injustè facit impetum in quempiam, aliquâ animi perturbatione incitatus: sed etiam qui non obsistit, si potest, injuriæ.

Cicero 1. Offic. n. 23.

n. 27. 2. Hominibus plures ſolent eſſe cauſæ prætermittendæ defenſionis aliorum, deſerendique officii. Nam inimicitias, aut laborem, aut ſumtus ſuſcipere nolunt nonnulli : quidam negligentiâ, pigritiâ, inertiâ præpediuntur : alii ſuis quibuſdam ſtudiis occupationibuſve ſic impediuntur, ut deſertos eſſe patiantur eos, quos tutari debeant. Hi omnes dum altero genere injuſtitiæ vacant, in alterum incidunt. Communi enim utilitati non ſerviunt, & in vitæ ſocietatem nihil conferunt ſtudii, nihil operæ, nihil facultatum.

Diod. Sic. l. 2. 3. Apud Ægyptios legibus cautum erat, ut, ſi quis iter faciens videret quempiam à latronibus circumveniri, aut aliquid injuriæ perpeti, nec ei auxilium ferret, cùm poſſet, morte damnaretur. Si opem dare non poſſet, rem deferre ad judices & injuriæ auctorem accuſatione perſequi jubebatur. Quod facere ſi neglexiſſet, plagis mulctabatur, & triduum carebat cibo.

Si

Si is, qui injuriam non propulsat ab aliis, cùm potest, injustè facit; qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adjuvat injuriam? Quidam è Græcia Romam attulerunt falsum testamentum L. Minutii Basili locupletis hominis. Quod ut faciliùs pro vero accipi posset, scripserant heredes secum M. Crassum & Q. Hortensium, homines ejusdem ætatis potentissimos: qui cùm illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius culpæ in conscribendo testamento conscii essent, alieni facinoris munusculum non repudiaverunt. Graviter deliquisse mihi quidam videntur: qui etiam veras hereditates honestas non puto, si sint blanditiis & simulatâ amicitiâ quæsitæ.

Cic. l. 3. Offic. n. 73.

***

CAPUT XVII.

Inhumanum verbum est Ultio.

Plato in Critone. 1. Non ulcisci decet, ut vulgus putat, neque malè facere cuiquam hominum, quodcumque ab aliis ipse passus fueris. Nullo enim modo injuria facienda est.

Cicero 1. Offic. l. 33. Sunt quædam officia adversùs eos servanda, à quibus injuriam acceperis. Est enim ulciscendi & puniendl modus. Atque haud scio, an non satis sit eum, qui te lacessierit, injuriæ suæ pœnitere, ut & ipse ne quid tale posthac committat, & ceteri sint ad injuriam tardiores.

P. Syrus. Ignoscere hominum est, ubi eum pudet, cui ignoscitur.

Sallust. Catil c. 9. Veteres Romani, acceptâ injuriâ, malebant ignoscere, quàm persequi.

Livius, l. 30. c. 42. Et plus penè auxerunt imperium parcendo victis, quàm vincendo.

Plut. in Cat. maj. Omnibus noxis veniam dare se dicebat Cato major, præterquam suis.

P. Syrus. Ignoscito sæpe alteri, nunquam tibi.

2. Be-

2. Beneficia beneficiis repensare honestum est, non autem injurias. Illic vinci turpe est : hîc vincere. Ultio inhumanum verbum est, licèt malâ consuetudine pro justo receptum. Quàm pulchrum est, hominem, velut nulli penetrabilem telo, nullis injuriis, nullis contumeliis perstringi ! Ultio, doloris confessio est. Catoni minori in balneo quidam os percussit, ignorans : quis enim illi sciens fecisset injuriam ? Homini deinde satisfacienti Cato, *Non memini*, inquit, *me percussum.* Non excanduit, non vindicavit injuriam. Melius esse putavit non agnoscere, quàm vindicare. Nihil ne, inquies, mali ex impunita hominis petulantia ortum est ? Imò multum boni. Cœpit ille Catonem nosse & mirari. Magni animi est injurias despicere.

Senec. 2. de ira. c. 32. l. 3. c. 5.

. . . . . . Quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio.

Juven. 13. Satyr. n. 189.

Ille magnus & nobilis est, qui, more magnæ feræ, latratus minutorum ca-

num ſecurus exaudit. Sæpe ſatius fuit diſſimulare, quàm ulciſci.

Plut. Apophț. Comeſſatores quidam cùm in uxorem Piſiſtrati incidiſſent, multaque protervè & feciſſent & dixiſſent, poſtero die facti veniam à Piſiſtrato poſtulaverunt. Quibus ille reſpondit: *Vos deinceps magis operam date modeſtiæ. Mea verò uxor heri nuſquam prodiit.*

Stobæus Serm. 19. 3. Cùm Cumani Pittaco vinctum tradidiſſent hominem, à quo filius ejus fuerat interfectus; illum impunitum dimiſit, hæc præfatus: *Venia ultione melior eſt: illa namque mitis eſt ingenii, hæc ferini.* Simili ſenſu dixit Muſonius Philoſophus: *Feræ, non hominis eſt, quærere quomodo morſum pro morſu, malum pro malo, reddat.*

Plut in Themiſt. Non oblitus erat Ariſtides, Themiſtoclem ſibi diu clam aut apertè fuiſſe adverſatum in adminiſtranda republica. Noverat quoque ſe ejus maximè operâ pulſum fuiſſe in auxilium. At oſtendit quàm alieno ab ultione animo eſſet, cùm deliberaretur de ipſo Themiſtocle è civitate ejiciendo teſtarum ſuffragiis. Opportuna certè ob-

oblata erat expetendæ vindictæ occasio. Nihil tamen ab eo aut dictum aut factum est, quod nocere posset inimico. Et ut priùs ei non inviderat florenti opibus & rerum gestarum gloria, sic tum noluit premere periclitantem, & eo dejecto exultare.

T. Pomponius Atticus nullas inimicitias gessit, quòd & lædebat ipse neminem, &, si quam injuriam acceperat, malebat oblivisci, quàm ulcisci. *C. Nepos in Attic. c. 11.*

Magnanimo injuriæ remedium oblivio est. *P. Syrus.*

Adrianus multos in privata vita inimicos expertus erat, quorum injurias, ubi imperator factus est, adeò neglexit, ut uni, quem capitalem habuerat, diceret: *Evasisti.* *Sparti. c. 17.*

Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: *Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere.* *Livius l. 40. l. 46.*

4. Cùm Dion expugnasset Syracusas, quas ab impotenti tyrannorum dominatu liberare cupiebat; Heraclides & Theodotes, infensi ejus hostes, se ultro dedidere, culpam fatentes, orantesque, ut benignior in ipsos esset, *Plut. in Dion.*

 quàm

quàm ipsi in eum fuerant. Admonuerunt quoque decere Dionem, qui multis aliis virtutibus ornatus esset, iræ imperare, & ultionis cupidum non esse. Hæc illis precantibus & monentibus, hortabantur amici Dionem, ne improbis hominibus, funestarum turbarum auctoribus, parceret: sed eos militum furori permitteret. Tum Dion: *Cæteris*, inquit, *ducibus atque imperatoribus plerùmque sola belli & armorum exercitia cordi sunt. Mihi verò, qui plurimum temporis in Academia consumpsi, cura fuit id discere, ut iram, ultionem, invidiam, pertinaciam, & alias hujusmodi pestes possem vincere: cujus victoriæ argumentum certum est, non in amicos & viros bonos benignitas, sed erga iniquos & infensos inimicos placabilitas & lenitas. Heraclidem superare mihi animus est, non potentiâ & prudentiâ, at humanitate & justitiâ: in his enim virtutibus vera fortitudo, magnitudo, gloria posita est: cùm miles, aut saltem fortuna, sibi vindicet partem gloriæ bello quæsitæ. Quòd si Heraclides & invidus, & infidus, & malus est; ideone Dionem opor-*

oportet virtuti suæ labem inurere iræ impotentiâ? Lege quidem humanâ definitum est, eum minùs peccare adversùs justitiam, qui acceptam injuriam ulciscitur, quàm qui prior infert: at naturâ utrumque ab eadem animi infirmitate proficiscitur. Nullius porrò hominis tam aspera tamque effera est improbitas; quæ non possit frequentibus beneficiis mansuescere & expugnari. His usus rationibus Dion, Heraclidem & Theodotem missos fecit.

CAPUT XVIII.

Injuriæ beneficiis vincuntur speciosiùs, quàm mutuo odio pensantur.

Valer. l. 4. c. 2.

1. Usque ad ultimum vitæ finem non desinemus communi bono operam dare, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis.

Senecæ de otio c. 28.

Optimus injuriam ulciscendi modus est, ne similis sis eam inferenti. Contemnit me quisquam? ipse viderit. Ego mihi cavebo, ne quid contemptu dignum

M. Anton. l. 6. c. 6. l. 11. c. 13.

dignum vel egiſſe vel dixiſſe deprehendar. Odit me quiſquam ? ipſe viderit. At ego mitis eſſe & benevolus cuique pergam ; & huic etiam ipſi, qui me odit, errorem oſtendere paratus ero, non contumelioſè, neque ut patientiam meam oſtentem, ſed benignè, & ingenuè : interius enim me ita affectum eſſe oportet, ut ipſi Dii videant me eum eſſe, qui nihil indignè ægreve feram.

Diog. Laërt. in Pittac. *Amico noli maledicere, ac ne inimico quidem* : inquiebat Pittacus.

Plut. Apophth. Diog. Laërt. in Pyth. Laudante quodam Cleomenis dictum, qui interrogatus, quodnam eſſet boni regis officium, reſponderat: *Amicis bene, inimicis malè, facere. Quanto rectiùs erat*, inquit Socrates, *amicis benefacere, ex inimicis autem amicos facere ?*

Plin. l. 4. c. 1. Sic invicem vivendum eſſe dicebat Pythagoras, ut non ex amicis inimicos, verùm ex inimicis amicos faciamus.

2. M. Marcellus, cùm de eo Conſulatum tunc gerente Siculi queſtum Romam veniſſent, ultro de illis in Senatum admittendis retulit, querenteſque

teſque de ſe patienter ſuſtinuit. Improbatis à Patribus querelis eorum, clementer excepit orantes, ut ab eo in clientelam reciperentur: nullas adversùs illos inimicitias exercuit, & per reliquam vitam illis benefacere non deſtitit.

Plut. in Marcel.

Cùm è carcere atque ipſa urbe Athenienſium profugiſſet orator Demoſthenes; reſpexit aliquos ex inimicis citato curſu veſtigia ſua ſubſequentes, & latebras pavidus quæſivit. At illi eum ſæpius nomine compellatum tandem aſſecuti, oraverunt ut, poſitâ formidine, pecuniam acciperet, quam domo ei attulerant in viaticum & ſubſidium; adhortati ſunt, ne caſum ferret acerbiùs. Quibus Demoſthenes: *Quomodo*, inquit, *poſſum non graviter ferre, me eâ urbe carere, ubi tales inimicos habeam, quales alibi amici inveniri vix queant?*

Plut. in Demoſt.

3. Magni animi eſt, injurias in ſumma potentia pati: nec quicquam eſt glorioſius Principe impunè læſo.

Senec. 1. de Clem. c. 20.

Cicero hanc laudem eximiam Cæſari tribuit, quòd *nihil oblivniſci ſoleret*,

Cic. pro Ligar. n. 25.

Paterc. ret, *nisi injurias.* Omnium victor re-
l.2.c.66. gressus in urbem, omnibus, qui con-
Sueton. tra se arma tulerant, ignovit. Si-
in Cæs. c. multates omnes, occasione oblatâ, li-
73. bens deponebat. Ultro ac prior scripsit C. Calvo post famosa ejus adversùm se epigrammata. Valerium Catullum, cujus versiculis famam suam laceratam non ignorabat; adhibuit cœnæ. C. Memmii suffragator in petitione Consulatûs fuit, licèt asperrimæ fuissent ejus contra se orationes.

A.Vict. Vespasiani, inter cetera bona, il-
Epit. c. lud singulare fuit, inimicitias obli-
17. visci: adeo ut Vitellii hostis sui filiam locupletissimè dotaverit, & viro splendidissimo in matrimonium dederit. Ferebat quoque patienter contumelias, iis, ut erat facetissimus, dictis jocularibus respondens.

CA-

CAPUT XIX.

Justitia victrix odii.

1. Cn. Domitius Tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi Romani vocaverat, iratus quòd ab eo in Augurum collegium non fuisset cooptatus. Cùm opprimendi inimici summo studio flagraret; servus Scauri ad eum noctu pervenit, promittens se instructurum ejus accusationem multis & gravibus domini criminibus. At Domitius nefario indicio servi perfidi uti noluit. Continuò enim & suis auribus obduratis, & indicis ore clauso, comprehendi hominem & ad Scaurum deduci jussit. Sicque in infesto accusatore justitia odium vicit. Hunc Domitium deinde populus, tum hanc ob causam, tum propter alias virtutes, libentiùs & Consulem & Censorem & Pontificem maximum fecit.

Valer. l.6.c.4.

2. Non minùs insigne justitiæ specimen dedit L. Crassus in nobili illa accusatione, quàm adversùs Carbonem insti-

inſtituit, annos natus unum & viginti. Nam cùm ſcrinium rei, plura continens quibus facilè opprimi poſſet, allatum ei fuiſſet ab illius ſervo; ſignatum, ut erat, remiſit ad illum cum ſervo catenato, nolens cauſam obtinere alienâ fraude ac perfidiâ.

Quo pacto viguiſſe tunc inter amicos juſtitiam credimus, cùm inter accuſatores quoque & reos eam tantum virium obtinuiſſe videamus?

CAPUT XX.

Utilitas ex inimicis capienda.

Plut. de utilit. capiend. ex inimic.

1. Vulgus hominum ſatis habet nullo malo ab inimicis affici: at viri prudentes etiam utilitatem ex iis capiunt. Inimicus dicta factaque noſtra obſervare infenſo animo non ceſſat, captans nocendi occaſionem: quam ne præbeamus, cavemus. Hæc autem cautio ſenſim affert ſtudium & conſuetudinem rectam & inculpatam vitam agendi.

Vis

Vis inimicum molestiâ afficere? Noli eum illiberalem, libidinosum, scelestum nominare: ipse esto humanus, castus, probus. Hinc Diogenes, cùm eum interrogasset quidam, quâ ratione ulcisceretur inimicum? *Si ipse*, inquit, *quam optimus fias.*

Plut. Apopht. Cùm accepisset Philippus Macedoniæ rex, se ab oratoribus Atheniensibus proscindi conviciis in concione; *Magnam*, inquit, *ejusmodi hominibus gratiam habeo. Dabo enim operam deinceps & verbis & factis, ut illos mendacii coarguam.*

Plut. de utilit. capiend. 2. Verè dictum est ab Antisthene eum, qui probitatem suam salvam esse velit, opus habere vel veris amicis, vel inimicis vehementissimis: quòd illi admonendo, hi criminando à vitiis avertant. Sed quoniam nostrâ ætate amicitia voce valde exili ad liberas reprehensiones est prædita, loquax in adulando, muta in castigando; audienda est nobis ex inimicis veritas. Quemadmodum enim Thelephus, ut ferunt fabulæ, domestico medico destitutus, vulnus hostili hastæ sanandum præbuit: ita necesse

est,

eſt, ut ii, quos deficit benevolus caſtigator, ſermonem audiant infenſi inimici peccata eorum inſectantis, non conſiderantes animum maledicentis, ſed reprehenſionis veritatem atque utilitatem.

3. Sicut qui volebat Jaſonem Theſſalum interficere, gladio vomicam ejus aperuit, eâque ruptâ ſalutem illi attulit: ſic ſæpe convicium ab irato homine aut inimico jactum in nos, aperuit & ſanavit morbum animi latentem, aut neglectum. At plerique maledictis impetiti, non diſpiciunt an verè aliquid ipſis objiciatur; ſed quid viciſſim poſſint arguere in maledicentibus.

Ab inimico tuo notatus aliquo crimine; illud, ſi verum ſit, majore ſtudio expurgare debes, quàm commonſtratam aliquam veſtis tuæ maculam. Si falſum; quærenda tamen eſt cauſa, quæ criminationi occaſionem dedit, cavendumque ne deinceps committas aliquid aut affine aut ſimile ejus, quod objectum fuit.

4. Multa ſunt quæ inimicus magis deprehendit in nobis, quàm amicus: quo-

quoniam, ut ait Plato, cæcus amor est. Hiero, cùm ei quidam inimicus oris fœtorem exprobrasset, domum se ad uxorem recipiens : *Quid hoc,* inquit, *rei est ? Cur tu mihi oris vitium non indicavisti ;* Illa verò, ut erat pudica & simplex : *Existimabam,* ait, *omnes viros sic olere.* Adeo non animi tantùm, sed etiam corporis vitia, sæpe nobis nota fiunt ab inimicis priùs, quàm ab amicis.

CAPUT XXI.

A litibus est abhorrendum.

1. Convenit hominem dando munificum esse, & in exigendo non acerbum, in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, æquum & facilem se præbere, multa multis de jure suo cedentem, à litibus verò abhorrentem.

Cic. 2. Offic. n. 64.

Est autem non modò liberale, sed interdum etiam fructuosum, paulum de jure suo decedere : &

Terent. Adelph. act. 2. sc. 2. Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

Habenda quidem est ratio rei familiaris, quam dilabi sinere, flagitiosum est: sed ita ut illiberalitatis avaritiæque absit suspicio. Et ut res familiaris quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo: sic conservari diligentiâ & parcimoniâ. *n. 87.*

Isocrat. de Permut. 2. Isocrates vocatus in jus anno ætatis octogesimo secundo, orationem habuit, in quâ his verbis ostendit quàm alieno à litibus animo semper fuisset: Sic vixi hactenus, ut nemo unquam me ullius injuriæ aut contumeliæ accusaverit; neque judex neque arbiter fuerit, qui de meis adversùs quemquam factis aut dictis pronunciaverit. Etenim cavi, ne quid ipse erga quemquam delinquerem. Mihi verò si qua facta fuit injuria; non judicio quæsivi vindictam de inimicis, sed eorum amicis controversiam dirimendam permisi.

Lysias orat. 9. 3. Parum liberale & nimis litigiosum esse existimo, vocare aliquem in jus propter maledicta.

Ne-

Negabat Musonius se vocaturum quemquam in jus. Se enim neque injuriâ neque contumeliâ affectum putabat, si maledictis lacessi, conspui, verberari contigisset: *Qui ignorant*, inquiebat, *quid honestum aut turpe reverâ sit, injuriam se pati censent, si quis aut torvis oculis ipsos intueatur. aut irrideat, aut percutiat, aut conviciis lacessat. At vir sapiens his omnibus non perturbatur: non illa pati, sed facere, turpe ducens. Itaque nemo mente præditus propterea ad accusationem & forum convertetur, utpote qui sibi nullam accepisse injuriam videatur.*

Stobæus Serm. 19.

CAPUT XXII.

Paci consulendum, nec bella acerbè gerenda.

1. Cùm sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim; illud, proprium hominis est; hoc, belluarum: nec confugiendum est ad posterius, nisi ubi uti non licet

Cic. 1. *Offic.* n. 34.

cet superiore: semperque paci est consulendum. Quare ideo tantùm suscipienda bella sunt, ut sine injuria in pace vivatur. Partâ autem victoriâ, conservandi sunt ii, qui non crudeles in bello, non immanes, fuerunt. Sic Romani Sabinos, Æquos, Volscos, etiam in civitatem acceperunt: at Carthaginem & Numantiam funditùs sustulerunt.

Ibid. n. 38. 2. Cùm de imperandi gloria decertatur, & armis fama quæritur, causas tamen omnino subesse oportet justas bellandi: & ejusmodi bella minùs acerbè gerenda sunt. Quod egregiè

Justin l. 15. c. 1. 2. præstiterunt Ptolemæus rex Ægypti & Demetrius Antigoni filius. Cùm à Ptolemæo Demetrius victus esset; major ad Ptolemæum gloria venit ex moderatione, quàm ex ipsa victoria. Siquidem & dimisit Amicos Demetrii, non solùm cum suis rebus, verùm etiam additis insuper muneribus; & ipsius Demetrii privatum omne instrumentum ac familiam reddidit, dicens: *Se non propter prædam bellum iniisse.* Non multò post Ptolemæus iterum congressus cum Demetrio navali prælio,

lio, ipse, amissâ classe, hostique concessâ victoriâ, in Ægyptum refugit. Tum Demetrius Ptolemæo benignitatis vices rependens, filium ejus, & fratrem, & amicos in Ægyptum remisit cum privato cujusque instrumento: ut appareret, eos, non odio, sed laudis studio accensos, donis muneribusque inter ipsa bella contendere. Certè honestiùs tunc bella gerebantur, quàm nunc amicitiæ coluntur.

CAPUT XXIII.

Justitiâ hostes vincere gloriosius est, quàm armis.

1. Factis honestis atque justitiâ hostes vincere, non minor, imò etiam utilior, res est victoriâ armis partâ. Hìc enim necessitate compulsi hostes cedunt, illic sponte. Hæc victoria magnis cum damnis revocat ad officium malesanos: illa verò sine detrimento in viam rectam reducit aberrantes. Præterea ubi armis res geritur,

Polyb. l. 5.

tur, pars potissima victoriæ opus est militis; ubi verò justitiâ, totum decus eorum est, qui præsunt.

Livius l. 5. c. 27. 2. Romani Camillo duce obsidebant jamdudum Falerios, Faliscorum urbem. Mos erat tunc apud Faliscos, ut plures simul pueri unius magistri curæ demandarentur. Qui scientiâ videbatur præcellere, erudiebat principum liberos. Is quum in pace solitus esset pueros lusûs exercitationisque causâ extra urbem producere; eo more per belli tempus non intermisso, die quodam eos trahens longiùs à porta, quàm solebat, in castra Romana perduxit, & Camillo tradidit: præfatus, se tradere Falerios in manus Romanorum, cùm daret eos pueros, quorum parentes in ea civitate principes essent. Quæ ubi Camillus audivit: *Non ad similem tui*, inquit, *populum & imperatorem venisti cum scelesto munere scelestus ipse. Nobis non est cum Faliscis societas, quæ pacto fit humano: sed ea utrique populo est, quam natura omnibus hominibus ingeneravit. Sunt belli, sicut pacis, jura; justèque non minùs, quàm fortiter, bella gerere didi-*

didicimus. Arma habemus, non adversùs eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur; sed adversùs armatos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra Romana oppugnarunt. Eos tu novo scelere vicisti, quantùm in te fuit: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, vincam.

Denudari deinde ludimagistrum jussit, eumque pueris tradidit reducendum Falerios, manibus post tergum illigatis: virgas quoque eis dedit, quibus proditorem agerent in urbem, verberantes. Ad quod spectaculum concursu populi primùm facto, deinde vocato à magistratibus senatu, tanta mutatio animis est injecta, ut ii, qui modò efferati odio irâque erant, statim pacem poscerent. Itaque Romanorum justitiam admirantes, ultrò se iis dediderunt, rati se meliùs sub imperio eorum, quàm legibus suis, victuros. Camillo & ab hostibus & à Romanis gratiæ actæ sunt. Pace Faliscis datâ, exercitus Romam reductus.

Cic. 1. Offic. n. 40. 3 Offic. n. 86.

3. Pyrrhi bello maximum exemplum justitiæ in hostem est à Roma-

nis datum. Cùm Pyrrhus Epiri rex bellum populo Romano intulisset, & de imperio certamen esset cum rege generoso ac potente; perfuga venit ab eo in castra Fabricii Consulis, & pollicitus est se Pyrrhum veneno necaturum, si sibi præmium proponeretur. Hunc Fabricius reducendum ad Pyrrhum curavit. Si specie utilitatis decipi se passus esset Fabricius, sustulisset unius perfugæ operâ magnum bellum & gravem populi Romani adversarium. Sed magnum dedecus fuisset & flagitium, venenis certasse cum hoste, non armis; & cum non virtute, sed scelere, fuisse superatum, cum quo laudis certamen erat Romanis.

Eutrop. l. 2. Hanc Fabricii magnitudinem animi admirans Pyrrhus, exclamasse fertur: *Hic est ille Fabricius, qui difficiliùs ab honestate, quàm sol à cursu suo, averti potest.* Gratias & Fabricio & populo Romano egit: & ne ipse beneficio victus videretur, quoscumque tum habebat captivos Romanos dimisit sine pretio, & bene vestitos. Quin etiam ad pacem & amicitiam im-

A. Gell. l. 4. c. 8. Plutar. in Pyrrh.

impetrandam misit Romam Cineam legatum cum muneribus pretiosis, tam feminarum quàm virorum aptis usui. Quæ munera cùm aspernati essent ii, quibus primùm oblata fuerant, & ad alios ostiatim deferrentur; tantâ Romani omnes abstinentiâ fuere, ut nullus vir, nulla mulier, patere januam suam regiis donis recipiendis voluerit. Et ne captivi, quos rex remiserat, gratis reciperentur, totidem pro his Tarentinorum Samnitumque remissi sunt ad Pyrrhum.

Valer. l. 4. c. 3. Livius l. 34. c. 4.

Iisdem ferme temporibus, ut refert Justinus, simile huic totius populi continentiæ exemplum fuit quorumdam legatorum Romanorum. Nam missi à senatu in Ægyptum legati, cùm ingentia sibi à Ptolomæo rege missa munera sprevissent; paucos post dies ad cœnam invitatis aureæ coronæ datæ sunt, quas illi receptas postero die statuis regis imposuerunt.

Justin. l. 18. c. 2.

❋ ❋ ❋

CAPUT XXIV.

Etiam hosti fides servanda.

Cic. 1. *Offic.* n. 39. 3. *Offic.* n. 99. 111.

1. Si temporibus adductus aliquid hosti cum jurejurando promiseris, est fides servanda. Est enim jusjurandum affirmatio religiosa: & id tenendum est, quod affirmatè, quasi Deo teste, promiseris.

Primo Punico bello M. Atilius Regulus, cùm Consul iterum in Africa captus esset à Pœnis; Romam ad senatum missus est, juratus se Carthaginem rediturum, nisi impetrasset, ut Pœnis redderentur captivi nobiles quidam. In senatum venit, mandata exposuit & primùm ne sententiam ferret recusavit, dicens, se, quoniam in hostium potestatem venerat, jam non esse senatorem. Deinde jussus expromere quæ patriæ conducere arbitrabatur; non modò non censuit captivos Pœnos esse remittendos, verùm etiam dissuasit, negavitque utile esse eos reddi, quia adolescentos essent & boni duces, ipse verò jam confectus se-

ſenectute. Cujus cùm valuiſſet auctoritas; captivi retenti ſunt, ipſe Carthaginem rediit, nec eum Romæ retinuit caritas patriæ & ſuorum.

Neque verò tum ignorabat Regulus, ſe ad crudeliſſimum hoſtem & ad exquiſita ſupplicia proficiſci: ſed jusjurandum conſervandum putabat. Itaque tum cùm vigilando aliiſque cruciatis necabatur, erat in meliore cauſa, quàm ſi domi remanſiſſet ſenex captivus, perjurus Conſularis. Niſi ſenatui auctor fuiſſet retinendorum Romæ captivorum Pœnorum, eſſent profectò redditi, & ita incolumis in patria reſtitiſſet: ſed quia id patriæ non utile putavit, idcirco ſibi honeſtum eſſe credidit & ſentire illa & pati.

Ex tota hac laude Reguli, inquit Cicero, unum illud eſt admiratione dignum, quòd captivos Pœnos retinendos cenſuerit. Nam quòd rediit, nobis nunc mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non poterat. Itaque iſta laus non eſt hominis, ſed temporum. Nullum enim vinculum ad aſtringendam fidem jurejurando arctius majores noſtri eſſe voluerunt.

Livius l. 22. c. 58. *Cicero 1. Offic. n. 40. 3. Offic. n. 114.*

2. Octo Romanorum millia postCannensem pugnam in Pœnorum manus venerant. Cùm Annibal illis redimendi se copiam fecisset, decem elegerunt, qui Rom.m ad senatum irent. Nec Pœni pignus aliud fidei ab eis postularunt, quàm ut jurarent se in castra redituros, nisi à senatu impetrassent captivos redimi. Quum egressi è castris essent; unus ex iis, minimè Romani ingenii homo, in castra paulô pôst reversus, quasi aliquid esset oblitus, ante noctem comites assecutus est. Hac arte se jurejurando solutum putabat. Et erat verbis, re non erat.

Legatis captivorum in senatum introductis, eorum princeps M. Junius multa dixit cur captivi redimendi essent, & ad movendam Patrum misericordiam nihil omisit. Ubi finem dicendi fecit, extemplò clamor flebilis est sublatus ab eâ virorum & mulierum turbâ, quæ ad fores Curiæ stabat; manusque ad Curiam tendebant, orantes ut sibi patres, liberi, conjuges, fratres, cognati, redderentur. Consulti ex ordine senatores decreverunt captivos non esse redimendos, cùm id parvâ pe-

pecuniâ fieri posset: ut esset insitum militibus Romanis aut vincere aut mori. Quum triste responsum redditum esset; mista cujusvis generis hominum turba cum magnis fletibus questibusque legatos ad portam prosecuta est. Unus è legatis, qui propter fallacem reditum in castra se jurejurando exsolutum putabat, domum abiit. Quod ubi innotuit, relatum ad senatum est. Omnes decreverunt, ut ille veterator & callidus comprehenderetur, &, custodibus publicè datis, ad Annibalem reduceretur.

3. Existunt sæpe injuriæ calumniâ quâdam, & malitiosâ pactionum interpretatione. Quo in genere multa peccantur. Ut ille peccavit, qui, cùm triginta dierum induciæ essent pactæ cum hoste, nocte populabatur ejus agros: quòd, inquiebat, dierum induciæ pactæ essent, non noctium.

Cic. 1 Offic. n. 33.

Cùm Q. Labeo pactus esset cum rege Antiocho, quem bello superaverat, ut ab eo dimidiam classis partem acciperet; ferunt omnes ejus naves medias secuisse, ut regem totâ classe privaret.

Valer. l. 7. c. 3.

Cicero ibid. Idem Labeo à senatu Romano datus arbiter Nicolanis & Neapolitanis de finibus agrorum terminandis, cùm ad locum venisset; separatim cum utrisque est locutus, monuitque ne cupidè agerent, sed ut regredi, quam progredi, mallent. Id cùm utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est, quod populo Romano adjudicavit. Decipere hoc quidem, non dijudicare, est. Quocirca in omni re fugienda est talis solertia.

CAPUT XXV.

Jusjurandum colito.

Hierocles in carm. Pytag. 1. Jusjurandum optimè coles, si eo nec frequenter utaris, nec temerè: sed in rebus tantùm necessariis aut gravissimis adhibeas. Invenient autem juramenta tua fidem apud eos qui audient, si ita vixeris, ut iis persuasum sit, nihil tibi sive jurato sive injurato videri veritate sanctius in rebus mortalium.

Jurandi consuetudine in perjurium facilè prolabimur. Contrà cùm parcè juratur, sanctè juratur.

Ju-

Jurare, nisi necesse est, gravi viro parum convenit. *Quintil. l. 9. c. 2.*

Jusjurandum refuge, si possis, prorsus: si minùs, cùm licet. Cùm enim jusjurandum Deum citet testem eorum quæ dicuntur; parum pium & religiosum videtur esse, divinum numen advocare ob res humanas, quarum plurimæ parvæ vilesque sunt. *Epist. c. 44. Simplic. in Epic.*

2. Jusjurandum si postulabitur, duabus de causis dabis: vel ut temetipsum turpi crimine liberes, vel ut amicos à periculis eripias. Pecuniæ verò causâ per nullum Deum jurabis, etiamsi id verè facere possis. *Isocrat. ad Dem.*

Pythagoras discipulis præcipiebat, ut ad jurandum raró & tardè accederent; se verò dignos præberent, quibus non jurantibus fides haberetur, propter vitæ integritatem. Itaque Clinias Pythagoricus, cùm trium talentorum mulctam jurejurando effugere posset, maluit tantæ pecuniæ damnum facere, quàm jurare; cùm tamen non esset falsò juraturus. *Diodor. l. 6. Diog. Laërt. in Pythag. S. Basil. de legendis lib. Gentil.*

Quantum honoris ab Atheniensibus tributum est Xenocrati viro sapientiâ pariter ac sanctitate claro! Qui cùm te- *Valer. l. 2. c. 10.*

Cicero pro Balbo n. 12. testimonium publicè dixisset, &, ut mos Græcorum erat, ad aras accederet, jurandi causâ se omnia verè retulisse; unâ voce omnes judices, ne is juraret, reclamaverunt: & existimaverunt concedendum esse integritati illius viri, quod non erant sibi postmodùm concessuri in dicenda sententia: juramentum enim præstiterunt.

Plato l. 12. de Rep. 3. Olim, quum hominibus Deorum cura & reverentia esset, jurejurando in singulis causis à litigantibus requisito, res citò simul & tutò dijudicabantur; nunc verò quoniam pessimi homines, quorum magna multitudo est, Deos res humanas curare non credunt, aut eos hostiis & blanditiis ita sibi conciliari posse putant, ut liceat impunè vel grandem pecuniam aliis eripere, vel impositam sibi gravem mulctam effugere, commutandæ leges sunt. Itaque prudens legum lator in judiciorum disceptatione prohibebit jusjurandum litigantium, ne si jurandi licentia cuique detur, plures perjuri fiant.

Nicol. Damas. Phryges ab omni abstinebant juramento: ita ut nec ipsi jurarent, nec alios ad jusjurandum adigerent.

Ra-

Rarus fuit priſcis Romanis uſus juriſjurandi, imò & teſtium & ſignorum, in privatis pactionibus: quia vix inveniebatur qui datam fidem falleret. *Grotius ex Polyb.*

4. Apud Ægyptios perjuri capite mulctabantur, ut qui pietatem in Deos violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum vinculum ſocietatis humanæ. *Diod. Sic. l. 1.*

Si quis pejeret, à Diis pœnam, ab hominibus dedecus expectet. Latere quidem homines poteſt: at Deos non poteſt. *Ariſt. Rhe. c. 18.*

Perjurii pœna divina, exitium: humana dedecus. *Cicer. 2. leg. n. 22.*

Qui juramento hoſtem circumvenit, fatetur ſe hominem timere, Deum verò contemnere. *Plutar. in Lyſ.*

Si quis Deorum, ut fingunt poëtæ, per Stygem jurando pejeraſſet; per annum totum nihil Ambroſiæ & Nectaris deguſtabat: jacebat lecto affixus, vocis & ſpiritûs expers, gravi veterno oppreſſus: novem quoque annos agebat procul à ceteris Diis, non eorum conciliis intererat, non epulis. *Heſiod. Theog. v. 793.*

CAPUT XXVI.

Servis imperare moderatè, laus est.

Cicer. 1. Offic. n. 41. 1. Meminerimus & adversùs infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio & fortuna servorum: quibus uti debemus, ut mercenariis, ita ut opera exigatur, justa solvantur.

Senec. 1. de Cl. c. 10. Servis imperare moderatè laus est: & in mancipio tibi cogitandum est, non quantùm illud impunè pati possit, sed quantùm tibi permittat æquitas: quæ jubet parcere etiam captivis, & pretio paratis. Cùm omnia licere videantur in servum, quia eum emisti; est tamen aliquid, quod commune jus hominum vetet licere in illum. Nam ejusdem naturæ est, cujus tu.

2. Quis non oderat Vedium Pollionem, quòd murænas sanguine humano saginaret; & servos, si quid deliquerant, in vivarium abjici juberet? O hominem mille mortibus dignum! Cùm aliquando apud eum cœnaret Augustus; fregit unus ex servis vas

3. De ira. c. 40.

cry-

cryſtallinum. Rapi illum protinus Vedius juſſit, &, ne vulgari morte periret, objici murænis, quas ingens piſcina continebat. Evaſit è manibus puer, & confugit ad Cæſaris pedes, ne eſca piſcium fieret. Motus eſt novitate crudelitatis Cæſar, imperavitque ſervum dimitti; cryſtallina autem vaſa omnia coram ſe frangi, & compleri piſcinam. Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus: bene uſus eſt poteſtate ſuâ.

3. Superbiſſima conſuetudo circumdedit cœnanti domino ſtantium ſervorum turbam. Comedit ille plus quàm capit, & ingenti aviditate onerat diſtentum ventrem: at infelicibus ſervis non licet movere labra, ne ut loquantur quidem. Nocte totâ jejuni mutique perſtant. Sic fit ut illi de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. *Ep.* 47.

Proverbium jactatur: *Nobis totidem eſſe hoſtes, quot ſervos.* Ipſi eos hoſtes facimus, cùm, obliti homines eſſe, tanquam jumentis abutimur. Cogitemus illum, quem ſervum noſtrum vocamus, eodem modo ortum eſſe ac nos,

 co-

eodem frui cœlo, æquè ſpirare, æquè vivere, æquè mori.

4. Sic cum inferiore vivas quemadmodum tecum ſuperiorem velles vivere. Vive cum ſervo clementer. Comiter quoque & in ſermonem & in conſilium admitte. Amicum in foro aut in curia tantùm ne quæras: ſi diligenter attenderis, & domi invenies. Virtus nulli præcluſa eſt, omnes admittit, ingenuos, ſervos, reges, exules. Non cenſum eligit: nudo homine contenta eſt. Poteſt ſervus juſtus eſſe, fortis, magnanimus. Dicitur Nicolaus Damaſcenus, ſcriptor celeberrimus, maximam in erudiendis famulis curam poſuiſſe, & eos ad morum ſuorum multitudinem formaſſe quotidianâ cum illis vivendi conſuetudine. Itaque eos expertus eſt non deteriores amicis ſuis.

Nic. Damaſ.

5. Ego non miniſteriis ſervos æſtimabo, ſed moribus. Quemadmodum ſtultus eſt, qui, equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum ejus ab frænos: ſic ſtultiſſimus eſt, qui hominem æſtimat aut ex veſte, aut ex conditione. Servus eſt: ſed fortaſſe liber ani-

animo. Servus est: vide, quis nostrûm non sit? Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni, ferè omnes timori. Nulla servitus turpior est quàm voluntaria.

Ne te fastidiosi isti superbique domini deterreant, quominus servis tuis hilarem te præbeas. Colant potiùs te, quàm timeant. Id non debet dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere judico, quòd timeri à servis tuis non vis, quòd verborum tantùm castigatione uteris. Verberibus muta animalia admonenda sunt.

Lacedæmonio cuidam flagris sævienti in servum. *Desine*, inquit Demonax, *te servo tuo similem ostendere.* *Lucian. in Dem.*

Apud Ægyptios si quis servum sponte occiderat, eum morte damnari æquè ac si liberum occidisset, jubebant leges, non respicientes hominis occisi fortunam, sed facinoris atrocitatem. *Diodor. Sic. l. 1.*

6. Cùm Adrianus Imperator stylo oculum servi cujusdam sui vulneraset, *Galen. de affect.*

ſet, ac poſtea eum vidiſſet factum ex illo vulnere unoculum : vocavit ad ſe, fecitque ei poteſtatem petendi munus pro amiſſo oculo. Cùm autem ille miſer taceret , rurſus hortatus eſt Adrianus, ut quidquid vellet peteret. Tum ille negavit *ſe quidquam petere, deſiderare autem atque optare oculum quem amiſiſſet.* Enim verò quod tandem munus inveniri poſſit, quo oculus amiſſus rependatur ?

Galen. ibid. 7. Româ redeunti mihi, inquit Galenus, itineris comes factus eſt quidam patriâ Cretenſis, vir bonis moribus, in amicos benevolus, & liberalis, ſed ſic iracundus, ut ſuis ipſius manibus adversùs ſervos uteretur. Is furore percitus , quòd ſervi duo de ſupellectili ſua interrogati, nihil reſpondiſſent, eos in caput ita percuſſit, ut ſanguis multus efflueret. Cùm ipſum deinde facti pœnituiſſet ; me manu arreptum introducit in ædes quaſdam : deinde lorum porrigens , ubi ſe ipſum exuit, jubet verberare, pro iis quæ furore nefario , ut ipſe vocabat, correptus patraverat. Cùm autem ego , ut par erat , in riſum pro-

prorumperem; ille mihi ad genua procumbens, instábat, obsecrabatque, ut ejus precibus annuerem. Ego contrà eò majores risus edebam, quò diutiùs illum perseverantem videbam in proposito ut cæderetur. Tandem promisi me facturum quod petebat, hoc est ei verbera illaturum, si ipse quoque valde exiguum quiddam, quod ego eram petiturus, mihi vicissim præstaret. Ubi illi conditio placuit, rogavi hominem, ut me quædam dicentem audire vellet. Quod ille se facturum æquo animò dixit. Tum ego longiori sermone illum docui, quemadmodum ratione emendari & coërceri oporteat quidquid est in nobis iracundiæ ac furoris. Et multa attuli ut probarem non verberibus, sed alio modo peccata esse corrigenda. Cùm ille interea ad seipsum rediisset, longè posteà seipso melior effectus est.

***

CAPUT XVII.

Dominorum benignitas in servos.

Justin. l. 43. c. 1. 1. Antiquissimus Italiæ rex Saturnus tantæ justitiæ fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque aliquid privatæ rei habuerit: sed omnia communia & indivisa fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset. Hæc ætas aurea vocata est. Ad *Athen. l. 14. c. 10.* servandam tam felicis temporis memoriam instituta sunt apud Græcos & Romanos Saturnalia, in quibus domi- *Diodor. l. 58.* norum ac servorum jus æquabatur. Imò per eos dies servi habitum herilem sumentes, sedebant ad mensam, dominis ministrantibus, aut una sedentibus: honores in ædibus gerebant: *Senec. Ep. 47.* jus dicebant. Causidici Romæ non veniebant in forum. Clausæ erant *Martial. passim.* scholæ. Gestabantur pilei. Nefas erat pœnas à nocentibus exigere, & *Macrob. 2. Sat. c. 10.* bellum suscipere.

2. Nonnulli Romanorum servos, quorum fideli operâ usi erant, donabant libertate, numerabant inter amicos,

cos, heredes ſcribebant. Patet ex Plinii epiſtolis, quæ fuerit, ejus benignitas in manumittendis ſervis, & in concedenda teſtamenti conficiendi licentia: qui dolor de eorum infirmitatibus aut mortibus: quæ cura & ſollicitudo, ut ægris nihil deeſſet ad convaleſcendum ex morbo.

Plinius l. 2. Ep. 16. l. 5. Ep. 19. l. 8. Ep. 1. 16.

3. Extant quoque plurimæ Ciceronis epiſtolæ, quæ declarant ejus ſollicitudinem de valetudine Tironis ſervi, quem Patris in Achaia ægrum reliquerat; ſimulque quàm parum proptereà ſumtui pepercerit & quàm ſtudioſè eum amicis ſuis commendaverit. Hæc autem eſt ſumma illarum epiſtolarum.

Cicer. Ep. ad fam. l. 10.

Pauló faciliùs poſſe me ferre deſiderium tui putavi: ſed planè non fero. Et quanquam magni intereſt ad honorem meum, quamprimùm ad urbem me venire: tamen peccaſſe mihi videor, qui à te diſceſſerim. Tu hoc tibi perſuade, nihil me malle quàm te eſſe mecum! at ſi intelliges opus eſſe te Patris, convaleſcendi causâ, paulum commorari; exiſtima nihil me malle, quàm te valere. Quod maximè

mè conducit valetudini tuæ si feceris, maximè obtemperaris voluntati meæ. Hoc pro tuo ingenio considera. Innumerabilia sunt tua in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia. Omnia viceris, si ut spero, te validum videro. Illud, mi Tiro, te rogo, sumtui ne parcas ulla in re, quâ ad valetudinem opus sit. Scripsi ad Curium daret medico quod dixisses, ut sit studiosior. Ego omnem spem tui diligenter curandi in Curio habeo. Nihil potest fieri illo humanius, nihil nostri amantius. Ei te totum trade. A. quoque Varroni, quem tum amantissimum mei cognovi, tum etiam valdè tui studiosum, diligentissimè te commendavi: quem omnia facturum confido: recepit enim. Festinare te nolo. Nihil laboro, nisi ut salvus sis. Tuam prudentiam, tuum erga me animum, novi. Scio te omnia facturum, ut nobiscum quamprimùm sis. Sed tamen ita velim, ut nihil properes. Quanquam te videre toto animo cupio, tamen te penitùs rogo, ne te nisi bene firmum committas per hyemem tam longæ navigationi &

viæ.

viæ. Cura igitur te, & confirma: & cùm commodè, & per valetudinem, & per anni tempus navigare poteris, ad nos amantissimos tui veni. Nemo nos amat, qui te non diligat: carus omnibus expectatusque venies. Vale, mi Tiro, vale, vale, & salve.

Hunc Tironem, quem posteà manumisit, verè amabat Cicero, ut ipse his verbis scribit ad Atticum. De Tirone video tibi curæ esse. Qui etsi mirabiles militares mihi præbet, cùm valet, in omni genere negotiorum vel studiorum meorum: eum ego tamen propter humanitatem & modestiam malo salvum, quàm propter usum meum.

Ad Attic. l. 7. Ep. 5.

4. Quàm jucunda res est servis, bonos dominos nancisci; & dominis, servos, benevolos!

Stobæus serm. 60. ex Eurip.

Cùm stipendia faceret Cato major, in agmine ferebat ipsa arma sua. Servus eum unus sequebatur, qui cibaria portabat: cui quidem prandium aut cœnam quamlibet apponenti nunquam succensuisse dicitur, turpissimum esse existimans cum servis ventris causâ rixari: imò eum ipse, exple-

Plutar. in Cat. maj.

pletis militaribus muneribus, sæpius adjuvit ad coquendos & parandos cibos. In pace reversus ad villam, iisdem, quibus servi, operibus vacabat, eidem cum illis mensæ accumbebat, eodem vescebatur pane, atque idem bibebat vinum. In multis aliis rebus tam benignum in servos herum agebat; ut illi ubique prædicarent magnam ejus moderationem, assiduos labores, facetè aut graviter dicta.

Unum tamen fuit in quo Catonis desiderabatur humanitas. Nempè servos, ubi consenuissent, venundandos putabat, neque alendos inutiles. Quod quidem quid aliud erat, quàm servis, sicut jumentis, abuti? atque existimare nullam homini cum homine intercedere societatem, nisi quæstûs causâ. Ego verò, inquit Plutarchus, ne bovem quidem operarium velim domo abigere ob senium, & pecuniolâ aliquâ venundare, nedum hominem. Exercendâ enim mansuetudine erga bruta animantia assuefacere nos debemus benignitati in homines, quæ latius ecr-

certè patet, quàm constituta legibus justitia.

CAPUT XXVIII.

Servorum in dominos fides.

1. Servi qui domino clementi & benigno usi fuerant, pro domino parati erant porrigere cervicem, & periculum ei imminens in se ipsos avertere. Illi quorum os non consuebatur, sed quibus sermo erat non solùm coram dominis, verùm etiam cum ipsis, in tormentis tacebant.

Seneca Ep. 47.

C. Plotius Plaucus à Triumviris Antonio, Lepido, & Octavio proscriptus, latebat. Ab iis, qui latentem, quærebant, comprehensi servi ejus, multùm ac diu torti negabant se scire ubi dominus esset. Non sustinuit Plancus tam fidelis tamque boni exempli servos ulteriùs cruciari: sed processit in medium, jugulumque gladiis militum objecit. Hoc mutuæ benevolentiæ inter servos & dominum certamen facit, ut dignus videatur fuisse dominus, qui tam constantem

Valer. l. 6. c. 8.

tem servorum fidem experiretur, & digni servi, qui tam justi domini misericordiâ à quæstionis sævitia liberarentur.

Ibid. 2. M. Antonius, orator clarissimus, turpis flagitii accusabatur ab inimicis, qui postulabant ad quæstionem ejus servum, quem testem & conscium flagitii fuisse contendebant. Dominum vehementer propterea sollicitum ultro hortatus est servus, ut se judicibus torquendum traderet; affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo causa ejus læderetur. At promissi fidem mirâ patientiâ præstit. Plurimis enim laceratus verberibus, equuleoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, à domino periculum silentio suo avertit.

Ibid. 3. Quàm admirabilis fidei servus Panopionis fuit! Qui cùm cognovisset advolare milites ad occidendum dominum suum, qui fuerat proscriptus; commutatâ cum eo veste, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectum domini recepit, & ut Panopionem occidi passus est.

Servus barbarus dominum suum ab Asdrubale occisum fuisse graviter ferens; eum subitò aggressus, interemit. Cùmque comprehensus, omni modo cruciaretur; lætitiam tamen, quam ex vindicta ceperat, in ore constantissimè retinuit.

Valer. l. 3. c. 3.

CAPUT XXIX.

Omnes omnium caritates patria complectitur.

1. Justitia, ut antè dictum est, versatur in communi societate tuenda, tribuendoque suum cuique. Quoniam verò varii sunt necessitudinum gradus in ea, quæ latissimè patet, omnium hominum inter se societate, suntque officia quæ aliis magis, quàm aliis, debeantur: si quæratur, quibus plurimum tribuendum sit officii; principes sint, Patria & parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus: proximi, liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps, propinqui, amici.

Cic. 1. Offic. n. 58. 59.

n. 57. Omnium ſocietatum nulla carior, quàm ea quæ cum republica eſt unicuique noſtrûm. Cari ſunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: ſed omnes omnium caritates patria una complexa eſt, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus?

ProSext. n. 47. 2. Vitæ brevis eſt curſus, gloriæ ſempiternus. Cùm ſit omnibus definita mors, optandum eſt, ut vita potiùs patriæ donata, quàm reſervata naturæ, videatur.

ProPlan- tio n. 90. Ego ne immortalitatem quidem accipiendam putarem contra patriam: & eos qui pro republicâ vitam reddiderunt, nunquam mortem potiùs, quàm immortalitatem, aſſecutos putavi.

Somn. Scip. Quò ſis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, ſic habeto: omnibus, qui patriam conſervaverint, adjuvarint, auxerint, certum eſſe in cœlo & definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.

1. *de Or. n.* 196. 3. Sic nos patria noſtra delectat, ut ſapientiſſimus vir Ulyſſes immortalitati anteponeret Ithacam illam, in aſper-

aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixam.

Neſcio quâ natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui.

Ovid. 1. de Ponte Ep. 3.

CAPUT XXX.

Dulce & decorum eſt pro patria mori.

Horat. l. 3. Od. 2.

1. Cùm Attica regio ferro igniquc vaſtaretur à Dorienſium exercitu; rex Athenienſium Codrus, ſuis ſociorumque viribus diffidens, ad Apollinis Delphici oraculum confugit, perque legatos ſciſcitatus eſt, quonam modo tam grave bellum averti poſſet. Reſpondiſſe Deus fertur, ita finem ei fore, ſi rex ipſe hoſtili manu caderet. Quod cùm percrebuiſſet, edixere Dorienſes, ne quis Codri corpus vulneraret. At ille depoſitis imperii inſignibus, gregarii militis cultum induit; tum pabulantium hoſtium globo ſeſe objiciens, unum ex his, quem falce percuſſerat,

Valer. l. 5. c. 6. Juſtin. l. 2. c. 6.

rat, in cædem suam compulit. Cognito regis corpore, Dorienses sine prælio discessere. Atque ita Athenienses virtute ducis, pro salute patriæ se morti offerentis, bello liberati sunt. Quis Codrum non miretur, qui iisdem artibus mortem quæsierit, quibus vita ab ignavis quæri solet?

Paterc. l. 1. c. 2.

Livius l. 1. n. 56.

2. Apud Romanos sanguinem liberorum ac suum patriæ impendit L. Junius Brutus, cujus historia videtur altiùs repetenda. Hic cùm fratrem suum & primores urbis à Tarquinio superbo avunculo suo interfectos audisset; statuit nihil illi relinquere timendum ab ingenio suo, & nihil in fortuna sua concupiscendum. Itaque stultitiam simulans, & bona sua prædæ esse regi sinens, haud abnuit cognomen Bruti. Ab duobus Tarquinii filiis proficiscentibus Delphos ascitus, ut ludibrium potiùs esset, quàm comes, fertur tulisse donum Deo Apollini baculum aureum ligneo cavato inclusum, quæ erat effigies ingenii sui. Cùm regii juvenes peregissent mandata Tarquinii, consulto oraculo de prodigio quod in regia nuper acciderat; cu-

cupido incessit eos sciscitandi Apollinem, ad quem regnum Romanum esset venturum posteà? Hanc ex imo specu redditam esse vocem ferunt: *Qui primus vestrûm, ô juvenes, tulerit osculum matri, is imperium summum Romæ habebit.* Duo Tarquinii permisere sorti, uter eorum prior matri osculum daret, cùm Romam redissent. Brutus ratus oraculi responsum aliò spectare, terram osculo contigit, quòd ea communis mater omnium mortalium esset.

Tarquinio Superbo cum omni familia posteà ejecto ex urbe, maximè operâ L. Junii Bruti, primi Romæ Consules creati sunt ipse L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus. Ceterùm ut Romanis auctor libertatis fuerat Brutus, ita custos fuit. Erant in Romana juventute adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum libido solutior fuerat regnante Tarquinio, æquales & sodales adolescentium Tarquiniorum, assueti & ipsi regio more vivere. Hi pristinam vitæ licentiam quærentes, nefarium iniere consilium de accipiendis clam nocte in

l. 2. c. 3.

urbem Tarquiniis: assumpsere in societatem sceleris ipsos Bruti liberos Titum Tiberiumque.

Cùm conjurati de inito consilio inter se agerent, remotis, ut putabant, arbitris, sermonem eorum unus ex servis excepit: & prætereà litteræ, quas ad Tarquinios scripserant, deprehensæ, rem coarguerunt. Proditores extempló in vincula conjecti sunt, deinde damnati. Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos juvenes virgis cæciderunt, securique percusserunt, cùm intereà omnium oculi conjecti essent in vultum Bruti patris, qui ejus supplicii exactor erat, cujus spectatorem esse eum ingenita liberorum caritas minimè pati videbatur. At ille patris personam exuit, ut Consulis retineret: maluit orbus vivere, quàm publicæ vindictæ deesse: &

Valer. l. 5. c. 8.

Vicit amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Virgil. l. 6. v. 823.

Ubi Tarquinius viam dolo obseptam vidit ad regnum repetendum, bello aperto rem aggressus est. Obviam

Livius l. 2. c. 6.

viam hosti Consules eunt, Valerius Consul peditem ducit, Brutus cum equitatu antecedit. Præerat hostium equitibus filius regis Aruns Tarquinius. Qui ut Brutum agnovit, inflammatus irâ: *Ille est vir*, inquit, *qui nos expulit patriâ. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. Dii regum ultores adeste.* Concitat calcaribus equum, atque in ipsum Consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus, & avidè se certamini obtulit. Adeo infestis animis concurrerunt, ut uterque lanceâ transfixus ex equo lapsus sit. Valerius Bruto collegæ funus, quanto potuit apparatu, fecit. Sed majus morti Bruti decus fuit publica mœstitia, maximè matronarum, quæ eum, ut parentem, per annum integrum luxerunt: quòd tam acer ultor fuisset violatæ in Lucretia pudicitiæ.

CAPUT XXXI.

Deciorum pro patria devotiones.

Livius .8 c.6. 9. *Valer.* .5.c.6. Consulibus Decio & Manlio Româ profectis ad bellum adversùs Latinos gerendum, dicitur visa esse utrique per noctem species, humanâ major augustiorque, viri dicentis: *Ex una acie imperatorem Diis inferis deberi, ex altera exercitum: & victoriam fore ejus exercitûs & populi, cujus imperator devovisset legiones hostium, & se super eas.* Ubi Consules contulerunt inter se hos visus nocturnos, placuit primùm victimas cædi, avertendæ Deorum iræ causâ: deinde statuerunt, ut ille Consul se pro populo Romano devoveret, ab cujus cornu cedere Romanus exercitus cœpisset. Manlius dextro, Decius lævo, cornu præerat. Primò utrimque æquis viribus, & eodem ardore animorum res gerebatur. Deinde ab lævo cornu Romani non ferentes impressionem Latinorum, pedem referre cœperunt. In hac trepidatione, Decius Consul solemnia de-

devotionis verba pronunciavit, præeunte M. Valerio Pontifice, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit, patriæ salutem, sibi verò mortem, petens. Quàcumque equo invectus est, eò secum pavorem ac terrorem tulit. Postquàm verò corruit obrutus telis, tum Latini latè fugam fecere. Sic ille voluntariâ morte magnam Romanis victoriam peperit. Manlius lacrymis & laudibus debitis prosecutus est tam memorabilem collegæ interitum. Decii corpus postero die inventum est inter maximam hostium stragem, coopertum telis: funusque ei par morti est factum.

Tam egregium exemplum æmulatus est bello adversùs Gallos Decii filius. Nam in quarto consulatu, paterni vestigiis insistens, erexit ac restituit labantes ac propè perditas urbis Romanæ vires simili devotione & pari exitu.

Livius l. 10. c. 28. Valer. l. 5. c. 6.

Denique bello contra Pyrrhum regem, tertius P. Decius tertiam victimam reipublicæ præbuit, à patrio avitoque in patriam amore non degener.

Cicer. 2 de fin. n. 61.

CAPUT XXXII.

Divitiæ in patriam impensæ.

Valer l.4.c.8, Doni quidem magnitudo facit ut gratum sit; gratius tamen est, licet parvum, si opportunè detur. Hinc opportunitas liberalitatis Q. Fabii Maximi fecit eum ad hoc usque tempus laudabilem, ob parvam pecuniæ summam tot ante sæcula erogatam patriæ causâ. Captivos Romanos ab Annibale Carthaginensium duce receperat, interpositâ pactione nummorum. Qui cùm à Senatu non solverentur; misso in urbem filio, fundum, quem unicum possidebat, vendidit: ejusque pretium Annibali protinus numeravit, parvum quidem, utpote è septem agelli jugeribus redactum, sed omni pecuniâ majus, si æstimetur animo erogantis. Se enim carere patrimonio, quàm patriam fide, maluit.

Ejusdem temporis femina Appuliæ ditissima, Busa nomine, Romanos, qui è Cannensi clade supererant, benignissimè alimentis sustentavit. Salvo ta-

tamen statu fortunarum suarum, munificam se populo Romano præstitit: Fabius in honorem patriæ ex paupere inops factus est.

CAPUT XXXIII.

Inimicitiæ publicæ utilitatis causâ depositæ.

1. M. Æmilius Lepidus bis Consul, Pontifex maximus, gravitateque vitæ par splendori honorum, gessit diutinas ac vehementes inimicitias cum Fulvio Flacco ejusdem amplitudinis viro: quas, statim atque Censores simul renunciati sunt, deposuit; existimans non oportere eos, qui publicè juncti essent potestate, privatis odiis dissidere. Id judicium Lepidi & præsens ætas comprobavit, & veteres annalium scriptores nobis laudandum tradiderunt.

Valer. l. 4. c. 2.

2. Noluerunt quoque ignotum esse posteritati Livii Salinatoris illustre consilium finiendarum, patriæ causâ, simultatum. Is namque, etsi Neronis

odio ardebat, cujus præcipuè operâ in exilium ierat, tamen ubi ei collega in Consulatu est datus, sibi imperavit oblivisci & ingenii sui, quod erat acerrimum, & injuriæ, quam gravissimam acceperat: ne, pertinacem se exhibendo inimicum, malum Consulem ageret. Hæc mentis inclinatio ad tranquilliorem habitum, plurimùm profuit ad salutem urbis atque Italiæ in difficili temporum articulo: quia pari virtutis impetu connisi duo Consules, terribiles Pœnorum vires contuderunt.

Livius l. 38. c. 52. 2. Cùm P. Scipioni Africani duo Q. Petilii diem dixissent; Tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat: cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. Tristem omnes ab eo sententiam expectabant. At ille dixit: *Se non passurum P. Scipionem absentem accusari: &, cùm rediisset, auxilio ei futurum, ne causam diceret.* Multa deinde addidit de insignibus inimici sui meritis in patriam. Movit oratio Gracchi non ceteros modò Tribunos, sed ipsos etiam accusatores: &, Senatu habito, gratiæ ingen-

gentes ab universo ordine Tib. Graccho actæ sunt, quòd rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset: Petilii verò vexati sunt probris, quòd splendere alienâ invidiâ voluissent. Silentium deinde de Africano fuit.

CAPUT XXXIV.

Patriæ irasci nefas est.

Ut parentum, sic patriæ sævitia, patiendo ac ferendo lenienda est.

Livius l. 27. c. 34.

Suorum injurias civium patienter ferebat Epaminondas, quòd se patriæ irasci nefas esse duceret. Cùm aliquando eum propter invidiam Thebani noluissent præficere exercitui; delectus erat dux alius imperitus belli, cujus errore res eò deducta fuerat, ut omnes de salute exercitûs pertimescerent, quòd locorum angustiis clausus, ab hostibus obsidebatur. Tum desiderari cœpta est Epaminondæ diligentia, qui tunc miles sine ullo imperio erat. Cûm ab illo opem petissent sui; nullam retinuit memoriam

Nepos in Epam. c. 7.

acceptæ contumeliæ, & exercitum obſidione liberatum domum reduxit incolumem. Neque verò hoc ſemel fecit, ſed ſæpius.

Plut. in Ariſt. Livius l. 5. c. 33 & 21. Ariſtides Athenis, Camillus Româ, ejecti in exilium, longè alio animo patriæ injuriam tulere. Ille enim urbe egrediens, Deos oravit ne unquam Athenienſes operâ ſuâ indigerent. Hic contrà dicitur ab Diis precatus eſſe, ut, ſi ſibi innoxio injuria fieret, deſiderium ſui facerent ingratæ patriæ quamprimùm. Idem tamen non multo antè tempore digniora bono cive vota fecerat. Nam captis Veiis, urbe opulentiſſimâ, manus ad cælum tollens, precatus erat, ut, ſi cui Deorum nimia ſua populique Romani fortuna videretur, liceret eam invidiam lenire ſuo privato incommodo potiùs, quàm publico populi Romani. Et cum deinde, Româ à Gallis obſeſſâ, miſſus ad Camillum exulem Cædicius, eum Dictatorem creatum eſſe nunciaſſet, cohortarique cœpiſſet, ne injuriæ à patria illatæ reminiſceretur; ille, interrupto ſermone Cædicii; *Nunquam*, inquit, *à Diis precatus eſſem, ut mei deſi-*

Appian. l. 4. Celtic.

desiderium Romanis facerent, si ejusmodi illorum desiderium futurum esse existimassem. At nunc æquiora à Diis postulo: meæ ut opera tantam patriæ utilitatem afferat, quanta est ea, quâ nunc premitur, calamitas.

Vide infrà Coriolani iram in patriam cap. 37. & Q. Fabii Maximi patientiam l. 4.

CAPUT XXXV.

Fundamentum est omnium virtutum pietas in parentes.

Cicero pro Plancio c. 9.

Valer. l. 5. c. 4.

1. Prima & optima pietatis in parentes magistra est natura. Hæc nullo vocis ministerio, nullo usu litterarum indigens, propriis viribus caritatem parentum pectoribus liberorum tacitè infundit.

Cicer. post red. in Sen. n. 2.

Parentes carissimos habere debemus quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est.

Senec. 6. benef. c. 24.

Beneficiorum maxima sunt ea quæ à parentibus accipimus, dum aut nesci mus, aut nolumus. Parentes cogunt tene-

teneros infantes ad salubrium rerum patientiam. Flentium ac repugnantium corpora diligenti curâ fovent, & ne membra in pravum detorqueantur, constringunt. Mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Juventam frugalitati, pudori, moribus bonis applicant coactam, si non obsequatur libenter. Adolescentibus quoque vis adhibetur & servitus, si remedia per intemperantiam rejiciunt.

Stobæus Serm. 77. 2. Quisquis in vita sua parentes colit, hic & vivus & defunctus Diis carus est. Contrà contemptus parentum, ejus generis peccatum est, quod & ab hominibus odio habetur, & in viventibus ac mortuis à Diis damnatur ac punitur.

Cicer. de Amic. n. 27. Ea caritas quæ est inter natos & parentes, dirimi, nisi detestabili scelere, non potest.

Pro Cluen. n. 17. Facilè intelligo liberos non modò reticere parentum injurias, sed etiam æquo animo ferre, oportere.

Ælian. lib. 9. c. 33. Adolescentulus quidam Zenonis scholam diù frequentaverat. Reversum in paternas ædes interrogavit pater, quid

quid tandem ſapientiæ didiciſſet: Ille rebus ipſis ſe oſtenſurum reſpondit. Indignante autem patre, & verbera ipſi ingerente; ille quietus permanens, & patienter ferens: *Hoc*, inquit, *didici, iram patris æquo animo ferre.*

3. Quæri ſolitum eſt in Philoſophorum ſcholis, an ſemper atque in omnibus patri parendum ſit. Certè in plurimis parendum eſt, in quibuſdam non obſequendum. Omnia enim quæ in rebus humanis fiunt, ſicut docti cenſuerunt, aut honeſta ſunt, aut turpia. Quæ ſuâ vi recta honeſtaque ſunt, ut fidem colere, ut patriam defendere, ea fieri oportet, ſive imperet pater, ſive non imperet. Sed quæ his contraria, quæque turpia, & omnino iniqua ſunt; ea, ne ſi imperet quidem, facienda ſunt. Illa tamen ipſa, in quibus obſequi patri imperanti non oportet, leniter & verecundè, declinanda, ſenſimque relinquenda ſunt, potiùs quàm reſpuenda.

A. Gell. l. 2 c. 7.

Ageſilaus, patre jubente eum in quodam judicio ſententiam legibus adverſam ferre: *A te*, inquit, *mi pater, jam inde à pueritia edoctus ſum legibus pare-*

Plut. de vit. pud.

parere. Itaque etiam nunc tibi obtempero, nihil in leges peccando.

Isocr. ad Dam. 4. Talem erga parentes te præsta, quales optares se tibi tuos liberos exhibere.

Cicer. de amic. n,70. Si liberi parentibus nati sunt humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo vel fortunâ, eorum, cùm poterunt, augeant opes, eisque honori sunt. Fructus enim ingenii, fortunæ, omnisque præstantiæ maximè tum capitur, cùm in proximum quemque confertur.

Plut. de amor. frat. Omnes homines palàm prædicant primùm Diis, deinde parentibus, honorem deberi naturâ & legibus; neque liberos quicquam gratius Diis facere posse, quàm si benignè & alacriter cum fœnore gratias referant iis à quibus geniti educatique sunt: contrà verò nullum esse majus impietatis argumentum, quàm contemtum & neglectionem parentum. Itaque interdictum est nobis, ne quid mali aliis faciamus: injustum autem & impium habetur, non semper patri ac matri ea dicere & facere quibus lætentur.

CA-

CAPUT XXXVI.

Patres à periculo liberati.

1. Cùm captum atque incensum est Ilium, Græci Trojanorum fortunas miserati, hoc maximè dignum gentis suæ humanitate pronunciari per præconem jusserunt: *Vt singuli è liberis civibus secum auferrent in humeros sublatum id unum quod putarent inter res suas præcipuè servandum.* Statim Æneas Deos patrios humeris imposuit, cætera negligens. Hac pietate capti Græci, permisere ipsi etiam alteram rem asportare. Tum ille Diis alterum onus addidit patrem suum Anchisem senio confectum. Quo facto mirum in modum obstupefacti Græci, Æneæ sua omnia restitui voluerunt: ita declarantes, illos etiam qui hostes sunt, & jure belli in victos uti possunt, mansuescere & misericordiâ moveri in eos qui Deos & parentes reverenter colunt.

Ælian. l. 3. c. 22.

2. Crœso Lydorum regi opulentissimo filius fuit, formâ quidem & ingenio præ-

Herodot. l. 2.

A Gell. l. 5. c. 9. Valerius l. 5. c. 4. præstans, sed naturâ mutus diu existimatus, quoniam cùm jam multùm adolevisset, nihil tamen fari poterat. Ad emendandum hoc linguæ vitium cuncta expertus est pater, dum secundæ ejus res erant, at nihil omnino medicorum artes profuere. Cùm verò Sardes, urbem regiam, oppugnasset Persarum exercitus, & in Crœsum districto gladio irruens quidam miles, eum sibi ignotum jamjam occisurus videretur; vitæ patris timens pius adolescens, & oblitus quid sibi nascenti natura denegasset, os diduxit, & clamare nitens, solvit linguæ vincula, atque in has voces erupit: *Ne occidas Crœsum, miles.* Sic à patris capite depulsa mors fuit beneficio filii: qui & ipse suo in patrem amore consecutus est, ut per reliquum vitæ tempus vocalis esse posset, ac planè articulatèque loqui.

Quint. Curt. l. 8. c. 1. Plut. 1. fort. Alex. 3. Quum, seditione inter Macedonas milites & Græcos mercenarios ortâ, rex Philippus gravi vulnere percussus esset, & ex equo dejectus; prosiluit ante omnes Alexander, annum tunc septimum decimum agens, jacentem clypeo suo protexit, ruentesque im-

in eum multos suâ manu occidit. Cùm graviter postea ferret Philippus, quòd propter vulnus, quo tum femur transfossum fuerat, claudicare cogeretur, verè & scitè dixit ei Alexander: *Non debere eum irasci vulneri, quo virtutis bellicæ memoria revocaretur, quoties pedem moveret.*

Eadem pietas virili robore armavit P. Scipionem, qui deinde Africanus est dictus, ad opem patri in acie ferendam: cùm vix pueritatis annos egressus esset. Nam eum Consulem pugnantem cum Annibale apud Ticinum fluvium, & graviter saucium, servavit intercursu suo. Neque illum aut ætatis infirmitas aut militiæ tirocinium interpellavit, quominùs laudem consequeretur rapti ex ipsa morte patris & imperatoris.

Valer. l. 5. c. 4.

5. L. Manlium plebi Romanæ invisum multa fecerant: acerbitas in habendo militum delectu ad bellum, ingenium atrox, cognomen Imperiosi ab ipso ascitum ad ostentationem sevitiæ. Itaque ubi primùm Dictaturâ abiit, diem ei dixit ad populum M. Pomponius Tribunus plebis. Crimini in-

Cicer. 3 Offic. n. 112. Livius l 7 c. 4. 5.

inter cætera dabat, quòd ab hominibus relegasset, & ruri inter servos ac pecudes habitare cogeret Titum filium (cui postea Torquati cognomen fuit) adolescentem nullius probri compertum, sed tantùm linguâ impromptum.

Ægrè passus Titus se causam esse hujus adversùs parentem criminationis, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi, sed pietate in patrem laudabile. Nescientibus cunctis, gladio succinctus noctu Romam accurrit, & primâ luce Pomponii domum venit: janitori, opus sibi esse domino ejus exemplò convento, ait, eique nunciari jubet. Titum Manlium Lucii filium adesse. Tribunus, cui spes erat juvenem irâ percitum in patrem aliquid novi criminis afferre, eum statim, remotis arbitris, admittit. At ille, ut est ingressus, gladium distringit, & super lectum jacentis Pomponii stans ferro intento, se eum transfixurum minatur, nisi jurejurando confirmet, se ab instituta adversùs L. Manlium accusatione recessurum. Tribunus gladium ante oculos micantem

tem cernens, ſeque ſolum atque inermem cum juvene prævalido & feroce, juravit iis verbis, in quæ adactus eſt à Tito : rem ad populum detulit, docuit cur ſibi ac incœpto deſiſtere neceſſe eſſet, Manlium patrem miſſum fecit. Tantùm temporibus illis jusjurandum valebat.

Maluiſſet quidem Romana plebs ſibi poteſtatem fieri ferendi ſuffragii de tam crudeli & ſuperbo reo, quem oderat : verum tamen non ægrè tulit filium id pro patre auſum eſſe, & ejus factum viſum eſt eò laudabilius, quòd adoleſcentis animum acerbitas patria nihil à pietate avertiſſet. Itaque ut ſuus virtuti honos, ſuum præmium, eſſet, eo anno ſecundum inter ſex Tribunos militares locum conſecutus eſt T. Manlius, licèt nullis præclarê factis cognitus, ut qui rure & procul à cœtu hominum juventam egiſſet.

CAPUT XXXVII.

Pietas liberorum in matres.

Plut. in Coriol. Livius l. 2. c. 35 &c.

1. C. Marcius, cui capta urbs Corioli fecit cognomen Coriolani, patre orbatus adhuc puer, sub matris tutela adolevit. Sortitus erat à natura nobiles ad laudem impetus; sed quia doctrina non accessit, iræ impotens, obstinatæque pervicaciæ fuit: & exemplo suo confirmavit, generosam indolem, si liberali institutione careat, edere multa simul cum virtutibus vitia, sicut fœcundum naturâ agrum, qui excultus non sit. Quoniam invictum voluptate, pecuniâ, labore animum gerebat; ejus continentia, justitia, fortitudo prædicabantur: at præfervida ira, asperi mores, & parum civilis congressus, graviter ferebantur. Hunc autem mortales maximum fructum ferunt è Musarum disciplina, ut molliatur mansuescatque eorum ingenium; &, si quid ferum natura indidit, exuat.

Sci-

Scilicet ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Ovid. 2. de Ponto. Eleg. 9.

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modò culturæ patientem commodet aurem.

Horat. 1. Epist. 2.

Cùm prima stipendia facere cœpisset adolescens; è multis præliis, quibus interfuit, nunquam rediit, nisi donatus coronâ aliove militari præmio. Commilitonibus ejus bellicæ virtutis finis erat gloria, illi verò finis gloriæ gaudium matris. Nam ubi illa audivisset ipsum laudari, & donari vidisset coronâ, & præ lætitia lacrymans esset complexa; id sibi summo honori felicitatique ducebat esse. Sic Epaminondas dicebat nihil sibi unquam jucundius feliciusque contigisse, quàm quòd patrem & matrem habuisset testes ac participes partæ Leuctricâ pugnâ gloriæ. Coriolanus, ut uni matri rependeret gratiam quam utrique parenti debebat, eâ oblectandâ & colendâ satiari non poterat. Illâ cupiente atque orante, uxorem du-

duxit: illius in ædibus, natis jam liberis, cum uxore habitavit.

Poſt multa in patriam merita judicio populi damnatus Coriolanus, in Volſcos exulatum abiit, minitans patriæ, hoſtileſque jam tum ſpiritus gerens. Venientem Volſci benignè excepere, & uſus eſt hoſpitio Attii Tulli, qui princeps Volſcorum erat, Romaniſque fuerat ſemper infeſtus. Itaque cùm alterum vetus odium, alterum recens ira, ſtimularet; brevì effecerunt, ut legerentur Impetatores ad bellum adversùs Romanos gerendum.

Coriolanus expugnatis non paucis Romanorum oppidis, caſtra poſuit quinque millia paſſuum ab urbe, agrumque Romanum eſt populatus. Miſſi Româ ad eum Oratores de pace, atrox reſponſum retulerunt. Iterum deinde miſſi, ne in caſtra quidem admiſſi ſunt. Sacerdotes quoque ſuis infulis velatos iſſe ad eum ſupplices traditur, & nihil magis flexiſſe animum, quàm legati flexerant. Tum Matronæ coëuntes pervicerunt, ut Veturia Coriolani mater, exactâ ætate mulier, & Volumnia uxor, duos parvos

vos ex Marcio filios ferens secum, in castra hostium irent cum frequenti mulierum comitatu, & eam urbem precibus lacrymisque defenderent, quam viri armis non poterant. Ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen; qui motus non fuerat nec publicâ majestate in legatis, nec religione in sacerdotibus, multò obstinatior erat adversùs muliebres lacrymas. At ut matrem aspexit: *Expugnasti*, inquit, *& vicisti iram meam, ô Patria, admotis Matris meæ precibus, cui tuam in me injuriam condono!* Continuòque Romanum agrum hostilibus armis liberavit.

2. Prætor tradidit Triumviro necandam in carcere mulierem sanguinis ingenui, capitali crimine damnatam. Is qui custodiæ præerat, misericordiâ motus, non eam protinus strangulavit. Dedit quoque aditum ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret. Existimabat enim futurum, ut inediâ consumeretur. Cùm autem jam dies plures effluxissent; miratus quòd tamdiu viveret, curiosiùs obser-

Valer. l. 5. c. 4. Plin l. 7. c. 36.

vatâ filiâ, animadvertit illam exerto ubere lenire famem matris lactis sui subsidio. Quæ res tam admirabilis ad Judices perlata, impetravit matri remissionem pœnæ. Nec tantùm matris salus donata est filiæ pietati, sed ambæ perpetuis alimentis sustentæ sunt publico sumptu; & carcer ille consecratus est, exstructo ibi Pietatis templo. Quò non penetrat, aut quid non cogitat pietas? quæ novam rationem invenit genitricis servandæ in carcere. Quid tam inusitatum atque inauditum, quàm matrem natæ uberibus alitam fuisse? putaret aliquis hoc contra naturam factum esse; nisi prima naturæ lex esset diligere parentes.

Valer. ibid.

Filia alia, cui nomen Pero, admovit velut infantem pectori suo, atque aluit, patrem suum, grandi ætate senem, qui in custodiam traditus fuerat.

CA-

CAPUT XXXVIII.

Parricidium scelerum omnium maximum est.

1. Parricidium, nefarium facinus est, atque ejusmodi, ut eo uno maleficio scelera omnia comprehensa esse videantur. Etenim si (id quod præclarè à sapientibus dicitur) vultu sæpe læditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem attulerit parenti, pro quo mori ipsum jura divina atque humana cogebant, si res postularet? *Cicer. pro Rosc. Amer. n 37.*

Portentum atque monstrum est, esse aliquem humanâ specie & figurâ, qui tantùm vicerit bestias immanitate, ut eos indignissimè luce privaret, per quos hanc suavissimam lucem aspexerat: cùm partus atque educatio etiam feras inter se conciliet. *n. 63.*

o. Ajunt Clœlium quemdam Terracinensem, cùm cœnatus îsset cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis, inventum esse manè *n. 64.*

 jugu-

jugulatum. Quoniam nec servus quisquam nec liber reperiebatur, in quem facinoris suspicio caderet; eâ autem ætate filii prope patrem cubantes ne sensisse quidem se dicebant: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Parum enim verisimile videbatur, quemquam ausum esse committere se in id conclave, eo potissimùm tempore, cùm ibidem essent duo adolescentes filii, qui facilè possent & sentire & defendere. Tamen cùm Judicibus planum esset factum, aperto ostio repertos esse eos dormientes; judicio absoluti sunt, & omni suspicione liberati. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui somnum statim capere posset, post perpetratum parricidium: propter eà quod qui tantum facinus commiserunt, non modò non possunt quiescere sine cura, sed ne spirare quidem sine metu.

n.70. 3. Civitas Atheniensium prudentissima fuisse traditur. Ejus porrò civitatis sapientissimum Solonem ferunt fuisse, qui leges illis scripsit. Is cùm interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem ne-

necaſſet ; reſpondit : *Se id neminem facturum putaſſe.* Sapienter feciſſe dicitur, cùm nihil ſanxerit de illo ſcelere, quod antea commiſſum non erat : ne non tam prohibere videretur, quàm oſtendere committi poſſe. Quanto ſapientiùs majores noſtri fecere ? qui cùm intelligerent nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia ; ſupplicium in parricidas ſingulare excogitaverunt, ut ii, quos natura ipſa non potuiſſet in officio retinere, magnitudine pœnæ ſummoverentur à maleficio. Inſui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O ſingularem ſapientiam ! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repentè cœlum, ſolem, aquam, terramque ademerunt ; ut, qui eum necaſſet, unde ipſe natus eſſet, careret iis omnibus rebus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur.

Nicol. Damaſc. Herodot. l. 1.

Perſæ, ſi quis patrem necaſſet, eum non genuinum filium exiſtimabant, ſed ſubdititium. Quia alienum à natura videbatur, & parum credibile, ut certus parens à juſtis liberis interimeretur.

CAPUT XXXIX.

Nihil dulcius hominum generi, quàm liberi.

Cicer. 3. de fin. n. 62. 1. Perſpicuum eſt à natura ipſa impelli nos, ut eos, quos genuerimus, amemus.

5. Tuſc. n. 79. Nonne beſtiæ pro ſuo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant, & nullos hominum impetus, nullos ictus reformident? Si feræ partus ſuos diligunt, quâ nos in liberos noſtros indulgentiâ eſſe debemus?

2. De Orat. n. 168.

Poſt red. ad Quir. n. 2. Quid dulcius hominum generi à natura datum eſt, quàm ſui cuique liberi?

In Verrem. l. 2. n. 153. Incertum eſt quàm longa cujuſque noſtrûm vita futura ſit. Conſulere itaque & proſpicere vivi debemus, ut illorum ſolitudo & pueritia quam firmiſſimo præſidio munita ſit.

Phil. 9. n. 12. 2. Pater nullum clarius poteſt relinquere monumentum ſui, quàm ſi filium relinquat effigiem morum ſuorum, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenii.

Ad

Ad filium hereditas paternæ gloriæ & factorum imitatio pertinet. *1. Offic. n. 78.*

Optima hereditas omnique patrimonio præstantior à patribus traditur liberis, gloria virtutis rerumque gestarum : cui dedecori esse, nefas & impium judicandum est. *1. Offic. n. 121.*

3. Nemo liberorum gratiâ pecuniis cumulandis incumbat, ut ditissimos eos relinquat. Id enim nec ipsis nec patriæ conducit. Census juvenum optimus is est, qui eos non reddit obnoxios adulatoribus, & sufficit rebus necessariis. Liberis ergo non multum auri, sed pudoris, oportet relinquere. *Plato de leg. l. 5.*

Parentes liberis plerùmque bono animo malè precantur. Si vis esse felix, Deos ora, ne quid tibi eveniat ex his quæ optantur tibi. Ea non sunt bona, quæ isti in te volunt congeri, divitiæ, honores, imperia. Unum bonum est, virtus. Fac ipse te felicem. Facies autem, si virtutem colueris. *Seneca Epis. 31.*

CAPUT XL.

Liberi patriæ causâ bene instituendi.

Cicero l.3. in Verr.n. 159.

Verrem graviter objurgat Cicero, quòd Prætor in Sicilia filium flagitiis suis interesse passus erat. Tunc, cùm te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem filium ducebas? ut, etiamsi natura puerum à paternis vitiis abduceret, consuetudo tamen & disciplina dissimilem tui esse non sineret. Fac enim fuisse in isto C. Lælii & M. Catonis indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui nullum unquam patris pudicum neque sobrium convivium viderit? qui adultâ ætate per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros in epulis quotidianis versatus sit; nihil unquam à patre audierit, quo pudentior aut melior esset. Quibus in rebus non solùm filio, sed etiam reipublicæ, fecisti injuriam. Susceperas enim filios non solùm tibi, sed

ſed etiam patriæ : qui non modò tibi voluptati, ſed etiam qui aliquando uſui reipublicæ, eſſe poſſent. Eos inſtituere atque erudire debuiſti ad majorum inſtituta & ad civitatis noſtræ diſciplinam, non ad tua flagitia atque ad tuas turpitudines. Eſſet ex inerti atque impuro & improbo parente navus & pudens & probus filius. Nunc pro te Verrem alterum ſubſtituiſti civitati.

2. Pelopidas, qui filium habebat infamem, Epaminondam reprehendebat quòd uxorem non duxiſſet: illumque malè reipublicæ conſulere dicebat, qui liberos non relinqueret: *Vide*, inquit Epaminondas, *ne tu patriæ pejus conſulas, qui talem ex te natum relicturus ſis. Mihi verò ſtirps deeſſe non poteſt: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, qua non modò mihi ſuperſtes, ſed etiam immortalis, futura eſt.*

Cornel. Nepos in Epam.

Gratum eſt, quòd patriæ civem populoque dediſti,
Si facis ut patriæ ſit idoneus, utilis agris

Juven. 14. Sat. v. 70.

Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimùm enim intererit quibus atribus & quibus hunc tu
Moribus instituas.

CAPUT XLI.

Maxima debetur puero reverentia.

Juven. 14. *Sat.*

Plurima sunt . . . famâ dignâ sinistrâ,
uæQ monstrant ipsi pueris traduntque parentes.
Sic natura jubet : velociùs & citiùs nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica.
Nil dictu fœdum visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, ne tu pueri contempseris annos :
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Uti-

Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus! Infantiam statim deliciis solvimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non concupiscet cùm adoleverit, qui in cunis purpureis vagierit? In lecticis crescunt: si terram pedibus attigerint, è manibus utrimque sustinentium pendent. Gaudemus, si quid licentius dixerint, risu & osculo excipimus verba ingenuis indigna. Nec mirum videri debet: nos docuimus, ex nobis audierunt. Omne convivium obscenis canticis strepit: pudenda spectantur. Fit ex his consuetudo, deinde natura. Discunt hæc miseri, antequam sciant esse vitia. *Quintil. l. 1. c. 3.*

Adolescentium indolem non tam juvant quæ bene dicta sunt, quàm inficiunt quæ pessimè: multoque magis, si plura sint quæ deteriora sunt. *A. Gell. l. 12. c. 2.*

* * *

CAPUT XLII.

Salubriter institui plurimùm prodest in reliquam vitam.

A. Gell. l. 5. c. 3. Justin. l. 9. c. 8. Polian. l. 4.

1. Philippus, cujus virtute atque industriâ Macedones locupletissimo imperio aucti sunt, nunquam inter negotia bellica alienus fuit à Musis & litteris. Erat ei plena acuminis & solertiæ oratio, quâ non minores res, quàm præliis confecit: ipseque pluris æstimabat victorias verbis partas, quàm armis. Extant libri epistolarum ejus plenarum & venustatis & prudentiæ: è quibus una brevis è Græco in Latinum convertenda visa est, inquit A. Gellius, quæ possit esse parentibus hortamentum curæ diligentiæque in liberorum institutione. *Philippus Aristoteli salutem. Filium mihi genitum scito. Nec Diis gratiam perinde habeo, quia natus est, quàm quòd illum nasci temporibus vitæ tuæ contigit. Spero enim fore, ut educatus eruditusque abs te, dignus*

nobis

nobis existat, & non sit impar tanto imperio.

Non fefellit Philippum sua de Aristotele opinio. Quippe Alexander eo doctore diu usus, accepit ab illo tam utilia agendi & loquendi præcepta, ut non dubitaverit prædicare: *Non minùs Aristoteli debere se, quàm Philippo, hujus enim munus esse quòd viveret; illius, quòd honestè viveret.* Voluit verò Philippus prima litterarum elementa filio suo tradi ab Aristotele summo ejus ætatis Philosopho, & ille suscepit hoc officium: quia magni momenti est ad studia, eorum initia à perfectissimo præceptore tradi.

Cic. 3. de Orat. n. 141.

Plut. in Alex.

Quintil. l. 1. c. 2.

2. Plurimum in reliquam vitam proderit, pueros statim salubriter institui. Facile est enim animos adhuc teneros componere; difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creverunt. Altiùs descendunt præcepta, quæ primis imprimuntur ætatibus: & naturâ tenacissimi sumus eorum quæ pueri percipimus: ut sapor, quo nova vasa imbuuntur, durat.

Senec. 2. de ira c. 18.

Ad Helv. c. 16.

Quintil. l. 1. c. 1.

Quo

Horat. 3. Ep. 2. v. 69. Quo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem
Teſta diu.

Quint. l. 1, c. 4. Nulla ætas videatur tam infirma, quæ non protinus diſcat quid rectum pravumque ſit: eſt enim maximè tum formanda, cùm facillimè cedit præcipientibus. Monendus ergo puer, ne quid cupidè, ne quid improbè, ne quid impotenter faciat. Habendumque eſt in animo ſemper illud Virgilianum:

Virgil. 2. Georg. v. 272. Adeo in teneris conſueſcere multum eſt.

Seneca de ira l. 2, c 21. Cicer. 3. de Or. n. 35. Plut. in Them. 3. In pueris modò frenis utamur, modô ſtimulis: eſt enim in illis aliquid quod coercendum ſit, eſt quod excitandum. Hinc Iſocrates, doctor ſingularis, dicebat ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis uti ſolere: alter enim reprimendus erat, alter incitandus. Et Themiſtocles, qui in adoleſcentia fuerat feroci admodum ingenio, reſpondebat mirantibus mutatos ipſius mores: *Aſperos & ferociores pullos fieri equos optimos, ſi domitoribus peritis traduntur.*

4. Da-

4. Dabimus aliquod laxamentum: desides verò esse non sinemus, & procul à contagio deliciarum retinebimus. Nihil enim magis voluptarios & iracundos facit, quàm educatio mollis & blanda. Ideo quò plus indulgetur filiis unicis, & quò plus licet pupillis, eò corruptior illis animus est. Offensas patienter ille non feret, cui nihil unquam negatum est, cui lacrymas sollicita semper mater absterfit, cui satisfactum est de pædagogo. *Senec. ibid.*

5. Longè quoque ab assentatione pueritia removenda est. Audiat verum, exprobrentur illi perperam facta, timeat aliquando parentes & magistros, vereatur semper. Nihil per iracundiam & lacrymas exoret: quod irato & flenti negatum fuerit, offeratur quieto.

6. Omnibus hominibus prodest animum subinde relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studii adducitur, feriarum hilaritate discutitur. *Senec. 1. Contr.*

Lusus pueris prodeunt: quia pueri post lusus plus virium & acriorem ani- *Quint. l. 1. c. 2.*

animum afferunt ad discendum. Modus tamen sit remissionibus: ne aut negatæ odium studiorum faciant, aut nimiæ otii consuetudinem afferant.

Plut. in Lycurg. & Lacon. Xenoph. 1. Cyrop. & in Lacon.

7. Omnes ferè legum latores, neglectâ puerorum & adolescentum educatione, parentum arbitrio liberorum institutionem reliquerunt: idque unum videntur studuisse, ut iis, qui adversùs legum præcepta peccassent, pœnæ constituerentur & irrogarentur. At Persæ & Lacedæmonii aliâ ratione caverunt, ne admitterentur quæ leges vetabant: & civium peccatis obviam ierunt, formandis publicâ severâque institutione puerorum & adolescentum moribus. Sic enim fiebat, ut à teneris annis virtutem colere, vitia verò aversari assuefierint. Quæ verò fuerit illa pauperum & divitum consimilis sub publicis magistris educatio, non inutile erit legere apud Plutarchum & Xenophontem.

✻ ✻ ✻

CA-

CAPUT XLIII.

Veterum Romanorum in educandis pueris disciplina.

1 Non assuescat infans ei sermoni qui dediscendus deinde sit. Magni interest quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à pueritia, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus Epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet ejus filios, qui eloquentiâ floruerunt, non solùm in gremio matris educatos fuisse, sed etiam ab ea sermonis elegantiam hausisse. Maximum autem Matronis ornamentum esse liberos bene institutos meritò putabat sapientissima illa mulier. Cùm Campana Matrona apud illam hospita, ornamenta sua, quæ erant illo sæculo pretiosissima ostentaret ei muliebriter; traxit eam sermone, quousque à schola redirent liberi. Quos reversos hospitæ exhibens: *Et hæc*, inquit, *ornamenta mea sunt.*

Quint. l 1. *c.* 1. *Cicer. in Bruto n.* 210.

Valer. l. 4. *c.* 4.

Dialog. de corr. Eloq. c. 18.

2. Operæ pretium eſt cognoſcere veterum Romanorum ſeveritatem ac diſciplinam circa educandos formandoſque liberos. Jamprimùm filius ex caſta parente natus, non in cella emptæ nutricis educabatur, ſed in gremio ac ſinu matris, cujus præcipua laus erat, tueri domum, & inſervire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cui propter probatos mores ſoboles omnis cujuſpiam familiæ committeretur: coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu videretur, neque facere quod inhoneſtum factu. Hæc, non ſtudia modò, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, quâdam verecundiâ temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Julii Cæſaris, ſic Attiam Auguſti matrem, præfuiſſe educationibus liberorum accepimus.

Hæc diſciplina ac ſeveritas id præſtabat, ut pueri toto pectore arriperent artes honeſtas. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ſervus nulli ſerio miniſterio accommoda-

datus. Horum fabulis & erroribus teneri & rudes animi ſtatim imbuuntur: nec quiſquam in tota domo curat, quid coram infante domino aut dicat aut faciat; quoniam etiam ipſi parentes nec probitati nec modeſtiæ parvulos aſſuefaciunt, ſed laſciviæ & audaciæ. Per quæ paulatim irrepit impudentia, & ſui alienique contemtus.

3. Nunciatum quondam eſt Phavorino Philoſopho, nobis præſentibus, uxorem auditoris ſectatoriſque ſui paululum antè peperiſſe, eumque eſſe auctum, filio. *Eamus*, inquit tum Phavorinus, *& viſum puerperam, & gratulatum patri.* Is enim erat loci ſenatorii, ex familia nobiliori. Ivimus unà qui tunc aderamus, & cum eo ſimul domum introgreſſi ſumus. Phavorinus complexus hominem, congratulatuſque ei, aſſedit: atque ubi percontatus eſt, quàm diutinum puerperium fuiſſet; & cognovit puellam defeſſam labore & vigiliâ ſomnum capere; fabulari inſtituit prolixiùs: &, *nihil*, inquit, *dubito, quin filium lacte ſuo nutritura ſit.* Sed cùm mater puellæ

A. Gell. l. 12. c. 1.

ellæ parcendum ei eſſe diceret, adhibendaſque puero nutrices, ne ad dolores, quos in pariendo tuliſſet, munus quoque nutricationis grave ac difficile accederet: *Oro te*, inquit, *mulier, ſine eam totam ac integram eſſe matrem filii ſui. Hoc enim eſt contra naturam imperfectum & dimidiatum matris genus, parere, & ſtatim abs ſe ſe abjicere partum: alere in utero ſanguine ſuo neſcio quid quod non videat; non alere ſuo lacte quod videat, jam hominem, jam viventem, jam matris officia implorantem.*

Plut. in Cat. maj.

4. Cùm Catoni majori natus eſſet ex uxore filius; nullis negotiis, niſi publicis, impediebatur, quominus adeſſet matri infantem abluenti & faſciis involventi. Illa proprio lacte filium alebat, ſæpeque etiam liberos ſervorum ſuis uberibus admovebat, ut nutrimenti conſortium eos puero domino magis benevolos redderet. Ubi aliquid intelligere potuit puer, eum pater ipſe in litteris inſtituit, licèt idoneum & eruditum domi ſervum haberet Chilonem, à quo pueri multi erudiebantur. Sed nolebat, ut ipſe

ipſe ſcriptum reliquit, ſervum filio ſuo vel maledicete vel aurem vellicare, ſi tardior in diſcendo eſſet: neque etiam filium tanti muneris, hoc eſt doctrinæ, debitorem eſſe ſervo. Ipſe itaque ejus ludimagiſter, ipſe legum doctor, ipſe laniſta fuit. Neque modò docuit jaculari, armis depugnare, equitare: ſed etiam pugilatu decertare, calorem & frigus tolerare, fluminum vortices nando ſuperare. Conſcripſit illi manu ſuâ, grandibus litteris, hiſtorias, ut etiam in paterna domo nota haberet veterum inſtituta atque exempla. Quidquam turpe loqui cavit non minùs filio præſente, quàm ſacris virginibus Veſtalibus: & nunquam ſe ei in balneo videndum dedit.

7. L. Æmilio Paulo multi anni fuere vacui â rerum publicarum cura inter primum & alterum Conſulatum. Eos totos impendit rebus ſacris, & maximè liberorum inſtitutioni, quos erudiri voluit non tantùm Romanâ veteri diſciplinà, ſed etiam Græcis litteris. Illis cùm Grammaticæ, Rhetoricæ, Dialecticæque artis ma-

Plut. in Æmil.

magiſtros dedit, tum pingendi quoque, equitandi, venandi. Et, ut erat liberorum amantiſſimus inter Romanos, eorum exercitiis omnibus intererat, niſi reſpublica aliò vocaret.

Nicol. Damaſc. 6. Auguſtus etiam puer animum optimis artibus excolebat, corpus laborioſis militaribuſque exercitationibus durabat. Eum ſollicitè obſervabant mater Attia & Philippus vitricus; quotidie à magiſtris & cuſtodibus, quos puero appoſuerant, inquirentes ſtudiosè quid rei egiſſet, quô eſſet profectus, quâ ratione diem tranſegiſſet, quibuſcum denique eſſet verſatus. Hac Attiæ matris ſollicitudine factum eſt, ut Auguſtus evaſerit è multis ipſius pudori oblatis periculis.

Sueton. in Aug. c.64. Auguſtus ſummum imperium Romæ adeptus, nepotes ſuos litteras aliaque rudimenta per ſe plerùmque docuit.

* * *

CA

CAPUT XLIV.

Publicæ utilitati plurimùm prosunt, qui juventutem erudiunt.

1. Quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. *Senec. 4. benef. c. 11.*

Non is solus reipublicæ prodest qui tuetur reos, & de pace belloque censet, sed qui juventutem exhortatur, qui, in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque ruentes prensat ac retrahit, &, si nihil aliud potest, certè moratur. An ille plus præstat, qui inter cives jus dicit, quàm qui docet juventutem quid sit justitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quàm pretiosum bonum sit bona conscientia! *De Tran. c. 3.*

2. Quærenti mihi quânam re possem prodesse quamplurimis, nulla major visa est, quàm si traderem civibus meis vias optimarum artium. Quod enim munus reipublicæ majus meliusve afferre possum, quàm si docemus atque eru- *Cicer. 2. de Div. n. 2. 4.*

erudimus juventutem? his præsertim temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium operâ refrenanda atque coërcenda sit.

De Senect. n. 29. Si senibus satis virium sit, ut adolescentulos doceant, instituant, ad omne officium instruant, hoc opere quid potest esse præclarius?

CAPUT XLV.

Et præceptores & studia amet adolescens.

Quintil. l. 2. c. 2. 1. Discipuli, si modò sunt bene instituti, præceptorem amant & verentur.

Ibid. c. 9. Id præcipuè monendi sunt adolescentes, ut ament præceptores suos non minùs quàm studia; & existiment eos parentes esse, non quidem corporum, sed mentium. Multum hæc pietas conferet ad felicem exitum studiorum. Ita enim & libenter audient, & dictis credent, & esse magistrorum similes concupiscent, in ipsos denique cœtus scholarum læti & alacres convenient: emendati non irascentur, laudati gaudebunt, ut

ut ſint cariſſimi, mereri conabuntur. Nam ut præceptorum officium eſt doceare, diſcipulorum præbere ſe dociles: alioqui neutrum ſine altero ſufficiet.

2. Ea maximè cura habenda eſt, ut præceptor omnino fiat nobis familiariter amicus; nec ſequatur officium tantùm in docendo, ſed etiam affectum. *Ibid. c. 3.*

Epaminondas philoſophiæ præceptorem habuit Lyſiam Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem ſic fuit deditus, ut adoleſcens triſtem & ſeverum ſenem antepoſuerit in familiaritate omnibus ſuis æqualibus. Neque eum à ſe dimiſit, priuſquàm ita doctrinâ antecesſit condiſcipulos, ut facilè intelligi poſſet pari modo ſuperaturum omnes in ceteris artibus. *Corn. Nep. in Epam. c. 1.*

Ciceronis f[illegible]s declaravit ipſe hâc epiſtolâ ad Tironem, quo amore Cratippum præceptorem dilexerit. Scito me Cratippo eſſe conjunctiſſimum, non ut diſcipulum, ſed uti filium. Nam cùm audio illum libenter publicè, tum etiam privatim ejus ſuavitatem vehementer amo. Sum totos dies cum eo, noctiſque ſæpenumero partem: exoro enim ut mecum quam ſæpiſſime cœnet. Hâc *Cicer. Epiſt. ad fám. l. 26. Ep. 22.*

 intro-

introductâ consuetudine, sæpe inscientibus nobis & cœnantibus obrepit, sublatâque severitate philosophiæ, humanissimè nobiscum jocatur. Quare da operam ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quamprimum.

L. 12. Ep. 26.

3. Patet autem ex Trebonii epistola ad Ciceronem patrem, quâ curâ, quâque modestiæ famâ filius ejus literis operam dederit. Athenas veni, atque ibi, quod maximé optabam, vidi filium tuum deditum optimis studiis, cum summâ modestiæ famâ. Quâ ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes etiam me tacente. Non enim nescis quanti te faciam, & quâm omnibus tuis bonis gaudeam, pro n...o veterrimo verissimoque amore. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, aut potiùs nostro, amabilius est, ex omnibus iis, qui Athenis sunt, aut studiosius earum artium, quas tu maximè amas, hoc est optimarum. Itaque verè facere possum, libenter gratulor. Eum, licet ingressum pleno gradu in ea studia, ad quæ tuâ cohortatione incitatur, cohortari non intermittemus.

mus, ut discendó exercendoque se, in dies longiùs procedat.

CAPUT XLVI.

Sit gratus erga Magistrum discipulus.

1. Præceptores suos adolescens veneretur ac suspiciat, quorum beneficio se vitiis exuit, & sub quorum tutelâ positus exercet artes bonas.

Senec. Ep. 83.

Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educator, cui non magister suus atque doctor, cui non locus ille mutus, ut ipse altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versatur:

Cic, pro Planc. n. 81.

Vespasianus natus est in vico modico Sabinorum, & educatus sub paterna avia in prædiis: Quare Princeps quoque locum incunabulorum assiduê frequentavit, manente villâ qualis fuerat olim, ne quid scilicet mutaretur ex iis quibus oculi assueverant. Aviæ quoque memoriam tantopere dilexit, ut solemnibus ac festis diebus pocillo ejus argenteo bibere perseraverit.

Sueton in Vesp. c. 2.

2 Cùm Cicero natus, vivente avo, in parva villa, dixisset Attico, se eo loco maxi-

Cic. c. 2. de leg. v. 4.

maximè delectari; his verbis respondit ei Atticus: Ego verò tibi istam justam causam puto, cur huc lubentiùs venias, atque hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam, sum ipsi villæ amicior factus, atque huic omni solo in quo tu ortus procreatusque es. Movemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus aut admiramur, adsunt vestigia. Me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam delectant operibus magnificis, quàm recordatione summorum virorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus: studioseque eorum sepulcra contemplor. Quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum.

Senec. 6. Benef. c. 15. 16. 17.

3. Præceptorum & medicorum magna caritas, magna reverentia sit. Ne dicas nihil quidquam his debere te, nisi mercedulam. Nam primò quædam pluris sunt quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore, studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium solvitur, sed laboris, quòd deserviunt, quòd à rebus suis avocati nobis vacant. Dein-

de & medicus & præceptor ſæpe in amicum tranſeunt, & nos non tam arte, quam vendunt, obligant, quàm benignâ & familiari voluntate. Hoc cùm factum eſt, tam medico quàm præceptori pretium operæ ſolvitur, animi ſemper debetur.

In optimis artibus quæ vitam conſervant aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere, quàm pepigit, ingratus eſt.

4. Cùm Pythagoras accepiſſet Pherecydem, qui ejus præceptor fuerat, in inſula Delo graviſſimè ægrotare; confeſtim ex Italia in inſulam navigavit: ubi cum aliquandiu ſeni fomenta adhibuiſſet ſtudioſe, nihilque omiſiſſet, quod ad priſtinam valetudinem eum revocaret; tandem ſenectute & morbi vi ſuperatum ſedulò ſepeliit: & poſtquam ei, tanquam patri filius, juſta perſolvit, rurſus in Italiam reverſus eſt. *Diod. Sic. l. 6.*

5. Alexander magnus eloquentiæ magiſtro uſus erat Anaximene Lampſaceno. Quæ res poſtmodum Lampſaco ſaluti fuit. Eam urbem diruere ſtatuerat Alexander, quòd à partibus Darii adversùm ſe ſtetiſſet. Itaque conſpicatus *Pauſa. l. 6. Valer. l. 7. c. 3.*

Anaximenem è muris prodeuntem obviam sibi, nec dubitans quin veniret deprecatum pro patria, per Deos juravit se non facturum quod ille petîsset. Quo audito, callidus orator Regem rogavit, ut Lampsacum dirueret. Jurisjurandi religione tactus Alexander, & captus piâ præceptoris quondam sui solertiâ ad servandam patriam, Lampsacenis delicti gratiam fecit.

Ælian. l. 12. c. 54. Freinf. l. lib. ap. Curt. Stagiram quoque urbem, à Philippo patre dirutam, restituisse dicitur, exoratus precibus Aristotelis ejus urbis civis, quem ferè semper secum habuit, donec post mortem patris rerum potitus in Asiam trajiceret. Postea quoque inter belli curas non omisit magistrum venerari, crebroque per litteras compellavit, ut ab eo & disciplinarum sublimium arcana & morum præcepta acciperet.

Q. Curt. l. 4. c. 3. Cùm Tyri obsidio non pro spe Alexandri procederet; ne segniter adsidere uni urbi videretur, operi Perdiccam Craterumque præfecit: ipse cum expedita manu Arabiam petiit. Ibi magnum in periculum venit propter pædagogum suum Lysimachum, qui comitari eum *Plut. in Alex.*

volu-

voluerat, jactans se neque animo inferiorem esse, neque ætate graviorem Phœnice, olim Achillis primùm educatore, deinde ad bella comite. Nam ubi ad montana ventum est, &, relictis equis, iter pedibus faciendum fuit; Alexander nocte ingruente & hostibus circa vagantibus, fatiscentem ac defessum senem deserere haud sustinuit: sed & verbis excitavit, & adminiculo corporis sui adjuvit; ita ut ab exercitu suo, qui longiùs processerat, distractus, noctem egerit in tenebris, & agri gelu, locisque asperis.

6. Anaxagoras Clazomenius non modò generis nobilitate & opibus, verùm etiam animi magnitudine, clarus fuit. Is ut rerum naturalium, maximè verò cœlestium, contemplationi totum se traderet, universum patrimonium suis sponte concessit, & tam publicæ quàm privatæ rei negligens, Athenas omnium doctrinarum inventrices ac cultrices petiit. Cuidam autem querenti quod nulla esset ei cura patriæ, quam relinquebat: *Mihi verò*, inquit, digitum in cœlum intendens, *patriæ cura, & quidem summa, est.* Imbutus ab eo Atheniensium

Laërt. in Anaxa.

Plut. in Pericle.

um dux Pericles rerum cœlestium sci-entiâ, magno animo elatoque fuit, sublimi usus est dicendi genere, & divitiis pauperes multos juvit. Contigit tamen ut multis districtus negotiis Anaxagoram negligere videretur: unde senex jacebat in lecto capite obvoluto, vitamque inediâ finere statuerat. Eâ re ad se delatâ perculsus Pericles, advolavit confestim; & jacentem enixè oravit cum lacrymis, ut vivere vellet, & sibi conservare fidelem sapientemque in republica gerenda consiliarium. Ibi Anaxagoram rejecto ab ore velamento ferunt respondisse: *O Pericle, lucernæ infundunt oleum ii quibus lucernâ est opus.* Anaxagoram deinde semper coluit magnâ curâ Pericles: & cùm impietatis accusatus esset, atque in judicium vocatus, quòd unum tantum Deum videretur agnoscere; Periclis operâ judicibus ereptus & incolumis ex urbe est dimissus.

Jul Capitol. in Anton. Pio c. 10.

Cùm M. Aurelius, qui postea imperavit, mortuum educatorem suum fleret cumque aulici ministri revocarent ab illa pietatis declaratione: *Permitte illi,* inquit Imperator Antonius Pius; *ut homo*

mo sit: neque enim vel philosophia vel imperium tollit affectus.

Diis acceptum refero, inquiebat M. Aurelius Imperator, *quòd bonos præceptores habuerim; quòd illos maturè evexerim ad honores, quos expetere videbantur: quòd mihi quoque copia fuerit magistrorum, qui ad educandos liberos meos essent idonei.* Imò tantùm honoris magistris suis detulit, ut imagines eorum aureas domi inter Lares Deos haberet, ac sepulcra eorum hostiis & floribus semper honoraret.

M. Aurel. l. 1. c. 17.

Capitol. in M. Anton. c. 3.

CAPUT XLVII.

Præceptor nec habeat vitia; nec ferat.

1. Optimum erit pueris dari præceptores pædagogosque vitiorum expertes: eorum enim, sicut & nutricum, mores pueri plerùmque referunt. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes reversus vociferantem videret patrem; *Nunquam,* inquit, *hoc apud Platonem audivi.* Leonidas Alexandri pædagogus imbuit alumnum quibusdam vitiis,

Senec. 2. de ira c. 22.

Quintil. l. 1. c. 2.

quæ illum ab institutione puerili prosecuta sunt in regale solium.

Quintil. l. 2. c. 2. l. 1. c. 3. Cùm puer publicis magistris erit tradendus, eorum in primis inspici mores oportebit. Hoc enim in omnibus cùm domesticis tum publicis doctoribus examinandum quam diligentissimè puto. Itaque parentes, si non cæca & sopita eorum socordia est, magistrum eligent sanctissimum quemque (sanctitatis enim præcipua prudentibus viris cura est) & disciplinam quæ optima fuerit.

Plinius l. 3. Ep. 31. Corelliam Hispullam admonet Plinius, qualem filio Rhetorem quærere debeat. Cùm dubitem utrùm patrem tuum, virum sanctissimum, suspexerim magis, an amaverim, & te unicè diligam; cupiam necesse est, atque etiam enitar, ut filius tuus & avo & majoribus similis existat. Iis autem ita demum similis adolescet, si imbutus bonis artibus fuerit, quas plurimùm refert à quo potissimùm accipiat. Adhuc illum pueritia intra contubernium tuum tenuit, & domi præceptores habuit. Jam studia ejus extra limen proferenda sunt: jam circumspiciendus Rhetor Latinus, cujus scholæ severitas, pudor in primis, castitas,

tas, constet. Videor ego demonstrare tibi posse Julium Genitorem. Vir est emendatus & gravis: paulo etiam horridior & durior ut in hac licentiâ temporum. Nihil ex hoc viro filius tuus audiet, nisi profuturum: nihil discet, quod nescisse rectius fuerit. Nec minùs sæpe ab illo quàm à te meque admonebitur, quam majorum gloriam ac famam sustinendam habeat. Proinde, faventibus Diis, trade eum præceptori; à quo mores primum, mox eloquentiam discat: quæ malè sine moribus discitur.

2. Sumat præceptor parentis erga discipulos suos animum; atque existimet succedere se in locum eorum, à quibus sibi liberi traduntur. Ipse nec habeat vitia, nec ferat. Non austeritas ejus tristis sit, non dissoluta comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto & bono sit sermo: nam quò sæpiùs monuerit, hòc rariùs castigabit. Minimè iracundus sit, nec tamen eorum, quæ emendanda erunt, dissimulator. *Quint. l. 2. c. 2.*

Orbilius Pupillus Beneventanus litteras diu professus in patria, quinquagesimo demum anno Romam, Consule *Sueton. de Gram. c. 9.*

Cicerone, tranfiit ; docuitque majore famâ, emolumento : nam fenex & pauper habitabat fub tegulis. Fuit naturæ acerbæ in difcipulos : unde Horatius, qui puer eo magiftro ufus erat, illum plagofum appellat.

Horat. 2. l. Epist. 1.

Senec. 2. de Clem. c. 16, 17.

3. Peffimus pater videbitur, qui affiduis plagis liberos etiam ex leviffimis caufis compefcet. Uter autem præceptor liberalibus artibus, quas docet, dignior eft, qui excarnificat difcipulos, fi memoria illis non conftiterit, aut fi parum agilis in legendo oculus hæreat : an qui monitionibus & verecundiâ mavult emendare ? Nunquid æquum eft, graviùs & duriùs homini imperari, quàm imperatur animalibus mutis ? Atque domandi peritus artifex non equum crebris verberibus exterret : fiet enim formidolofus & contumax, nifi eum tactu blandiente permulferit.

Nullum animal morofius eft, nullum majore arte tractandum, quàm homo : nulli magis parcendum. Quid enim ftultius, quàm adversùs jumenta & canes erubefcere iram exercere, hominem autem peffimâ conditione effe fub homine. Morbis corporis medemur, nec ira-

irascimur: sui animo morbi sunt, qui desiderant medentem minimè infestum ægro. Ille cui aliorum credita salus & cura est, cum eorum vitiis luctetur, & resistat. Quibusdam morbum suum exprobret, quosdam mollius curet, ad graviora remedia, ubi tantum necesse fuerit, confugiat.

Pudore & liberalitate liberos retinere satius esse credo, quàm metu: dicit pater quidam apud Terentium. *Terent. Adelph. act. 1. Sc. 1.*

4. Docendi peritus, tradito sibi puero, ingenium ejus naturamque perspiciat, ut quomodo tractandus sit discentis animus intelligat. Sunt enim quidam, nisi institeris, remissi; quidam imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat: ab aliis continuus labor aliquid extundit, in aliis plus animi impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria juvet, qui victus fleat: hunc mordebit objurgatio, in hoc desidiam nunquam verebor. *Quint. l. 1. c. 4.*

Diligentissimè videndum est iis qui instituunt aliquos atque erudiunt, quò sua quemque natura maximè ferre videatur. Est enim ad cujusque naturam *Cicer. 1. de Orat. n. 5.*

ac-

accommodanda, quantùm licet, doctoris institutio.

CAPUT XLVIII.

Parentum adversùs filios severitas.

Cicer. 3. Offic. n. 112.

1. Titus Manlius Torquatus, qui perindulgens in patrem fuerat, idem acerbè severus in filium fuit.

Livius l. 8. *c.* 6. 12.

Quum Romanis adversùs Latinos Tusculanosque pugnandum esset: placuit Consulibus T. Manlio Torquato, & P. Decio, ut bellum severo administraretur imperio, & disciplina militaris ad priscos redigeretur mores: edixeruntque ne quis extra ordinem in hostes pugnaret. Fortè inter ceteros turmarum Præfectos, qui in diversas partes missi erant exploratum, T. Manlius Consulis filius cum suis turmalibus accessit prope stationem Tusculanorum equitum, quibus præerat Geminius Metius, vir tum genere tum factis clarus. Is ubi Romanos equites cognovit, insignemque inter eos præcedentem Consulis filium paululum ab suis equo provectus; *Vis-ne*, inquit, *dum illa dies venit,*

nit, quâ Consulares exercitus cum Latinis decertabunt, intereà tu ipse congredi mecum, ut utriusque nostrûm eventu cernatur, quantùm eques Latinus Romano præstet? Movit ferocem animum juvenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexsuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, consulumque edicti, ruit in id certamen, in quo haud multum intererat vinceretne, an vinceretur.

Equitibus ceteris, velut ad spectaculum, utrimque summotis, Metius & Manlius adversos concitarunt equos, & cùm infestis cuspidibus concurrissent, Romanus Tusculanum ex equo excussum transfixit, spoliisque lectis ad turmam suam revectus, in castra ad patrem venit. Tum: *Ut me,* inquit, *omnes tuo sanguine verè ortum prædicarent, provocatus ab hoste, hæc arma ex eo cæso capta attuli.* Quod ubi audivit Consul; extemplò filium aversatus, & patrio amori præferens rempublicam, cujus intererat exercitum in gravissimo bello animadversionis metu contineri, milites classicò advocari jussit. Qui postquam frequentes convenere: *Quandoquidem,* in-

Cicer. 1. de fin. n. 23. 62.

inquit, *tu, Tite Manli, neque imperium Consulare, neque majestatem patriam veritus, in hostem pugnasti ; & solvisti, quantùm in te fuit, disciplinam militarem, quâ Romana res stetit ad hanc diem. Nos potiùs pro nostro delicto plecti oportet, quàm rempublicam luere peccata nostra magno suo damno. I lictor, deliga ad palum.*

Exanimati omnes tam atroci imperio, & quasi districtam in se cernentes securim, metu magis, quàm modestiâ, quievere. Postquam cervice cæsâ fusus est cruor, cum libero conquestu coortæ voces sunt ; ita ut neque lamentis neque execrationibus parceretur. Deinde spoliis contectum juvenis corpus, à militibus crematum est, structo extra vallum rogo.

Fecit atrocitas pœnæ de Manlio sumptæ obedientiorem duci militem, & ea severitas ad felicem belli exitum profuit. Cùm T. Manlius Consul Romam victor rediit, ei venienti seniores tantùm obviam exierunt : juventus & tunc & omni deinde vitâ adversata eum execrataque est.

Vi-

Viguit quoque plurimùm apud Lacedæmonios disciplina militaris. Itaque cùm in acie quidam Lacon strictum ensem jam esset in hostem infixurus, audito signo quod canebat receptui, non infixit. Interrogatus deinde, cur hostem, quem in potestate habebat, non occidisset: *Quoniam*, inquit, *melius est parere imperatori, quàm hostem occidere.*

Plut. Apopht.

2. Quum Macedonum legati Romam venissent conquestum de Silano Manlii Torquati filio, quòd Prætor provinciam expilasset; pater, avitæ severitatis heres, petiit à Patribus Conscriptis, ne quid de ea re statuerent, antequàm ipse inspexisset Macedonum & filii sui causam. Id à Senatu libenter concessum est viro summæ dignitatis, utpote Consulari, & juris civilis peritissimo. Itaque institutâ domi cognitione causæ, solus per totum biduum vacavit utrique parti audiendæ, ac tertio die pronunciavit: *Filium suum videri non talem fuisse in Provinciâ, quales ejus majores fuissent.* Et in conspectum suum deinceps venire vetuit. Tam tristi patris judicio perculsus Silanus, lucem ulteriùs intueri non sustinuit, & proxima nocte

Valer. l. 5 c. 8. Cicer. 1 de fin. 24. Livius Epit. 54.

vitam suspendio finivit: Peregerat Torquatus severi & religiosi judicis partes, satisfactum erat reipublicæ, habebat ultionem Macedonia: at nondum erat inflexus patris rigor. Igitur neque filii exequiis interfuit, ut patribus mos erat apud Romanos; & eo ipso die, quo funus ejus ducebatur, aures, ut solebat, volentibus consulere se de jure accommodavit.

Valer. ibid.

3. Ut Torquatus fuerat severus in coercenda filii avaritia, sic fuit Scaurus in punienda filii sui ignavia. Nam cùm apud Athesim fluvium à Cimbris Romani equites pulsi, Romam pavidi repeterent, deserto Proconsule Q. Catulo; misit Scaurus qui filio illius consternationis participi dicerent: *Se libentiùs occursurum ejus in acie interfecti ossibus, quàm visurum reducem, reum tam deformis fugæ: itaque conspectum irati patris degeneri filio vitandum esse, si quid verecundiæ superesset.* Quo nuncio accepto, juvenis adversùs semetipsum convertit gladium, quo in hostes usus non fuerat, & sibi mortem conscivit.

Valer. ibid.

4. Non intra verborum castigationem hæsit A. Fulviut vir Senatorii ordinis. Nam

Nam cùm filius ejus pravo consilio in castra Catilinæ rueret; illum è medio itinere retractum supplicio mortis affecit præfatus: *Non se genuisse eum Catilinæ adversùs patriam, sed patriæ adversùs Catilinam.*

5. Rhacoces quidam genere Mardus septem habebat filios, quorum minimus nomine Cartomes, adolescens supra ætatem audax, multa suis fratribus mala quotidie inferebat. Cùm eum pater non destitisset clementer admonere & verbis castigare, neque ille auscultaret utilia suadenti; venere fortè in eam regionem judices illi, qui jussu regis Persarum singulas provincias peragrare soliti erant, ad jus dicendum, & propterea aliquando Oculi regis vocabantur. Tum verò Rhacoces filium comprehendit, & manibus post tergum ligatis ad judices traxit: quibus cùm enumerasset quæ fuerant ab illo audacter & improbè perpetrata, postulavit ut contumaciæ & improbitatis pœnas morte lueret. Tam inusitatâ parentis adversùs filium postulatione obstupefacti judices, à sententia ferenda abstinuere, & utrumque ad regem Persarum Artaxerxem deduxerunt. Ut

Ælian. l. 1, c. 34.

Xenoph. Cyrop. l. 1.

Ut stetit in conspectu Artaxerxis Rhacoces, & eadem, quæ priùs, adversùs filium conquestus est, ac postulavit; *Ergone*; inquit rex, *tu oculis tuis videre morientem filium sustinebis pater?* *Maximè*, respondit ille: *quoniam in horto quoque cùm lactucarum amaros surculos defringo & amputo, nihil omnino mali ex eo mater ipsorum, ipsa lactuca sentit: sed effloresciт magis, majorque & dulcior evadit. Pariter & ego, ô Rex, cum videro prohiberi ab injuriâ faciendâ & perire eum, qui & domui meæ & fratribus suis plurimùm nocet, meæ res meliùs se habebunt, & cum reliquis filiis unà prosperè agentibus vivam.* Quibus auditis Artaxerxes collaudatum quidem Rhacocem inter regios judices sedere jussit, ita allocutus eos qui præsentes aderant: *Qui tum justè de suis ipsius liberis sententiam pronunciat, omnino etiam adversùs alios diligens erit & incorruptus judex.* Adolescentem verò præsenti pœna liberavit, gravissimum mortis genus interminatus ei, si deinceps deprehensus esset patrare similia præteritis.

6. Pau-

6. Pausanias Lacedæmoniorum dux, elatus victoriâ partà de Mardonio apud Platæas, nefaria adversùs patriam consilia inierat. Eum propterea comprehendi cùm jussissent Ephori, in ædem Minervæ confugit: unde ne exire posset, statim Ephori valvas ejus ædis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, ut facilius sub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque, postquam cognovit scelus filii, lapidem ad introitum ædis attulisse, ad claudendum filium. Cùm deinde Pausanias semianimis è templo elatus esset; confestim animam efflavit. Sic magnam belli gloriam turpi morte maculavit.

C. Nepot. in Pausan.

CAPUT XLIX.

Parentum amor in liberos.

1. Erat Murgentii, quod est oppidum Siciliæ, vir opibus & gloriâ princeps civitatis suæ, cui cognomen Cambalus. Hic venatum egressus, cùm in latronum manus penè incidisset; pedibus in oppidum cœpit contendere. Ei tum fortè Gorgus pater equo vectus occur-

Diod. Sic. I. 34.

currens, statim equo desiliit, filiumque hortatus est, ut equo inscenso protinus se in urbem reciperet. At filius salutem suam patris incolumitati præferri non est passus: neque pater vicissim voluit periculum effugere, projecto ad certam mortem filio. Itaque cùm alter alterum flens oraret, & ambo inter se certarent, paterno amore in filium contendente cum filii pietate in patrem, interim latrones utrumque assecuti confoderunt.

Ælian. l. 23. Valer. l. 5. c. 5. 2. Zaleucus apud Locrenses legem tulerat, ut adultero oculi effoderentur. Cujus flagitii cùm paulopost convictus fuisset ipsius filius; pœnam ex paterna lege daturus erat. Tota civitas necessitatem pœnæ remitti adolescenti volebat in gratiam & honorem patris, à quo saluberrimis legibus fuerat munita, postulabatque à Zaleuco, ut filio suo indulgeri pateretur. Ille tandem precibus populi victus, se inter misericordem patrem & justum legislatorem est partitus: &, ne quod semel sancitum fuerat, irritum fieret per impunitatem admissi flagitii, unum sibi, alterum filio, oculum eruit.

3. Dia-

3. Diagoras Rhodius tres filios adolescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiastem, tertium luctatorem: eosque omnes vidit vincere coronarique Olympiæ eodem die. Et cùm ibi eum tres adolescentes amplexi, coronis suis in caput patris impositis, suaviarentur, populusque gratulabundus jaceret undique in eum flores; ibidem in stadio, inspectante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflavit.

A. Gell l. 3. c. 14.

4. Ubi accepta ad Trasimenum lacum clades Romæ audita est, varias in curas dispertiti eorum animi fuere, quorum propinqui pugnæ interfuerant: quia ignorabant quæ cujusque suorum fortuna esset, & quid sperare aut timere deberent. Postero die, ac deinceps aliquot sequentibus, ad portas major mulierum, quàm virorum, multitudo stetit, opperiens aut suorum aliquem, aut nuncium de his: circumfundebanturque obviis multa sciscitantes, neque avelli ab illis poterant, priusquam ordine omnia inquisivissent. Inde varios vultus cerneres, ut cuique aut læta aut tristia nunciabantur.

Livius l 22. 7.

Feminarum precipuè gaudia insignia erant, & luctus. Ferunt unam, sospite filio repentè in ipsa urbis porta oblato præter spem, in conspectu ejus exspirasse: alteram, cui mors filii falsò nunciata fuerat, mœstam sedentem domi, nimio gaudio exanimatam fuisse ad primum conspectum redeuntis filii. Sic quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit.

Valer. l. 9. c. 12.

CAPUT L.

Sua sunt conjugibus munia assignata à naturâ.

Cicer. 1. Offic. n. 53. 54

Gradus plures sunt societatis humanæ. Prima societas est in ipso conjugio.

Cicer. fragm.

Maritale conjugium à naturâ comparatum est, ut non solùm jucundissima, sed etiam utilissima, vitæ societas iniretur. Ex ea plurima mortalibus adjutoria & propugnacula præparata sunt. Cùm victus & cultus humanus accurandus esset, non in sylvestribus locis & in propatulo, sicut feris, sed

ſed domi ſub tecto; neceſſarium fuit, alterum è conjugibus eſſe foris & ſub dio, qui labore & induſtriâ compararet quæ neceſſaria eſſent: alterum intus, qui comparata cuſtodiret, & cetera conficeret opera quæ domi deberent adminiſtrari. Natura diſtribuit viro calores & frigora perpetienda, itinera & navigationes, labores pacis ac belli, id eſt ruſticationis & militarium exercitationum: mulieri verò, quam omnibus his rebus fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum aſſignaverat cuſtodiæ rei familiaris, idcirco timidiorem reddidit, quàm virilem: nam metus plurimùm confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat quærenti victum foris & in aperto nonnunquam injuriam propulſare, ideo virum audaciorem fecit, quàm mulierem. Memoriam non minorem feminæ, quàm viro, tribuit; quia utrique æquè opus fuit.

CAPUT LI.

Maritorum amor in uxores.

Cic. 1. *de div.* n.36. *Plinius* l.7. c. 36. *Valer.* l.4.c.6.

1. Tiberius Gracchus, Romæ Censor, & bis Consul, genuinos reportavit triumphos: majorem tamen ex virtute & sapientia gloriam invenit. Itaque dignus est habitus qui in matrimonium acciperet Corneliam, filiam P. Scipionis, à quo devictus fuerat Annibal. Hic, quemadmodum C. Gracchus filius ejus scriptum reliquit, duobus anguibus diversi sexûs in thalamo comprehensis, rem prodigii loco habuit, quia augur erat, & convocatos haruspices consuluit. Qui cûm respondissent: *Non esse occidendos ambos angues, non esse etiam dimittendos; sed occiso uno, alterum dimittendum: si marem emisisset, uxori celerem mortem instare; si feminam, ipsi.* Æquius esse censuit se jam ætate provectum maturam mortem oppetere, quàm Corneliam, quæ juvenis esset, & adhuc patriæ dare cives posset ex alio marito. Itaque & uxori parcens, & rei-

reipublicæ consulens, feminam serpentem emisit: ipse paucis pòst diebus est mortuus. Marito superstes conjux, sic rei familiaris curam gessit, sic liberos instituit, tantam vitæ sanctitatem & animi magnitudinem ostendit, ut non malè visus sit consuluisse Tiberius, qui pro tali muliere voluisset emori.

Ab hoc mariti in uxorem amore longè absuit Admetus Pheræorum rex, si poëtis fides habeatur. Nam cùm à diis monitus esset, fore ut præsentem mortem effugeret, si quis reperiretur qui ejus vice mori vellet; passus est conjugem suam Alcestim, adhuc integrâ ætate florentem, voluntario obitu pro se defungi.

Valer. ibid. Eurip. in Alcest.

2. C. Plautius morte uxoris auditâ, doloris impotens, cùm pectus suum gladio percussisset; incœptum perficere est prohibitus interventu suorum, qui & vulnus obligarunt. At ubi primùm occasio data est, scissis fasciis & vulnere divulso, ex imis visceribus animum dolore oppressum extraxit.

Valer. ibid.

Ejuſdem ut nominis, ita amoris quoque (ſeu potiùs furoris) M. Plautius, quum Tarentum claſſe appuliſſet, atque ibi uxor ejus, quæ maritum illuc proſecuta fuerat, morbo deceſſiſſet; funeratâ eâ atque in rogum impoſitâ, ſtricto ferro incubuit.

Plut. in Caton. 3. Dicebat Cato major, majorem laudem eſſe boni mariti, quàm magni Senatoris: & Socratem illum veterem ſibi propterea maximè admirationi eſſe, quòd perpetuò placidè comiterque vixiſſet cum uxore moroſa.

CAPUT LII.

Uxorum conſtans amor in maritos.

Valer. l. 4. c. 6. 1. Porcia M. Catonis Uticenſis filia, cùm apud Philippos victum & interemtum maritum cognoſceret; quia ferrum, quod poſcebat ad mortem ſibi inferendam, non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitavit, virilem patris exitum mulier imitata novo mortis genere.

Con-

Conjugis audiſſet fatum cùm Porcia Bruti,
Et ſubtracta ſibi quæreret arma dolor,
Nondum ſcitis, ait, *mortem non poſſe negari?*
Credideram ſatis hoc vos docuiſſe patrem.
Dixit, & ardentes avido bibit ore favillas.
I nunc, & ferrum, turba moleſta, nega.

Mart. 1. lib. Epigr. 43.

Ad mortem fortiter ferendam ſe ſe antea erudierat Porcia. Pridie quàm Cæſar à Bruto ceteriſque conſciis eſt occiſus, cultellum tonſorium, quaſi unguium reſecandorum causâ, popoſcit, eoque velut forte è manibus elapſo ſe ipſa vulneravit. Clamore ancillarum in cubiculum uxoris vocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quòd tonſoris officium præripere voluiſſet. At Porcia ei ſecretò dixit: *Non caſu, ſed de induſtria, hoc mihi vulnus feci, certiſſimum amoris erga te mei indicium. Experiri enim volui, an ſatis mihi animi futurum eſſet ad mortem ferro quærendam, ſi tibi gene-*

Valer. l. 3. c. 2.

 roſum

rosum propositum ex sententia parum Plut. in Bruto. *cessisset.* Dicitur Brutus, his auditis, manus & oculos ad cœlum sustulisse, Deosque orasse, ut dignus conjuge Porciâ maritus posset videri.

Plinius l. 3. c. 16. 2. Ægrotabat Cæcinna Pætus maritus Arriæ, ægrotabat & filius, uterque mortiferè, ut videbatur. Filius decessit, eximiâ pulchritudine, pari verecundiâ, & parentibus non minùs ob alia carus, quàm quòd filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exequias, ut ignoraret maritus. Quin imò quoties cubiculum ejus intraret, vivere filium atque etiam meliùs habere se simulabat. At persæpe interroganti quid ageret puer, respondebat: *Bene quievit, libenter cibum sumpsit.* Deinde cùm diu prohibitæ lacrymæ vincerent prorumperentque, egrediebatur. Tunc se dolori dabat. Satiata flendo, siccis oculis, composito vultu, redibat, quasi oblita orbitatis.

Scribonianus in Illyrico bellum moverat contra Claudium: fuerat Pœtus in partibus ejus, &, occiso Scriboniano, ipse Romam trahebatur. Cùm esset

esset navem ascensurus, oravit Arria milites, ut simul imponeretur. *Nempe*, inquiebat, *daturi estis Consulari viro servulos aliquos, quorum è manu cibum capiat, à quibus vestiatur, à quibus calceetur: omnia vel sola præstabo.* Non imperavit. Conduxit piscatoriam naviculam ingensque navigium minimo secuta est. Postquam Romam venit, &, desperatâ mariti salute, ipsa mori statuisse visa est; attentiùs custodiebatur à suis. Sensit, &, *nihil agitis*, inquit: *potestis enim efficere ut malè moriar; ne moriar, non potestis:* Simulque è cathedra exiliens, adverso parieti caput ingenti impetu impegit, & corruit. Refocillata, *dixeram*, inquit, *vobis inventuram me duram ad mortem viam, si vos facilem negassetis.* Poterat sane marito perempto vivere, atque etiam in aliquo honore esse, quia Messalinæ Claudii uxori erat conjunctissima: at ei mortis comes esse voluit. Quin etiam ut illum excitaret ad mortem virili animo oppetendam, ipsa prior pectus suum perfodit, & extractum è vulnere pugionem marito porrigens,

Dio. *l.* 10.

immortalem hanc vocem edidit: *Pœte, non dolet.*

Martial. 1. lib. Ep. 14.

Casta suo gladium cùm traderet Arria Pœto,
Quem de visceribus traxerat ipsa suis:
Si qua fides, vulnus quòd feci non dolet, inquit:
Sed quod tu facies, hoc mihi, Pœte, dolet.

Valer. l. 4. c. 6. A. Gell. l. 10. c. 18.

3. Gentis Cariæ regina Artemisia virum suum Mausolum maximè dilexit vivum: quantopere verò desideraverit mortuum, judicare facile est ex habitis ejus funeri honoribus, & ex structo illi sepulcro tam magnifico, ut inter septem mundi miracula numeraretur. Præmiis quoque excitavit præstantissima ætatis suæ ingenia ad laudes mortuì celebrandas. Sed his magnì amorìs indiciis non contenta, ipsa Mausolì vìvum ac spirans sepulcrum fieri concupìvit, & cùm ejus cinerem atque ossa mixta odoribus contusaque indidisset aquæ, ebibit. Aut saltem, ut Ciceroni placet, quamdiu vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit.

Cicer. l. 3. Tusc. n. 75.

4.

4. Marcia Catonis Uticensis filia cùm diutiùs lugeret maritum, interrogata quem diem luctûs ultimum esset habitura? respondit, sibi futurum eumdem luctûs finem, & vitæ. Et Valeria, Messalarum soror, rogata, cur, amisso Servio viro, nulli vellet nubere? *Quoniam*, inquit, *mihi semper vivit maritus Servius.* *Erasm. Apoph.*

Phocionis uxor mulieri cuidam aureas & gemmis distinctas vestes ostentanti, dixit: *At mihi satis splendidum ornamentum est Phocion meus, pauper quidem, sed vicesimo jam anno Atheniensium dux.* *Stobæus serm. 5.*

CAPUT LIII,

Conjugis delectus ex moribus fiat.

1. Lycurgum quodam percontante cur virgines indotatas nubere lege præcepisset: *Vt*, inquit, *neque propter egestatem aliquæ relinquantur innuptæ, neque aliæ propter divitias expetantur: Sed juvenum quisque mores puellæ spectans, ex virtute eligat.* *Plut. Apoph.*

Plaut. Aulul. ac. 2. sc. 2.
Horat. l. 3. Od. 24.
Diog. Laërt. in Cleob.
Valer. l. 7. c. 2.
Cicer. 1. Offic. n. 71.
Diog. Laërt. in Pittac.

Virgo, dummodò morata rectè veniat, dotata est satis.

Dos est magna parentium virtus.

Dicebat Cleobulus, filias nuptum dari oportere ætate virgines, at prudentiâ mulieres.

Unicæ filiæ pater Themistoclem consulebat, utrùm eam pauperi, sed bono viro, collocaret; an locupleti parum probato. Cui is, *malo*, inquit, *virum qui pecuniâ egeat, quàm pecuniam, quæ viro.* Quo dicto stultum patrem monuit, ut generum potiùs, quam divitias generi, legeret.

2. Adolescens Pittacum rogavit, ut doceret, utra sibi è duabus puellis ducenda esset uxor: duas enim offerri dixit, alteram genere atque opibus parem sibi, alteram utrâque re sibi præstantem. Ille sublato baculo, quo propter ætatem adminiculo utebatur, trivium ostendit, quò ludendi causâ pueri solerent convenire, eòque jussit illum pergere, ut audiret à pueris, quid ipsi facere optimum esset. Paruit adolescens, & pueros in trivio audivit invicem dicentes: *Tu tibi sume parem.*

3.

3. Thales à ducenda uxore alieno animo erat. Urgenti aliquando matri ut se matrimonii vinculis astringeret. *Nondum tempestivum esse*, respondit. Multos post annos cùm eadem acriùs instaret, *non ampliùs tempestivum esse*, dixit.

Diog. Laërt. in Thal.

CùmSolon Miletum venisset adThaletem; mirum sibi videri dixit, quod nuptiarum & sobolis omnino negligens esset. Nihil tum Thales respondit: sed paulo pòst peregrinum quemdam subordinavit, qui se nuper Athenis advenisse simularet. Quærente Solone, num quid in ea urbe novi? Homo, quæ diceret edoctus à Thalete, nihil aliud contigisse respondit, nisi quòd adolescentem quemdam efferri vidisset, cujus funus tota civitas prosequeretur. *Erat quippe*, inquit, *ut ferebant, filius viri inter cives virtute præcellentis, & jam dudum ab urbe absentis. O infortunatum parentem!* exclamabat Solon. *Ceterum dic*, inquit, *quodnam ejus nomen ferebant? Audivi equidem*, respondit ille, *sed excidit mihi. Hoc tantùm memini, multum habitum esse*

Plut. in Sol.

monem de illius viri sapientiâ ac justitiâ. Solon, cujus metus ad singulas peregrini responsiones magis ac magis crescebat, turbatus animo atque anxius, quæsivit, *Numquid ille fato functus adolescens, Solonis esse filius diceretur?* Quod ita esse respondente illo, cœpit Solon caput cædere, aliaque & facere & dicere quæ solent magno mærore oppressi. Tum ridens Thales, qui aderat: *Hæc me, inquit, ô Solon, à ducenda uxore & tollendis liberis absterruerunt, quæ te etiam fortissimi animi virum nunc frangunt. Te verò nihil hic nuncius moveat: hæc enim omnia ficta sunt.*

CAPUT LIV.

Magna sit inter fratres concordiæ & benevolentia.

Plut. de amore fratern. 1. Amicitiæ eorum hominum quos familiaritas conjunxit, nihil aliud sunt, quàm umbræ & imagines illius primæ, quam natura fratribus erga fratres indidit caritatis. Hanc qui non colit stu-

ſtudiosè ac veneratur, an fidem facere cuiquam poteſt, ſe aliis eſſe benevolum ?

Sanguinis conjunctio devincit caritate homines. Magnum eſt enim eadem habere monumenta majorum, iiſdem uti ſacris, ſepulcra habere communia. *Cicer. I. Offic. 54.*

Quis amicior eſt, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, ſi tuis hoſtis fueris ? *Salluſt. Jug. c. 10.*

Silurus Scytharum rex morti proximus, afferri faſciculum haſtilium juſſit, eumque, ut erat colligatus, dedit confringendum filiis ſuis octoginta. Cùm id quiſque ſe poſſe facere negaſſet ; ipſe, ſoluto faſciculo, ſingula haſtilia facilè confregit : ita docens illos, ſi concordes eſſent, inſuperabiles fore, ſi diſſiderent, infirmos futuros. *Plutar. de Garrul.*

2 Ego noſtra ætate non minus raram fratrum amicitiam video eſſe, quàm fuere quondam fratrum inimicitiæ : quæ quia naturæ legi adverſabantur, in Tragœdiis & theatris publicè ſunt exagitatæ. *Plut. de am. fratr.*

Plutar. in Æmil. L. Paulus Æmilius filiarum alteram Catonis filio in matrimonium dedit, alteram Ælio Tuberoni, viro optimo, & qui fortiſſimè paupertatem tulit. Sexdecim erant Ælii, qui omnes cum numeroſa ſobole. & uxoribus in ædibus perangustis concordi animo habitabant. At hujus noſtræ ætatis fratres & cognati, inquit Plutarchus, niſi multum inter ſe ſpatii interjecerint, niſi muris, fluminibus, regionibus diſtinxerint patrimonia & rem familiarem, non ceſſant à mutuis contentionibus.

Plut. de amore fratern. 3. Cùm mortuus eſt pater, rectum eſt fratres magis etiam quâm priùs ſtudioſos eſſe retinendæ mutuæ benevolentiæ, neque ad paternam hereditatem accedere, quaſi ad ſpolia ex hoſte diripienda, imitantes peſſimum exemplum Chariclis & Antiochi, qui relictum à patre poculum argenteum ac veſtimentum in duas partes diſciſſum abſtulerunt. Diligenter ergo obſervent illum hercifcendæ hereditatis diem, qui aut diſcordiæ inimicitiæque implacabilis, aut concordiæ amicitiæque principium eſſe ſolet.

Mor-

Mortuo L. Paulo Æmilio, P. Scipio *Diodor. Sic. l. 31.* Æmilianus cum fratre Fabio heres relictus, animum verè fraternum in eum ostendit. Nam cùm illum videret re familiari minùs, quàm se, instructum esse, universam hereditatem, quæ sexaginta talentis & pluris æstimabatur, ei concessit. Sic enim demum Fabius opibus æqualis ipsi erat futurus. Quod factum cùm ab omnibus celebraretur, aliud quoque clarius animi sui specimen dedit. Nam cùm Fabius in funere patris gladiatores dare constituisset, neque eum sumptum facilè posset sustinere; Scipio dimidiam impensæ partem de suo est largitus. Hujusmodi verò impensa non minor triginta talentis tum solebat esse, si quis magnificè munus gladiatorium edere vellet. Cùm Scipionis quoque mater Papiria paulo pòst de vitâ decessisset; universam hereditatem concessit sororibus, tametsi nulla pars bonorum legibus ad eas rediret.

Æternam sibi apud posteros famam *Horat. Comm.* paravit Proculeius paterno in fratres animo. Eques Romanus fuit, Augusti amicus. Patre mortuo, patrimonium

cum

cum fratribus Murena & Scipione æquis partibus diviserat: at illi bello civili bonis omnibus spoliati sunt. Quam calamitatem ut leniret Proculeius, facultates omnes suas cum fratribus iterum est partitus. Unde Horatius dixit:

2. Od. l. 2. Vivet extento Proculeius ævo,
Notus in fratres animi paterni.

Plutar. de amore fratern. 4. Operæ pretium est disceptationem audire fratrum barbarorum non de agelli particula, non de mancipiis, non de pecore, sed de ipso Persidis regno. *Justinus l. 2. c. 10* Cùm Darius Persarum rex obiisset; certamen de regno ejus ortum est inter Artemenem, maximum natu filiorum ejus, & Xerxem: quod quidem concordi animo detulerunt ad patruum suum Artaphernem, velut ad domesticum judicem. Ille, domi cognitâ causâ, Xerxem præposuit. Porrò adeo fraterna contentio fuit, ut nec victor insultaverit, nec victus doluerit; ipsoque litis tempore invicem dona miserint. Jucunda quæque inter se & fida convivia habuerunt: & judicium sine ullo convicio fuit. Adeo tum fratres modera-

tiùs

tiùs inter ſe maxima imperia dividebant, quàm nunc exigua patrimonia partiuntur.

5. Antiochus cognomento Accipiter, adversùs Seleucum fratrem de regno bellum gerebat. Cùm tamen Seleucus à Galatis victus, nuſquam appareret, & interfectus putaretur; Antiochus purpuram depoſuit, pullâque veſte ſumptâ, & clausâ regiâ, fratrem luxit. Paulo pòſt cùm audiviſſet illum vivere, & alium exercitum colligere; in publicum progreſſus, Diis ſacra propter ſalutem fratris fecit, & ſubditas ſibi gentes in ſignum lætitiæ coronas geſtare juſſit.

Plut. ibid.

6. Darius Hyſtaſpis filius Perſarum Rex, in cuſtodiam tradi juſſerat Intaphernem unum è purpuratis, cum liberis atque omni familia necandum. Exanimata Intaphernis uxor ad regias fores ſtatim advolavit: & cùm nec lacrymis nec precibus modum faceret; hoc illi rex concedere ſe dixit, ut, ſi quem ex omnibus morti addictis ſalvum præ ceteris cuperet, is ei condonaretur. Quos quia omnes ex æquo amabat mulier, diu inops con-

Herodot. l. 3.

consilii permansit. Tandem fratrem sibi postulavit condonari. Quod miratus rex, quæsivit cur maritum uxor, filios mater negligens, fratrem elegisset, qui videbatur minùs jucundus ac carus futurus esse. Tum illa: *Rex*, inquit, *maritus mihi alius, atque alii liberi possunt contingere, his amissis, si Dii voluerint: alius verò frater minimè, utpote extinctis jam parentibus meis.* Hoc responso delectatus rex, fratrem, quem optaverat, dimisit, & filium natu maximum: ceteros jussit ad mortem rapi.

Cicer. Philipp. I. n. 17. 7. Bello Antiochi magno & gravi, cùm Lucio Scipioni obvenisset Asia provincia; quia parum in eo putabatur esse animi, parum roboris, Senatus belli gerendi curam mandari volebat collegæ ejus Caio Lælio, Lælii sapientis patri. Surrexit tunc P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus est: dixit, in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium: seque ea ætate, iis rebus gestis, ei legatum futurum promisit. Quod cùm ab eo esset dictum; nihil est de L.

L. Scipionis provincia commutatum. Itaque frater natu major, minori legatus in Asiam profectus, tamdiù eum consilio operâque adjuvit, donec ei triumphum & cognomen Asiatici peperisset.

8. Cùm admodum puer esset Cato Uticensis, quærentibus ex eo quibusdam, quem omnium maximè diligeret, respondit, fratrem. Iisdem rursùs quærentibus, quem secundum maximè diligeret, fratrem quoque respondit. Interrogatus de tertio, idem responsum dedit; donec illi â percontatione desisterent. Crevit cum ætate illa in fratrem benevolentia & reverentia: ab ejus latere una discedebat, ei se in cunctis obedientem præbebat, & annos natus viginti sine fratre Cæpione nunquam cœnaverat, non in forum progressus, non peregre profectus fuerat. Utriusque probi erant mores: at Catonis vita severior. Itaque Cæpio, cùm ipsius frugalitas & temperantia laudabatur, fatebatur se virum frugi videri posse, si cum multis Romanorum compararetur: *At ubi*, inquiebat, *cum*

Plutar. in Caton.

cum Catonis vita compono meam, nihil mihi videor à Sippio differre. Erat autem ille Sippius vir nequam, & luxu perditus.

Bello adversùs Spartacum voluntaria ſtipendia fecit Cato fratris causâ, qui tum Tribunus militum erat. Cùm deinde accepiſſet eum Aſiam petentem incidiſſe in morbum Æni in Thracia; licèt tum gravis tempeſtas ſæviret, neque ad manum eſſet magna navis, ſolvit è portu Theſſalonicæ exiguâ navi onerariâ cum duobus tantùm amicis & tribus ſervis: & pené hauſtus fluctibus, tandem præter ſpem incolumis evaſit. At fratrem modò defunctum reperit. Tum verò & queſtibus, & lacrymis, & iis omnibus quæ dolor ſuadet, totum ſe tradidit, tam pius & lenis in ſuos, quàm aſper & invictus adversùs voluptates, minas, & iniquas poſtulationes. Mortui corpus quàm magnificentiſſimo potuit funere extulit, & conſpicuum è pretioſo marmore tumulum ei in Æni ſoro exſtrui curavit ſuis impenſis. Vela poſtea facturus, cùm ſuaderent amici, ut

Cæpionis reliquias in alio navigio poneret, animam se priùs quàm illis relicturum respondit, atque ita solvit.

9. Apollonis mater Eumenis regis, ac trium præterea filiorum, nempe Attali, Philetæri, & Athenei, sæpissimè se beatam prædicabat, & Diis gratias agebat, non propter divitias atque imperium: Sed quòd tres è filiis suis videret esse fratris natu maximi quasi satellites, ita ut ille sine ullo metu versaretur in medio ipsorum gladios & hastas ferentium. Contrà Xerxes, Ochum filium insidias fratribus struxisse cùm comperisset, mœrore est extinctus.

Plut. de amore fratern.

10. Si quà fortè inter fratres controversia exorta est; ea statim aut ab ipsis, aut arbitrorum judicio dirimatur: imitandique sunt Pythagorei, qui non cognatione, sed doctrinæ duntaxat societate, conjuncti, si quando per iram ad maledicta prorupissent, ante solis occasum dextris mutuò datis, & factâ invicem salutatione, in gratiam redibant.

Ibid.

Fru-

Frustra & nullius rei causâ nobis natura largita est mansuetudinem, & patientiam moderationis animi filiam: aut his utendum est maximè erga cognatos & affines.

Est hominis suos, ut jubet natura, ex animo amantis, petere gratiam delicti sui, ubi adversùm eos peccavit; & ubi ipse ab iis læsus est, veniam illis ultro dare, antequàm petant. Verùm nescio an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam postulare sæpius meruit.

Seneca de Clem. I. c. 6.

Celebris est in scholis fama Euclidis Socratici, quòd, auditâ iniquâ & belluinâ voce fratris, qui dixerat: *Peream, nisi te ulciscar*: respondit: *Ego verò peream, nisi tibi persuasero, ut, positâ irâ, nos ames, sicut olim.*

Plut. ibid.

✻ ✻ ✻

CA-

CAPUT LV.

Nisi in bonis amicitia esse non potest.

Est amicitia nihil aliud nisi summa consensio rerum divinarum atque humanarum inter aliquos cum benevolentia & caritate. Quâ quidem haud scio an quicquam, exceptâ sapientiâ, melius homini sit à Diis immortalibus datum. *Cicero de Amic. n. 20.*

Omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Hoc enim sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Ipsa virtus amicitiam gignit & continet, nec sine virtute esse amicitia ullo pacto potest. Virtus, virtus, inquam, conciliat amicitias & conservat. *1. Offic. 52. de Amic. u 18. 20. n. 100.*

Homines malos aliquando videmus eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere: sed quæ inter bonos amicitia dicitur, hæc inter malos factio est. *Sallust. Jug. c. 31.*

CAPUT LVI.

Amicitiâ ſublatâ omnis eſt è vitâ ſublata jucunditas.

Cicero de Amic. n. 17. 1. Ego vos hortor, ut amicitiam omnibus humanis rebus anteponatis. Nihil quippe eſt tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel ſecundas vel adverſas. n. 22. Nam ut ſecundas res facit amicitia ſplendidiores jucundioreſque, ſic adverſas facit leviores. Quis eſſet tantus fructus in proſperis, niſi haberes, qui illis æquè ac tu ipſe gauderet? Adverſas verò ferre difficile eſſet ſine eo, qui graviùs etiam illas, quàm tu, ferret.

n. 102. Quid dulciùs, quàm habere aliquem quîcum omnia audeas ſic loqui, ut tecum?

Quoniam res humanæ fragiles caducæque ſunt, ſemper aliqui acquirendi ſunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. Caritate enim benevolentiâque ſublatâ, omnis eſt è vitâ ſublata jucunditas.

2.

2. Una est amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt. Divitias despiciunt ii, quos tenuis victus cultusque delectat : honores, quorum cupiditate multi inflammantur, quidam ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment : itemque cetera, quæ aliis admirabilia videntur, alii sunt qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum sentiunt, *sine amicitia esse vitam nullam.* Quin etiam si quis est eâ asperitate & immanitate naturæ, ut cougressus hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus, tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suæ. *n.* 86.

3. Timon, de quo hìc Cicero, licèt misánthropos, id est, humani generis osor, appellaretur, amico utebatur uno, cui nomen Apemantus, quem ob morum similitudinem admittebat. Is tamen cùm fortè apud Timonem cœnasset, exclamassetque : *Quam dulce est, ô Timon, hoc convivium!* *Ita sanè,* inquit ille, *si tu non adesses.* *Plut. in Ant.*

Eidem Apemanto interroganti cur Alcibiadem juvenem ferocem atque audacem diligere videretur, respondit Timon, ideo sibi carum esse adolescentem, quòd illum prævideret fore populo Atheniensi magnorum malorum causam.

Prodiit aliquando Athenis in concionem. Quod cùm præter consuetudinem faceret; magna omnium expectatio fuit, quidnam afferret. Tunc ille è suggestu, in quem ascenderat: *Athenienses*, inquit, *est mihi area quædam, in qua crevit ficus, unde multi voluntario suspendio vitam finiere. Quoniam autem in area illa ædes exstruere mihi in animo est; antequàm ficum exscindam, vos monitos volo, ut, si qui de suspendio cogitant, maturent quàm maximè.*

***

CAPUT LVII.

In eligendis amicis cautio est adhibenda.

1. In amicis eligendis negligentes ne simus.

Cicer. de Amic. n. 62.

Augustus amicitias non facilè admisit, & constantissimè retinuit.

Sueton. in Aug. c. 66.

Ne nimis citò diligere incipiamus: neve non dignos. Digni autem amicitiâ sunt ii, in quibus ob virtutem inest causa cur diligantur. Rarum eorum genus: & quidem omnia præclara, rara, nec quicquam est difficilius, quàm reperire quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique in rebus humanis nihil bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tanquam pecudes, eos potissimum eligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Ita carent pulcherrimâ illâ & maximè naturali amicitiâ per se & propter se expetendâ.

Cicer. ibid. n. 78.

Senec. de Tranq. c. 7.

2. Nihil æque oblectare potest animum, quàm amicitia fidelis ac dulcis. Quantum bonum est, ubi nactus es ejusmodi amicos, in quorum pectora tutò secretum omne descendat, quorum sermo sollicitudinem tuam leniat, hilaritas tristitiam dissipet, prudentia bona consilia afferat, conspectus ipse delectet!

Amicos, quantum fieri poterit, vacuos à cupiditatibus eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque ut in pestilentia curandum est, ne assideamus corporibus jam corruptis & morbo flagrantibus, quia in afflatu ipso periculum est: ita in legendis amicis dabimus operam, ut quàm minimè vitiis inquinatos assumamus. Neque hoc præcipio tibi, ut neminem nisi omnino sapientem velis admittere. Ubi enim istum invenies, quem tot sæculis quærimus? Pro optimo est minimè malus. In tanta bonorum egestate, minimè fastidiosa fiat electio.

CA-

CAPUT LVIII.

Amicus amicum non minùs diligat, quàm seipsum.

Si quis sapiens amicitiam tueri velit, eodem modo erit affectus erga amicum, quo in seipsum; & eosdem labores ejus causâ suscipiet, quos propter se susceperit. Lætabitur amici lætitiâ æquè ac suâ, & pariter dolebit ejus angoribus. Est enim, ut dicunt, fœdus quoddam sapientum, ut non minùs amicos quàm se ipsos diligant. Quod & fieri posse intelligimus, & aliquando videmus: perspicuumque est nihil ad jucundè vivendum reperiri posse tali conjunctione aptius.

Cic. 1. de fin. n. 67.

Damon & Pythias Pythagorei tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut mori parati essent alter pro altero. Cùm eorum alter à Dyonysio tyranno nece damnatus, impetrasset tempus, quo profectus domum, res suas ordinaret; alter vadem se dare tyranno pro reditu ejus non dubitavit, ita ut, si

Valer. l. 4. c. 7. Cicer. 3. Offic. n. 45.

ille non revertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. Igitur omnes, & inprimis Dionysius, cupidè expectabant novæ atque ancipitis rei exitum. Appropinquante deinde definita die, nec illo redeunte, unusquisque stultitiæ damnabat tam temerarium sponsorem. At is nihil se de amici fide metuere prædicabat. Et verò ille ad diem dictam supervenit. Admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut se in amicitiam tertium reciperent, & supplicio liberavit eum, qui morte erat plectendus.

Diodor. l. 6.

CAPUT LIX.

Amicitiâ unus fit ex pluribus.

Cicer. 1. Offic. n 56.

1. Quisque eorum, in quibus eadem studia sunt, eædemque voluntates, æquè altero delectatur ac se ipso: efficiturque id quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus.

de Amic. 80. 81.

Homo se ipse naturâ diligit & alterum inquirit cujus animum ità cum suo misceat, ut efficiat penè unum ex duo-

duobus. Estque verus amicus tanquam alter idem.

2. Alexander, victo apud Issum Dario, ad captivas matrem conjugemque ejus præmisit quosdam è suis, qui nunciarent ipsum venire ad eas invisendas: moxque, inhibitâ comitantium turbâ, earum tabernaculum intravit cum Hephæstione. Is longè omnium amicorum carissimus erat regi, cum ipso pariter educatus, secretorum omnium arbiter: liberèque admonendi eum jus non alius habebat, quod tamen admodum prudenter usurpabat. Ætate erat par regi: sed corporis habitu præstabat. Ergo reginæ illum regem esse ratæ, Persarum more veneratæ sunt. Inde erroris admonita Sysigambis Darii mater, advoluta est pedibus Alexandri, ignorationem nunquam antea visi regis excusans. Quam ille manu allevans: *Non errasti*, inquit, *mater: nam & hic Alexander est.* Utri prius gratulemur? Alexandro, qui hoc dicere voluit, an Hephæstioni, cui audire contigit?

Q. Curt. l.3.c.12.

Valer. l.4.c.7.

3. Erat Alexandro præter Hephæstionem amicus alter Craterus. Diversum utri-

Plutar. in Alex.

utrique ingenium, diversi mores. Hephæstion ad Alexandri voluntatem se se accommodans, plaudebat ei peregrina instituta æmulanti & amplectenti. Craterus morum patriorum retinens, consulebat Alexandri gloriæ, & quæ essent maximè utilia suadebat. AlexanderHephæstionem diligebat magis : at Craterum pluris faciebat. Per illum barbaris responsa dabat : per hunc Macedonibus & Græcis.

CAPUT LX.

Amico omnia credenda.

Senec. Ep 3. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit. Cùm placuit recipi, toto illum pectore admitte : tam audacter cum illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil dicas aut facias nisi quod committere etiam inimico possis : sed quia quædam sunt quæ arcana dici solent, hæc cum amico communica. Fidelem si putaveris, facies.

Quidam narrant obviis quæ tantùm amicis committenda sunt, & in quaslibet

bet aures exonerant quidquid illos urit. Quidam contrà etiam carissimis diffidunt, & interiùs premunt omne secretum. Neutrum faciendum est: utrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli. Sed alterum honestius dico vitium, alterum tutius.

CAPUT LXI.

Res turpes amicum non rogemus, nec faciamus rogati.

1. Quæ videntur utilia, honores, divitiæ, voluptates, & cetera generis ejusdem, hæc nunquam amicitiæ anteponenda sunt. At vir bonus neque contra rempublicam, neque contra jusjurandum ac fidem quidquam faciet, amici causâ. Nam si omnia facienda sint quæ amici velint, ejusmodi amicitiæ conjurationes putandæ sunt.

Cicer. 3. Offic. n. 43. 44.

Nulla est excusatio peccati, si amici causâ peccaveris. Nam æquè nefas est, malum aliquod & facere rogatum, & rogare.

De Amic. n. 37. n. 39.

n. 40. Hæc prima lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec fa- n. 44. ciamus rogati : sed ab amicis honesta petamus, amicorum causâ honesta faciamus : nec expectemus quidem dum rogemur. Studium semper adsit, cunctatio absit.

A. Gell. l. 1. c. 3. 2. Pericles ille Atheniensis, egregius vir ingenio, bonisque omnibus disciplinis ornatus, professus est quatenus amici causâ progredi fas esse existimaret. Nam cùm amicus eum rogaret, ut pro re causâque ejus falsum dejeraret ; his ad eum verbis est usus : *Me amicis opitulari oportet, sed usque ad Deos.*

Plut. in Them. 3. Simonides poëta, fretus eâ, quæ ipsi cum Themistocle erat, familiaritate petiit ab eo aliquid injusti : quod negans Themistocles, dixit ei : *Neque tu, ô Simonide, bonus poëta fueris, si carmina contra poëticæ artis leges condideris, neque ego bonus magistratus, si quid contra patriæ leges tuâ causâ fecerim.*

Valer. l. 6. c. 4. 4. Cùm Pub. Rutilius Rufus amici cujusdam injustæ rogationi resisteret, atque is per summam indignationem dixis-

dixisset : *Quid ergo mihi opus est amicitiâ tuâ, si, quod rogo, non facis ? Imò*, respondit Rutilius, *quid mihi tuâ, si propter te aliquid inhonestè facere me oporteat ?* Sciebat quippe vir sanctus, tam contra officium esse, tribuere amico quod non sit æquum, quàm non tribuere id quod rectè possimus : atque, si fortè amici â nobis postulent quæ honesta non sunt, religionem & fidem esse amicitiæ anteponendam.

Cicer. 3. Offic. n. 43.

CAPUT LXII.

Veritas & fides in amicitia retineantur.

1. Vetus est illa lex justæ veræque amicitiæ, ut idem amici semper velint : neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus & societas consiliorum & voluntatum. Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Itaque inter amicos, quorum emendati mores fuerint, sit omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione, communitas.

Cicer. pro Plan. n. 5.
Sallust. Cat. 30.
Cicer. de Amic. n. 61.

n-88.91. 2. Monendi tamen amici ſæpe ſunt & objurgandi: & hæc accipienda amicè, cùm benevolè fiunt. Adhibenda autem diligentia eſt, ut monitio aſperitate, objurgatio contumeliâ, careat. Verùm quidem eſt Terentianum illud: *Obſequium amicos, veritas odium parit.* At in obſequio comitas tantùm adſit: aſſentatio vitiorum adjutrix procul removeatur, quæ non modò amico, ſed ne libero quidem, digna eſt. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. Hujus autem ſalus deſperanda eſt, cujus aures veritati clauſæ ſunt, ita ut ab amico verum audire nequeat. Ut igitur proprium eſt veræ amicitiæ & monere & moneri; & qui monet, debet liberè facere, non aſperè; qui monetur debet patienter ferre, non repugnanter: ſic habendum eſt, nullam in amicitiis peſtem eſſe majorem, quàm adulationem, blanditiam, aſſentationem. Scitum eſt illud Catonis, ut multa: *Acerbos inimicos meliùs de quibuſdam mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum ſæpe dicere, hos nunquam.* Nulla porro ami-

amicitia est, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est.

Secretò amicos admone, lauda palàm. *P. Syrus.*

3. Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum. Aliquando utar verbis durioribus, si hac ratione emendari illum speravero posse. An patiemur amicos sanabiles, & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire, sublatâ admonitione, quâ & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit? *Senecæ 5. benef. c. 22.*

Qui non vetat peccare, cùm possit, jubet. *Senec. Troas v. 289.*

Amici vitia si feras, facis tua.

Bis peccas, cùm peccanti obsequium accommodas. *P. Syrus.*

Bonus animus nunquam erranti obsequium accommodat.

Consilium verum dare gaudeamus liberè. Plurimùm in amicitia valeat amicorum bene suadentium auctoritas: eaque adhibeatur ad monendum non modò apertè, sed etiam acriter, si res postulabit: & adhibitæ pareatur. *Cicer. de Amic. n. 44.*

Cùm

Dio. l. 54. Cùm Mœcenas Augusto Cæsari perquam familiaris esset, & magnâ apud eum gratiâ valeret: eo animo fuit, ut prodesset quibus posset, noceret verò nemini. Amicorum suorum nonnullos ad magistratus & imperia curavit promoveri, in Equestri ordine ipse permanens. Mira quoque ejus & ars & libertas fuit in Augusti animo flectendo ad mitiora, cùm irâ incitatus esset. Exemplum hoc unum erit instar omnium. Jus aliquando dicebat Augustus, & multos morte damnaturus videbatur. Aderat tum Mœcenas, qui per circumstantium turbam perrumpere & ad tribunal propiùs accedere conatus est. Quod cùm frustra tentasset; hæc verba in tabella scripsit: *Surge tandem, carnifex.* Eamque tabellam ad Augustum projecit. Quâ lectâ, is statim surrexit, & nemo est morte multatus.

Senec. 3. de i. a. c. 13. 14. 4. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs. Deprehendebatur itaque à familiaribus, & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Sic iram ejus multi intelligebant, nemo sentie-

tiebat. Senſiſſent autem, niſi amicis objurgandi ſe jus idem dediſſet quod ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? Rogemus ergo amiciſſimum quemque, ut adversùs nos libertate utatur tunc maximè, cùm minimè illam pati videbimur poſſe; nec aſſentiatur iræ noſtræ aut cupiditati. Optimum eſt proſpicere impedimenta notis vitiis.

5. Admoneri bonus gaudet: peſſimus quiſque correptorem aſperrimè patitur.

Senec. de ira. n. 37.

Xenocratem Chalcedonium Plato Magiſter & amicus, ruſticitatis arguebat, eique ſæpiùs dicebat: *Xenocrates, Gratiis ſacra facito.* Quam reprehenſionem admonitionemque ille ſemper æquo & grato animo accepit: & aliquando cuidam ipſum incitanti ad repellendam Platonis objurgationem, ſapienter prorſus reſpondit: *At illud mihi utile eſt.*

Ælian. l 14. c. 19.
Diog. Laërt. in Xenoc.

* * *

CA-

CAPUT LXIII.

Omnia possidentibus sæpe amicus deest.

Senec. 6. benef. 29. 31. 1. Neminem tam altè supra ceteros fortuna extulit, ut non illi aliquid desit. Si cætera adsint, abest plerùmque res omnium præstantissima, amicus, qui verum dicat, & ab errore vindicet hominem deceptum consuetudine audiendi blanda pro rectis. Regibus ac potentibus viris vix quisquam ex animi sui sententiâ suadet dissuadetque: sed adulandi certamen est, & una contentio, quis blandissimè fallat. Ignorant itaque vires suas, & se tam magnos rati, quàm audiunt, iræ obsequuntur, quam nemo revocat, bella temerè suscipiunt, & in summum rerum omnium suarum discrimen veniunt.

2. Quum bellum Græcis indiceret Xerxes, nemo non impulit animum ejus tumentem, oblitumque quàm caduca essent ea quibus consideret. Alius

Alius ajebat Græcos non laturos nuncium belli, & ad primam adventantis exercitûs famam terga versuros. Alius, nihil dubii esse, quin Græcia non vinci solùm, sed etiam obrui, posset, illâ, quam secum trahebat, innumerabili militum multitudine. Cùm in hunc modum multa jactarentur, quæ concitarent Regem nimiâ æstimatione sui furentem; Demaratus Lacedæmonius solus dixit: *Ipsam illam, quâ placeret sibi, militum turbam indigestam & gravem, non facilè regi posse: & periculum esse, ne pauci Lacones obstruentes corporibus suis commissas sibi Græciæ angustias atque aditus, morarentur tot illa gentium millia.* Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Victus Xerxes, & regnum suum trepidâ fugâ repetere coactus, Demarato gratias egit, *quòd solus sibi dixisset verum.*

3. Antiochus quum in venatione feram persequendi studio ab amicis & servis aberrasset, in casam pauperum hominum intravit, ignotus. Cum iis cœnans, sermonem de Rege injecit, ut sciret quæ esset hospitum de se opinio;

Plut. Apophth.

nio; audivitque: *Regem in ceteris quidem bonum & laude dignum esse; sed amicis utentem malis, plurima negligere: & sæpe quæ necessaria essent nihil curare, quòd venationi plus æquo indulgeret.* Tacuit tum quidem Antiochus. Sed postquam orto sole ad casam illam venêre regii satellites, & purpuream vestem cum diademate attulêre; converso sermone ad regia illa insignia: *Certè*, inquit, *ex quo die hæc sumpsi, eri primùm veros de me sermones audivi.*

Aur. Vict. Ep. c, 69. 4. Perfectus haud dubiè Princeps enituisset Valentinianus, si ei contigisset, aut carere infidis hominibus, quibus sese quasi fidissimis prudentissimisque dederat, aut uti probatis eruditisque monitoribus.

CAPUT LXIV.

Veros amicos reparare difficile est.

Seneca 6. benef. c. 52. 1. Cùm Augustus audivisset tandem Juliæ filiæ suæ flagitia, quæ tamdiu nesciebat; parum potens iræ, patefece-

cerat, eam relegando. Deinde ubi interposito tempore, in locum ire subiit verecundia; gemens quòd non illa silentio pressisset, (quia quarumdam rerum turpitudo aliquando etiam ad eum redit qui eas vindicat) sæpe exclamavit: *Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mœcenas vixisset.* Intelligebat scilicet quàm utile sit Regi aut principi viro fidum amicum habere, quàm damnosum carere. Imperante Augusto cæsæ sunt legiones Romanæ, & aliæ protinus scriptæ. Fracta classis; & intra paucos dies natavit nova. Sævitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis. Totâ reliquâ Augusti vitâ, Agrippæ & Mœcenatis vacavit locus. Adeo Imperatori, tot millia hominum habenti, duos reparare difficile fuit.

Amicum perdere, est damnorum maximum. *P. Syrus.*

2. Cùm Darius Xerxis pater malum granatum aperuisset, & quidam ab eo sciscitaretur, quarum rerum tantum numerum habere optaret, quantus illic inesset granorum nume- *Plut. Apophr.*

'rus:

Justin. l.1.c.10. rus : Respondit : *Zopyrorum.* Fuerat enim Zopyrus Dario amicissimus, sicque illi deditus, ut ultro se verberibus toto corpore lacerari, nasum, aures & labia sibi præcidi voluerit, ad revocandam in ejus potestatem Babyloniam.

CAPUT LXV.

Amici thesauri Regum sunt.

Sallust. Jug. c. 10. 1. Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt : verùm amici, quos neque armis cogere neque auro parare queas ; officio & fide pariuntur. *Amm. l. 25.* Interrogatus Alexander ubi thesauros haberet ? *Apud amicos*, respondit. Idem cùm ad Achillis tumulum venisset ; *Plut. in Alex.* *felicem eum sibi videri*, dixit, *quòd, dum viveret, fidum amicum* (Patroclum) *nactus esset, & post fata magnum præconem* (Homerum).

Plinii paneg. Traj. Cùm plurimis amicitiis fortuna Principum indigeat ; præcipuum est Principis opus, amicos parare.

Nul.

Nullum majus boni imperii instrumentum est, quàm boni amici.

Tacit. hist. 4. c. 7.

2. Cùm à Pisistrato, qui principatum Athenis invaserat, amici quidam descivissent, atque in arcem Phylam secessissent; accessit ad eos, vestem stragulam colligatam ferens secum, ac mirantibus illis, quærentibusque quid vellet? *Aut*, inquit, *persuadere ut mecum redeatis; aut, si minùs id persuasero, manere vobiscum: ideoque instructus veni.*

Plut. Apopht.

3. Trajanum imperatorem laudat Plinius, quòd & amicos diligat, & ipse diligatur. In animis hominum exoleverat, priscum mortalium bonum, amicitia: cujus in locum migraverant assentationes, blanditiæ, &, pejor odio, amoris simulatio. In Principum domo nomen tantùm amicitiæ inane manebat. Nam quæ poterat esse inter eos amicitia, quorum alii sibi domini, alii servi, videbantur? Tu hanc pulsam & errantem reduxisti. Habes amicos, quia amicus ipse es. Neque enim amor, ut alia, subjectis imperatur: neque est ullus affectus tam erectus & liber, & dominationis impatiens,

Plin. paneg. Traj.

tiens, nec qui magis vices exigat. Diligis ergo, & diligeris: atque in eo tota gloria tua est, qui superior factus, descendis in omnia familiaritatis officia, & in amicum ex Imperatore submitteris: imò tunc maximè Imperator es, cùm amicum ex Imperatore agis. Jucundissimum est in rebus humanis amari: sed non minus amare. Quorum utroque ita frueris, ut, cùm ipse ardentissimè diligas, ardentiùs tamen diligaris.

CAPUT LXVI.

Ennius. *Amicus certus in re incerta cernitur.*

P. Syrus. 1. Ipsæ amicos res opimæ pariunt, adversæ probant.

Senec. Agam. v. 934. Poscunt fidem secunda, at adversa exigunt.

Plut. in Cat. Cùm Catoni Uticensi obvenisset morte patruelis sui Catonis hereditas centum talentorum; omnia in pecuniam redegit, quam amicis, ubi cuiquam opus erat, commodabat. Quin etiam

&

& prædia sua & servitia eorum causâ aliquando oppignorabat.

Sinceræ fidei amici præcipuè in rebus adversis cognoscuntur : quidquid enim tunc præstatur, totum à constanti benevolentia proficiscitur. At qui fortunatum amicum colit, ille magis causâ suâ adulari, quàm verè diligere, potest videri. Libentiùs igitur & diutiùs servavit posteritas nomina eorum, qui amicos in adversis casibus non deseruerunt, quàm illorum, qui amicos opibus florentes coluerunt. Nemo de Sardanapali familiaribus loquitur: Orestes penè notior est propter Agamemnonem patrem. Illorum amicitia, si qua tamen fuit, in deliciis & luxuria turpiter extincta est : horum verò enituit communi calamitate, & immortalem apud posteros famam est adepta. Quid enim celebratum magis, quàm illa Pyladis atque Orestis coram rege Thoante plena amoris contentio, uter moreretur ? Dum alter nititur ab altero depellere crimen & criminis pœnam, atque in se transferre : dum, ignorante rege uter eorum sit Orestes, Pylades

Valer. l.4.c.7.

Cicer. de amic. n 24. 5. de fin. n. 63. Oreſtem ſe eſſe dicit, ut pro illo necetur; Oreſtes autem, ita ut eſt, Oreſtem ſe eſſe aſſeverat. Qui clamores Romæ totâ caveâ excitati ſunt in M. Pacuvii de Oreſte & Pylade fabulâ? Spectantes plaudebant in re fictâ: quid arbitramur in vera fuiſſe facturos? Facilè indicabat ipſa natura vim ſuam, cùm homines, id quod facere ipſi non poſſent, rectè fieri in altero judicarent.

Valer. 4. c. 7. 2. Mutinâ fugiens D. Brutus, ut cognovit miſſos ab Antonio equites ad ſe interficiendum adveniſſe, in loco quodam cum paucis ſuorum delituit, morti ſe ſubſtracturus. Eò factâ ab equitibus irruptione, Servius Terentius fideli mendacio Brutum ſe eſſe ſimulavit, obſcuritate ipsâ loci ſuffragante, & corpus ſuum objecit trucidandum. Verùm cognitus à Furio, cui Brutiana cædes mandata fuerat, non potuit nece ſuâ amici ſupplicium avertere, ſic invitus, fortunâ cogente, vixit. Incœpto egregio, non autem irrito eventu, æſtimari debet Servii Terentii fides in amicum. Quanquam enim ei, ſicut cupie-

pierat, pro amico suo perire non contigit; ipse extinctus est, quantùm in illo fuit, & D. Brutus periculum mortis evasit.

3. Laudatur alterius Romani in amicum extinctum constans caritas. T. Volumnius Equestri loco natus, M. Lucullum familiariter coluerat. Eum à M. Antonio interemtum cùm vidisset, & liceret fugâ vitæ consulere; exanimi amico adhæsit, sic in lacrymas & gemitus profusus, ut nimiâ pietate causam sibi mortis accerseret. Namque propter præcipuam & perseverantem lamentationem ad Antonium pertractus est. Cujus postquam in conspectu stetit: *Jube me*, inquit, *protinus ad Luculli corpus perduci & occidi. Neque enim absumpto illo superesse debeo, cùm ei infelicis adversùm te militiæ auctor fuerim.* Facilè impetravit ab Antonio: ductusque quò voluerat, Luculli dextram avidè osculatus est, caputque ejus, quod abscissum jacebat, pectori suo applicuit: ac deinde cervicem suam interfectoris gladio præbuit.

Valer. ibid.

CAPUT LXVII.

Phædr. *Vulgare amici nomen, sed rara est fides.*

Phædr. l. 3. f. 9. Quum parvas ædes sibi fundasset Socrates;
E populo sic nescio quis, ut fieri solet:
Quæso, tam angustam talis vir ponis domum?
Vtinam, inquit, *veris hanc amicis impleam!*

Senec. 5. benef. c. 33. 34. Amicus, res rara, quæ non alibi magis deest, quàm ubi creditur abundare. Non sunt isti amici, qui agmine magno pulsant januam regum, aut reges simulantium. Atria hominibus plena sunt, amicis vacua.

Ovid. 1. Trist. Eleg. 7. Illud amicitiæ sanctum ac venerabile nomen,
Re jam pro vili sub pedibusque jacet.

Tur-

Turpe quidem dictu, sed, si modò vera fatemur,
Vulgus amicitias utilitate probat.
Cura quid expediat prior est, quàm quid sit honestum :
Et cum fortunâ statque caditque fides.

2. De Pont. Elog. 3.

Cùm fortuna manet, vultum servatis, amici :
Cùm cecidit, turpi vertitis ora fugâ.

Petron.

Donec eris felix, multos numerabis amicos :
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Ovid. 1. Trist. Eleg. 8.

Hirundines æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt. Ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simul atque adversam fortunam viderunt, omnes avolant.

Auctor ad Herenn. l. 4. n, 62.

* * *

CAPUT LXVIII,

Nihil est naturæ hominis accommodatius Beneficentiâ.

Cicer. 1. *Offic.* *n.* 20. 1. Justitiæ pars est beneficentia, quam eamdem vel benignitatem vel liberalitatem appellare licet. Eâ nihil est naturæ hominis accommodatius: & in hominum genere nulla melior est natura, quàm eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur. *n* 42. 1. *Tusc.* *n.* 32.

2. *Offic.* *n* 63. Gratissima est liberalitas: eamque eo studiosiùs plerique laudant, quòd potentium ac divitum hominum bonitas commune perfugium est omnium. *Pro Liga.* *n.* 37. Itaque nihil est tam populare, quàm bonitas.

C. Nepos & Plut. in Cimon *Justin. l.* 2. *c.* 15. 2. Cimon Atheniensis & pietate in patrem, & in cives benevolentiâ insignis fuit. Cùm nihil haberet quod dare, præter seipsum, posset, ad redimendum sepulturæ jus parenti suo Miltiadi, qui in carcerem conjectus ibi-

ibique mortuus fuerat; ejus vincula in se transtulit. Aliquot post annos è custodiâ emissus, magnâ juris civilis & rei militaris prudentiâ celeriter ad Principatum pervenit. In quo tantâ fuit liberalitate, ut, quum pluribus locis hortos prædiaque haberet, nunquam in eis custodem imposuerit fructûs servandi gratiâ: ne quis impediretur quominus rebus ejus frueretur. Semper eum pedissequi cum nummis sunt secuti, ut; si quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negasse. Sæpe cùm aliquem videret minùs bene vestitum, suum amiculum dedit. Nulli opera ejus, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit. Complures pauperes mortuos, qui non reliquerant unde efferrentur, suo sumtu extulit. Minimè itaque mirandum est, vitam ejus, qui se sic gessit, ab insidiis tutam fuisse, & mortem civibus acerbam.

3. Pisistratus summâ æquitate gessit Atheris Principatum, quem iniquè invaserat, &, præter dominandi studium,

Plut. in Solon.

 dium,

Ælian. l 9.c.25. dium, nullus eo melior civis fuit. Si quos otiosos cerneret in foro obambulantes, ad se vocatos interrogabat cur sic otiosi essent? Si verò illi se aut frumenta aut jumenta non habere respondissent, jubebat, his à se acceptis, abire & laborare. *Eustat. in 24. Ili.* Quando in publicum prodibat, comitabantur eum pueri duo tresve, qui minutos nummos ferrent erogandos egenis, maximè in mortuorum sepulturam. Prætereà liberum in hortos ac prædia sua introitum omnibus *Athen. l. 12.* permittebat, & ea capiendi, quibus opus esset, facultatem.

Valer. l.4.c.8. 4. Gillias Agrigentinus, vir opibus excellens, sed animo, quàm divitiis, locupletior, semper in erogandâ potiùs, quàm in contrahendâ pecuniâ fuit occupatus: adeo ut domus ejus quasi quædam Munificentiæ officina crederetur. Illinc enim apta publicis usibus ædificia exstruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc deficienti annonæ subsidia oriebantur: privatim verò alimenta inopiâ laborantibus, dotes virginibus paupertate pressis erogaban-

bantur: hoſpites quoque tum urbanis tum ruſticis tectis benigniſſimè excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam verò tempore compulſos vi tempeſtatis in prædia ſua quingentos equites Galenſium aluit ac veſtivit. Quid multa? Eum propemodùm ipſius Liberalitatis præcordia habuiſſe conſtat. Ergo quod Gillias poſſidebat, omnium quaſi commune patrimonium erat. Colloca ex contraria parte arces clauſas ſeris, ad nullas preces & miſerias aperiendis; nonne longè præſtantiorem exiſtimabis nobilem illam Gilliæ impenſam, quàm triſtem & duram hanc cuſtodiam?

5. Multitudinis benevolentia beneficiis capitur maximè: ſecundo autem loco beneficâ voluntate, etiamſi res fortè non ſuppetit. Ipſa quippe fama & opinio liberalitatis, beneficentiæ, juſtitiæ, fidei, nos eis amicos facit, in quibus illas ineſſe remur. Hinc Titus, quia naturâ erat benevolentiſſimus, *amor ac deliciæ generis humani* appellatus eſt. Hoc illi propoſitum & ſolenne fuit, ne quem acce-

Cicer. 2. Offic. n. 82.

Sueton. in Tito, c. 8. 10 11. Eutrop. c. 7.

accedentium ad se sine spe dimitteret. Admonentibus verò amicis, quasi plura polliceretur, quàm præstare posset: *Non oportere*, ait, *quemquam à sermone Principis tristem discedere.* Atque etiam recordatus quondam super cœnam, quòd nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem illam meritòque laudatam vocem edidit: *Amici, diem perdidi.* Quædam sub eo fortuita ac tristia acciderunt, ut incendium Romæ per triduum, & pestilentia quanta rarò aliàs. In his ac talibus adversis non modò Principis sollicitudinem, sed & parentis affectum singularem præstitit, nunc consolando, nunc opitulando quatenus suppeteret facultas. Extincto tam benigno Imperatore, majore civium damno, quàm suo, omnes tanquam in propria orbitate doluerunt, & Senatus tantas mortuo gratias egit, laudesque congessit, quantas ne vivo quidem unquam & præsenti.

Lampr. in Alex. Sever. n. 46. Alexander Severus memoriâ complectebatur & descriptum habebat, quid cuique præstitisset. Et, si quos sci-

sciret vel nihil petîsse, vel non multum, vocabat eos, & dicebat singulis: *Quid est cur nihil petis? An me tibi vis fieri debitorem!*

His & horum similibus exemplis beneficentia generis humani nutritur atque augetur: Hæ sunt ejus faces, hi stimuli.

Valer. l.5.c.2.

6. Versabatur in regia Prolemæi Regis adolescens nomine Galetes, facie quidem pulcherrimus ac morum suavitate & animi in omnes benignitate magis insignis: ita ut rex, cui erat carissimus, sæpe exclamaret: *O benignum caput! nulli tu unquam ullius mali causa fuisti; sed contra multis multa bona præstitisti.* Cùm aliquando hic adolescens, regi comes in equo sedens, vidisset procul aliquos ad supplicium trahi; oblatam benè faciendi occasionem non prætermisit: sed statim: *O rex*, inquit, *quandoquidem prosperâ quâdam horumce hominum, qui morte damnati sunt, fortunâ, equis nunc vehimur; age, si tibi videtur, cursum intendamus, ut illis in tali temporis articulo quasi servatores Dii appareamus.* Plurimum

Ælian. l.1.c.30.

voluptatis ex Galetis consilio cepit rex, & animum ejus ad misericordiam propensum deamans, cùm morti addictos servavit, tum amori in illum suo multum addidit.

CAPUT LXIX.

Multas cautiones habeat beneficentia.

Cic 1. *Offic. n.* 42. *&c.*

1. In exercenda beneficentia multæ sunt cautiones adhibendæ. Videndum est primùm ne obsit benignitas & iis ipsis quibus prodesse volumus, & ceteris. Deinde ne major sit, quàm facultates. Denique ut cuique pro dignitate tribuatur. Nam ad justitiam referenda sunt omnia, & nihil est liberale, nisi quod idem sit justum. Utamur igitur eâ liberalitate quæ prosit amicis, noceat nemini: quæ fontem ipsum benignitatis non exhauriat: quæ delectum faciat eorum, in quos beneficium conferetur.

n. 49.

Verùm multi beneficia conferunt sine judicio, vel modo, in omnes, im-

impetu animi, repentino quasi vento, incitati. Quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea quæ judicio, consideratèque delata sunt.

2. Si vir bonus divitias habeat sine cujusquam injuriâ partas, nec sordidè custodiet, nec prodigè sparget: partim ipse utetur, partim donabit. Donabit autem aut bonis, aut iis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: nam inter turpes jacturas inconsultum munus ponitur. Errat, si quis existimat facilem rem esse, donare. Plurimum habet hæc res difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu spargitur. Aliis succurram, dignis quos non premat paupertas. Aliis non dabo, quamvis desit: quia etiamsi dedero, est defuturum. Quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Quid refert, servi liberi-ne sint qui indigeant? Ubicumque homo est, ibi beneficio locus est. Pauperi viro bono donabo. Non lucrum ex beneficio captabo, non voluptatem, non gloriam. Ideo dabo, ut

Senecæ de beat. vit. c. 20. 23. 24.

4. Benef. c. 10. 11.

ut quod oportet faciam. Licèt fortuna ei, qui à me beneficium accepit, nihil tribuat, quo referre mihi gratiam possit, ex sententiâ meâ res gesta est.

Cicer. 2. Offic. n. 62. In deligendis idoneis in quos beneficia conferamus, judicium & diligentiam adhibere debemus. Nam præclarè Ennius: *Benefacta malè locata, malè facta arbitror.*

P. Syrus. Beneficium dignis ubi des, omnes obliges.

Plinius l. 9. Ep. 30. 3. Laudas mihi & præsens & per epistolas, Nonium tuum, quòd sit liberalis in quosdam. Et ipse laudo, si tamen non in nos solos. Volo enim eum qui sit verè liberalis, tribuere patriæ, propinquis, affinibus, amicis: sed amicis dico pauperibus. Quid non isti faciunt, qui iis potissimùm donant, qui donare maximè possunt. Hos ego non sua donare puto, sed viscatis hamatisque muneribus aliena corripere. Alii sunt qui, quod huic donant, auferunt illi, famamque liberalitatis avaritià petunt. Primum autem hominis officium est, suo esse contentum: deinde

inde quos præcipuè sciat indigere, sustentare ac fovere.

CAPUT LXX.

Beneficia alia alios decent.

1. Urbem cuidam Alexander donabat. Cùm ille, cui donabatur, se ipse mensus, tantum munus recusaret, diceretque non convenire fortunæ suæ: *Non quæro*, inquit, *quid te accipere deceat, sed quid me dare.*

Seneca 2. *benef.* c. 16.

2. Ab Antigono Cynicus quidam petiit talentum. Respondit, *plus esse quàm quod Cynicus petere deberet.* Repulsus, petiit denarium. Respondit rex, *minus esse quàm quod regem deceret dare.* Turpissima est ejusmodi cavillatio. Invenit Antigonus quomodo neutrum daret.

C. 17.

3. Alexandro Orientis victori Corinthii per legatos gratulati sunt, & civitate illum suà donaverunt. Cùm risisset Alexander hoc munus, unus ex legatis: *Nulli*, inquit, *civitatem unquam dedimus alii, quàm Herculi.*

1 *Benef.* c. 13.

Tum

Tum verò Alexander lubens accepit honorem non vulgatum: neque tam eos respexit, qui sibi civitatem donarent, quàm illum, cui uni, antequam sibi, dedissent.

CAPUT LXXI.

Beneficia quædam palàm danda, quædam clàm.

Seneca 2. Benef. n. 9. 11. 1. Præcipiunt omnes sapientiæ magistri, quædam beneficia palàm danda esse, quædam secretò: palàm, quæ consequi gloriosum est, ut militaria dona, honores, & quidquid notitiâ pulcrius fit: contrà, quæ succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt, ut nota sint solis quibus prosunt. Interdum & ipse qui juvatur, fallendus est; ut habeat, nec, è quo acceperit, sciat.

Arcesilaus, ut ajunt, Ctesibio amico ægro, pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, cùm clàm succurrendum esse judicasset; pulvino ejus ignorantis sacculum nummis plenum sub-

ſubjecit, ut homo inutiliter verecundus id quo carebat inveniret potiùs quàm acciperet. Invento ſacculo Cteſibius: *Hic*, inquit, *Arceſilai ludus eſt*.

2. Nihil æquè in beneficio dando vitandum eſt, quàm ſuperbio, quæ quidquid dat corrumpit. Non tantùm ingratum, ſed inviſum eſt beneficium ſuperbè datum. Jucunda ſunt quæ humanâ, leni, placidâque fronte tribuuntur: quæ cùm daret mihi ſuperior, detraxit muneri ſuo pompam, & obſervavit idoneum tempus ſuccurrendi, ſe uno teſte contentus. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe.

Diog. Laërt in Arceſil.

Ibid.

Idem Arceſilaus, de quo ſuprà, cùm viro probo pauperi opitulari vellet, ei vaſa aurea ad amicos convivio excipiendos commodavit de induſtria: quæ cùm ille redderet, recipere noluit.

Diog. Laërt. Ibid.

3. Aliquando viro bono non petenti dandum eſt, quod improbo poſtulanti negaveris. Archelaus Macedonum rex, in cœna aureum poculum poſcente quodam, cui nihil pulcrum

Plut. de vitiis pudor.

crum videbatur, nisi accipere: puerum id Euripidi dare jussit: & in alterum illum intuens: *Tu quidem*, inquit, *dignus eras, qui peteres, nec acciperes: at hic dignus erat qui acciperet vel non petens.*

Phadr. l.2.f.1. Attende cur negare cupidis debeas:
Modestis etiam offerre quod non petierint.
Super juvencum stabat dejectum leo.
Prædator intervenit, partem postulans.
Darem, inquit, *nisi soleres per te sumere:*
Et improbum rejecit. Fortè innoxius
Viator est deductus in eumdem locum,
Feroque viso retulit retro pedem.
Cui placidus ille: *Non est quod timeas*, ait;
Et quæ debetur pars tuæ modestiæ,
Audacter tolle. Tunc diviso tergore,
Silvas petivit, homini ut accessum daret.
Exemplum egregium prorsus, & laudabile.
Verùm est Aviditas dives, & pauper Pudor.

CA-

CAPUT LXXII.

Tardè benefacere, nolle est.

Omnia benignitas properat, & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tardè profecit, non ex animo fecit. Tardè velle, nolentis est. *Senecæ l. 2. benef. c. 5.*

Bis est gratum, quod opus est, ultrò si offeras. *P. Syrus.*

Sex sestertia si statim dedisses,
Cùm dîxti mihi: sume, tolle, dono:
Deberem tibi, Pæte, pro ducentis.
At nunc cùm dederis diu moratus,
Post septem puto vel novem Kalendas;
Vis dicam tibi veriora veris?
Sex sestertia, Pæte, perdidisti. *Martial. 6. Ep. 30.*

Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter. *P. Syrus.*

CAPUT LXXIII.

Quas dederis, solas semper habebis, opes.

Senec. 6. benef. 3. 1. Cùm M. Antonius fortunam suam aliò translatam videret, & sibi nihil relictum, egregiè mihi videtur exclamasse: *Hoc habeo quodcumque dedi.* Hæ enim sunt divitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ levitate permansuræ, & quæ quo majores fuerint, hôc minorem habebunt invidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ te tam tumidum faciunt, quæ ferreis claustris custodis, propter quæ omnia affinitatis & amicitiæ fœdera rumpis, non sunt tua. Depositi loco sunt, jamjamque ad alium dominum spectantia. Quæris quomodo illa tua facias? dando. Hac ratione certam tibi & inexpugnabilem eorum possessionem parabis.

Martial. 5. Ep. 45. 2. Callidus effractâ nummos fur auferet arcâ;

Pro-

Prosternet patrios impia flamma
Lares.
Debitor usuram pariter sortemque
negabit:
Non reddet sterilis semina jacta
seges.
Depascentur oves diri contagia
morbi:
Mercibus extructas obruet unde
rates.
Extra fortunam est quidquid dona-
tur amicis.
Quas dederis, solas semper ha-
bebis, opes.

CAPUT LXXIV.

Non quid detur refert, sed quâ mente.

1. Beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistit: sed in ipso facientis aut dantis animo. Animus est enim qui beneficiis dat pretium. Itaque nonnunquam magis nos obligat, qui dedit parva magnificè, & exiguum tribuit, sed libenter. So-crati

Senec. 1. *benef.* c. 6. 7. 8.

crati cùm multa multi, pro suis quisque facultatibus, offerrent; Æschines pauper auditor: *Nihil*, inquit, *dignum te, quod dare tibi possim, invenio: & hôc tantum me pauperem esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, me ipsum. Hoc munus, rogo, qualecumque est, non dedigneris; cogitesque alios, cùm multum tibi darent, plus sibi reliquisse.* Cui Socrates: *Istud, quidem*, inquit, *magnum mihi munus videtur: nisi fortè parvi te æstimas. Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam, quàm accipio.* Vicit Æschines hoc munere omnem juvenum opulentorum munificentiam.

Ælian. l.1.c.31.32. Plutar. in Artax.

2. Regi Persarum intra regni sui fines iter facienti munera ab omnibus Persis offerri mos & lex erat. Qui in terra colenda operam ponebant, alii boves aut oves, alii frumentum aut vinum dabant: qui verò pauperiores, lac, caseum, palmas, aliosque arborum fructus, qui in cujusque agro nascerentur. Quæ omnia, non tributi, sed doni nomine, à singulis afferebantur regi prætereunti ac præ-

prætere quitanti. Cùm Persa quidam, cui nomen Sinætas, procul à tugurio suo in Artaxerxem, qui Mnemon cognominabatur, incidisset, ac nihil præ manibus haberet, quod regi posset offerre; noluit tamen eum à se indonatum videri. Itaque ad proximè præterfluentem fluvium cursu contendit, & aquam utraque manu haustam regi obtulit, munus exornans, quantùm potuit, faustis bonisque verbis. Et dono & dantis animo atque oratione mirè delectatus Artaxerxes, neque minùs regium esse existimans parva grato animo accipere, quàm magna tribuere, dixit: *Se aquam illam libenter accipere, & pretiosissimi muneris loco habere.* Deinde homini misit non parvam pecuniæ summam cum veste Persicâ, & phialâ aureâ, quâ jussit eum deinceps haustam è fluvio aquam bibere.

Plin. ad Traj.

3. Eidem Artaxerxi per Persidem equitanti ingens malum punicum à quodam Omaso oblatum ferunt. Quod ille benignè comiterque accipiens, purpuratis comitibus dixit: *Qui curâ & labore agellum suum talium pomo-*

Ælian. l. 1. c. 33 Plutar. in Artax. & Apoph.

rum

rum feracem effecit, eâ ille parvam civitatem sibi creditam poterit, ex parva magnam reddere. Et hominem ingenti præmio est remuneratus.

Plut. in Artax. Fuit hic Artaxerxes regni sub initio aditu facilis, in largiendis honoribus & beneficiis effusus. Omnem suppliciis detrahebat contumeliam, læto hilarique animo beneficia & accipiebat & dabat. Nullum donum erat adeo exiguum quòd non libentissimè acciperet: & majorem in dando beneficio voluptatem percipere videbatur, quàm alii in accipiendo solent.

CAPUT LXXV.

Sint gratuita Deorum exemplo beneficia.

Senec. 4. benef. c. 3. C. 14. I. Beneficium per se expetendum est, & una in eo spectanda accipientis utilitas, sepositis commodis nostris. Si enim ipse tacitus dicas: *Hoc dabo, hoc recipiam*; Sordida negotiatio est. Qui beneficium, ut reci-

reciperet, dedit, non dedit. Humile eſt prodeſſe, quia expedit.

Si utilitas & turpis computatio me liberalem faciat : ſi nulli proſim, niſi ut invicem ille mihi proſit : non dabo beneficium proficiſcenti in diverſas longinquaſque regiones ; non dabo abſuturo ſemper ; non dabo ſic ægrotanti, ut ſpes ei nulla ſit convaleſcendi. Atqui ut ſcias rem eſſe per ſe expetendam benefacere, advenæ in noſtrum modò delato portum, & ſtatim abituro, ſuccurrimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore ; & nunquam ampliùs in conſpectum noſtrum reverſurus, debitores nobis delegat Deos, precaturque ut illi pro ſe gratiam referant. Interim nos juvat ſterilis beneficii conſcientia. C. II.

2. Magna fuit apud veteres Græcos ac Romanos cura & reverentia hoſpitalitatis, eique Jovem, deorum atque hominum parentem, quaſi præſidem præfecerant, Jovem hoſpitalem eum appellantes & invocantes. Peregrinos & pauperes hoſpitio non excipere, nefas eſſe exiſtimabant, cùm ſub tutelâ Jovis eſſent, & ab eo mitterentur. *Homer. Virgil. Heſiod.* *Ovid. lib.* 1. *&* 8. *Metam.*

tur. Imò Dii ipsi putabantur aliquando sub peregrinorum habitu terras lustrare, & ad mortalium tecta accedere, explorandæ eorum humanitatis causâ. Hinc omnibus hospitio indigentibus ultro offerebantur privatim aut publicè quæ opus essent.

Ælian. .4.c.1. Lucanorum hæc lex fuit: Si occidente jam sole venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus civis divertere, is verò hominem non receperit: qui hospitium præbere recusaverit, pœnas luat inhospitalitatis, & injuriæ tum peregrino, cum Jovi hospitali, factæ.

Tacitus deGerm. c.21. Nulla gens, Tacito teste, magis indulgebat hospitiis, quàm Germanica. Notum ignotumque, quantùm ad jus hospitii, nemo discernebat, & quemcumque mortalium arcere tecto nefas habebatur. Pro fortuna quisque advenam apparatis epulis excipiebat. Cùm illæ defecerant, advena & ejus hospes proximam domum non invitati adibant, ubi uterque pari humanitate excipiebatut.

Senec. 4.benef. c.25. 3. Propositum nobis esse debet Deorum exemplum sequi. Vide͞ quanta

ill

illi quotidie nostri causâ faciant, quanta distribuant, quantis imbribus repentè dejectis solum molliant, quantis terras fructibus impleant. Omnia hæc sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo faciunt. Nisi fortè existimes illum fructum operum suorum percipere ex fumo extorum & odore thuris. Hæc quoque homo, si ab exemplari suo aberrare nolit, servet; nec ad res honestas privato commodo ductus veniat. Pudeat ullum esse venale beneficium: cùm gratuitos habeamus Deos.

4. Pythagorici, si quis sodalium facultatibus exciderat, bona sua cum eo, veluti cum fratre, dividebant. Neque verò id erga eos solùm præstabant, quorum in convictu quotidie versabantur, sed erga omnes qui eamdem disciplinam sectabantur. Itaque Clinias quidam Tarentinus Pythagoricus cùm accepisset Prorum Cyrenæum facultatibus suis spoliatum in summa rerum omnium penuria esse; ex Italia Cyrenas profectus est cum grandi pecunia, & patrimonii jacturam resarcivit ei homini quem tamen

Diod. Sic, l. 6.

nunquam antea viderat. Plures quoque alii idem fecisse memorantur.

CAPUT LXXVI.

Cicer. 1. Offic. n. 47. *Nullum officium referendâ gratiâ magis necessarium est.*

Cicer. 1. Offic. n. 48. 1. Si Hesiodus jubet ea reddere majore mensurâ, si possis, quæ acceperis utenda; quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt quàm acceperunt? Etenim si non dubitamus beneficia conferre in eos à quibus nihil expectamus, aut quos tantùm speramus nobis aliquando profuturos; quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt?

Cùm duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; demus, necne, in nostra potestate est: non reddere, viro bono non licet, modò id facere possit sine cujusquam injuriâ.

In referendâ gratiâ hoc maximè officii est, ei potissimùm opitulari, qui maximè opis indigeat. *n. 49.*

Cùm referri gratia tanta non potest, quanta debetur; habenda tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. *5. Philip. n. 3.*

2. Cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quàm me & gratum esse & videri. Hæc est enim virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est liberorum pietas, nisi voluntas grata in parentes? Qui sunt boni cives, qui de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? Qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam justis honoribus & memori mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? Quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? *Pro Planc. n. 80.*

3. Quo tempore Thebis obses fuerat Philippus, eum Philo Thebanus hospitio exceperat, & multis beneficiis affecerat. Is cùm postea à Philippo re- *Plut. Apoph.*

rum potito nihil vicissim muneris vellet accipere; *Oro*, inquit Philippus, *ne me hâc gloriâ privari velis, quam maximè quæro, ut à nemine beneficiis & gratiâ victus sim.* Idem Hipparchi Eubœensis mortem graviter tulit: ac cuidam ad consolandum ejus dolorem dicenti, Hipparchum maturâ mortem decessisse: *Sibi quidem*, inquit, *fortasse: Sed mihi præmaturâ. Nam antè mori properavit, quàm dignam nostrâ amicitiâ gratiam à me reciperet.*

Salluſt. Jug. c. 10. Bocchus Maurorum rex pacem cum Romanis facturus operâ L. Syllæ, sic eum est allocutus: Nunquam ego ratus sum fore, ut rex maximus in hac terra, & omnium, quos novi, opulentissimus, privato homini gratiam deberem. Et Hercule, Sylla, antequam mihi cognitus esses, multis orantibus, aliis ultro, egomet opem tuli, nullius indigui. Id mutatum esse, ego lætor, & eguisse me amicitiâ tuâ, quâ mihi nunc nihil carius est. Id te experiri licet. Arma, viros, pecuniam, postremò quidquid animo lubet, sume, utere: &, quoad

vi-

vives, nunquam tibi redditam gratiam puta; semper apud me integra erit. Denique nihil à me frustra voles. *Nam, ut ego existimo, Regem armis, quàm munificentiâ vinci, minùs flagitiosum est.*

4. Hoc maximè optabat Cæsar Augustus, ut gratus in omnes videretur. Eum aliquando adiit veteranus miles, qui, vocatus in jus, periclitabatur; rogavitque ut sibi adesset. Statim Cæsar ei è comitatu suo unum elegit advocatum, cui commendavit litigatorem. Exclamavit ingenti voce veteranus: *At non ego, Cæsar, periclitante te Actiaco bello, vicarium quæsivi; sed pro te ipse pugnavi.* Simulque detexit cicatrices. Erubuit Cæsar, atque ipse venit in advocationem.

Macrob. 2. Sat. c. 5.

5. Tiberii jussu Prætoriani milites Agrippam Judæum vinctum trahebant in custodiam: &, quia æstas erat vehementior, eum urebat sitis. Conspicatus tunc quemdam è Caji Caligulæ servis, nomine Thaumastum, aquam in hydria ferentem, potum poposcit, quem ille dedit humaniter.

Joseph. l. 18.

Regnum postea adeptus Agrippa, amplo munere leve acceptæ aquæ beneficium remuneratus est. Nam Thaumastum libertate donavit, suorumque bonorum dispensatorem constituit: quin & moriens providit, ut apud liberos suos eodem ministerio fungeretur: inter quos consenuit, in pretio usque ad extremum diem habitus.

Diod. Sic. l. 1. 6. Erant Ægyptii præter alias gentes grati ergo bene meritos de ipsis, existimabantque magnum esse omnibus hominibus subsidium ad vitam, gratam acceptorum beneficiorum memoriam. Et meritò quidem: nam movetur quisque ad beneficia eis impendenda, apud quos senserit ea optimè collocari.

CAPUT LXXVII.

Officia etiam feræ sentiunt.

Senec. 1. benef. c. 3. 1. Officia ipsæ feræ sentiunt: nec ullum tam immansuetum animal est, quod non curâ mitiges, & in amorem

tui

tui vertas. Leonum ora à magistris impune tractantur: elephantorum feritas cibo mitescit usque ad præstandum homini servile obsequium. Adeo etiam quæ intelligere beneficia non possunt, pertinaci merito evincuntur.

Apion, litteris homo multis præditus, hoc libro quinto refert, quod neque audisse neque legisse, sed ipsum sese in urbe Romanâ oculis suis vidisse, confirmat. In Circo maximo amplissimum spectaculum bestiarum cum hominibus decertantium populo dabatur. Multæ ibi feræ, quarum inusitata forma erat & ferocia: sed leonum immanitas præcipuè admirationi fuit, & præter ceteros unius, qui vastâ corporis mole, terrifico rugitu, jubis fluctuantibus, animos oculosque omnium in se convertebat. Introductus erat inter complures alios ad pugnandum cum belluis servus; cui nomen Androclus fuit. Hunc ille leo ubi vidit procul, repentè quasi admirans stetit: ac deinde sensim atque placidè tanquam noscitans ad hominem accedit: tum caudam more adu-

A. Gell. l. 5. c. 24.

lantium canum blandè movet, cruraque & manus propè jam examinati metu leniter linguâ demulcet. Inter illa tam atrocis feræ blandimenta animum colligit Androclus, & oculos, quos præ timore averterat, paulatim ad contuendum leonem refert. Tum verò quasi mutuâ recognitione factâ gratulabundus videres hominem & leonem. Re tam admirabili maximi clamores populi excitantur, arcessitur à Cæsare Androclus, & interrogatus cur ipsi uni ille atrocissimus leonum pepercisset, rem mirificam narrat, his verbis.

Quum provinciam Africam dominus meus Proconsulari imperio obtineret : ego iniquis ejus & quotidianis verberibus ad fugam sum coactus ; &, ut mihi à domino tutiores latebræ forent, in arenarum solitudines concessi. Consilium autem erat mortem aliquo pacto quærere, si defuisset cibus. Sole medio specum quamdam nactus remotam latebrosamque, in eam penetro, ac me recondo. Neque multo post ad eamdem speluncam venit hic leo, debili & cruento uno pede,

ge-

gemitus edens dolorem cruciatumque vulneris ſignificantes. Primo advenientis feræ conſpectu territus & pavefactus hæſi: ſed poſtquam introgreſſus leo in habitaculum illud, ut reipſa patuit, ſuum, vidit me procul deliteſcentem: mitis & manſuetus acceſſit, ac ſublatum pedem oſtendere ac porrigere, quaſi opis petendæ gratiâ, viſus eſt. Ibi ego ſpinam ingentem veſtigio pedis ejus hærentem revulſi, conceptamque ſaniem vulnere intimo expreſſi. Ille meâ operâ ac medelâ levatus, pede in manibus meis poſito recubuit ac quievit. Ex eo die triennium totum ego & leo in illa ſpecu eodem victu viximus. Nam mihi ſuggerebat earum, quas venando ceperat, ferarum membra opimiora: quæ ego, quia ignis copia non erat, ſole meridiano torrens, edebam. Sed ubi me vitæ illius ferinæ pertæſum eſt, leone venatum profecto, reliqui ſpecum: & viam ferme tridui permenſus, à militibus viſus apprehenſuſque ſum, & ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me ſtatim curavit rei capitalis damnandum, dandumque

 ad

ad beſtias. Intelligo autem hunc quoque leonem, poſtquàm ab eo diſceſſi, captum, & huc adductum, gratiam nunc mihi beneficii & medicinæ referre.

Hæc ubi dixit Androclus; cunctis petentibus, pœnâ ſolutus ac dimiſſus eſt: Leo quoque ei ſuffragiis populi eſt donatus. Poſtea Androclus, & leo tenui loro revinctus, urbe totâ circum tabernas ibant. Donabatur ære Androclus: floribus ſpargebatur leo: omnes ferè obvii dicebant: *Hic eſt leo hoſpes hominis, hic eſt homo medicus leonis.*

Plin. l. 9. c. 8. A. Gell. 7. c. 8.

2. Cæſare Auguſto imperante, cùm pauperis cujuſdam filius puer delphinum ſæpius fragmentis panis allexiſſet; eum delphinus miro amore dilexit. Quocumque diei tempore inclamatus à puero, quamvis occultus atque abditus, ex imo adnatabat, paſtuſque è manu, præbebat dorſum aſcenſuro, pinnæ aculeos cohibens, ne dilectum corpus laceraret: receptumque ferebat per ſtadia ducenta è Bajano littore Puteolos ad ludum litterarium, & ſimili modo revehebat. Quod officium per an-

annos plures præstitit: donec puero mortuo ex morbo, delphinus subinde ad locum consuetum ventitans, tristi & mœrenti similis, desiderio pueri extinctus est, & in ejus sepulchro humatus. Quæ omnia se ipsum multosque alios vidisse refert Apion.

3. Puer nomine Thoas parvulum draconem magnâ curâ aluit, loquens cum eo quasi cum intelligente, ludensque unà & dormiens: donec draconis, qui ad miram magnitudinem excreverat, conspectu territi urbis cives eum in solitudinem emitti, invito & flente puero, voluerunt. Postea cùm puer ille, jam adolescens factus, à spectaculo quodam rediens, aut, ut alii tradunt, ad venationem egressus, in latrones incidisset, opemque inclamasset; ad notam ejus vocem draco statim adfuit, &, latronibus aut occisis aut fugatis, adolescentem, educatorem quondam suum, periculo ereptum servavit.

Ælian. l. 13. c. 46. Plin. l. 8. c. 17. Photius.

CAPUT LXXVIII.

Ingratus animus omnium odio damnatus.

Cicer. l.9. ad Att. Ep. 2. & 8. Epist. 2.

1. Ego ingrati animi crimen horreo: in quo vitio nihil mali non inest.

P. Syrus.

Omne dixeris maledictum, cùm ingratum hominem dixeris.

2. Offic. 65.

Omnes immemorem beneficii oderunt, & eum communem omnium, maximè verò tenuiorum, hostem putant, quia ipsam liberalitatem deterret.

P. Syrus.

Ingratus unus miseris omnibus nocet.

Malignos fieri maximè ingrati docent.

Seneca 3. benef. c. 6.

Quæritur, utrùm hoc tam invisum vitium, impunitum esse debeat; an contrà lex in civitatibus ponenda sit, quâ ingratis pœna constituatur? Nostri majores, maximi scilicet viri, beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Non est in

in ulla gente data adversùs ingratum actio. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbatur. Neque illud absolvimus: sed cùm difficile esset incertæ rei judicium, tantùm odio damnavimus, & inter ea reliquimus quæ ad judices Deos mittimus.

2. Apud Persas tamen, ut refert Xenophon, judicium instituebatur de eo crimine, unde gravissima inter homines odia solent existere, quum nemo propterea in jus vocari soleat; nimirum de ingrato animo. Itaque si quem intellexerant gratiam non retulisse, cùm posset; in eum graviter animadvertebant. Ingratos enim nullâ Deorum reverentiâ, nullâ parentum, patriæ, amicorum curâ tangi putabant.

1. *Cyrop.*

❊ ❊ ❊

CA-

CAPUT LXXIX.

Quos experimur ingratos, ipsi facimus.

Senec. 2. benef. 3. 1. benef. c. 1.

1. Non referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur: nullum tamen inter plurima maximaque hominum vitia frequentius, quàm ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video. Primò, quòd in collocandis beneficiis non eligimus dignos, quibus tribuamus. Secundò, si quos experimur ingratos, ipsi facimus: quia aliàs diu & enixè rogati beneficia conferimus, aliàs collatorum graves exprobratores exactoresque sumus. Quis enim nostrûm contentus fuit aut leviter rogari, aut semel? Nemo autem libenter debet, quod non tam accepit, quàm expressit. Gratus esse quis potest erga eum, qui beneficium aut iratus, aut precibus fatigatus, dedit? cùm in omni officio magni æstimetur voluntas.

Eo-

Eodem animo beneficium debetur, quo datur. *P. Syrus.*

2. Generosi & magnifici animi est, juvare & prodesse. Qui dat beneficia, Deos imitatur; qui repetit, foeneratores. *3. benef. c. 15.*

Cùm Sylla in Africam atque in castra Marii venisset; aliis rogantibus, aliis ultro beneficia dabat: invitus accipiebat, & properantiùs quàm æs mutuum reddebat, ipse à nullo repetebat: magis id laborabat, ut illi quamplurimi deberent. *Sallust. Jug. c. 96.*

Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. *Cicer. de Amic. n. 71.*

Extat in hanc sententiam elegantissimum Martialis Epigramma. *Martial. l. 5. Epig. 53.*

Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
Cur igitur taceo, Posthume? tu loqueris.
Incipio quoties alicui tua dona referre,
Protinus exclamat, dixerat ipse mihi.

Non

Non bellè quædam faciunt duo : sufficit unus
Huic operi : si vis ut loquar, ipse tace.
Crede mihi, quamvis ingentia, Postume, dona
Auctoris pereunt garrulitate sui.

P.Syrus. Beneficium qui dedisse se dicit, petit.

CAPUT LXXX.

Ingrati ingratos æquo animo feramus.

Senec. 6.benef. c. 27.28. 1. Grave est ingrati animi vitium, intolerabile, & concordiam, quâ humana imbellicitas fulcitur, scindit ac dissipat. Sed usque eò vulgare est, ut illud, nec qui queritur quidem, effugerit. Cogita tecum, an, quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ tibi puero data sunt, ante adolescentiam ex animo elapsa esse ; quæ in juventutem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Si te diligenter excusseris ; vitium, de quo quereris, in sinu invenies.

nies. Iniquè publico irafceris crimini: ut abfolvaris, ignofce.

2. Ferendi ingrati placido animo, manfueto, magno. Nunquam te beneficii immemor tam offendat, ut non tamen ei dediffe delectet. Nunquam te in has voces ejus injuria impellat: Vellem non dediffe. *Ibid.*

Ingratum meliorem facies ferendo, pejorem exprobrando. Quid opus eft querelis? Quid infectatione? Ut corporum, ita animorum, vitia molliter tractanda funt. Vincit malos pertinax bonitas: nec quifquam tam duri animi eft, ut tandem bonos non amet. *Senec. 7.benef. c. 30.31.*

Si nobis non eft relata gratia, quid faciemus? demus, etiamfi multa in irritum data fint. Demus nihilominus aliis, demus ipfis apud quos jactura facta eft. In hoc homine videor beneficium perdidiffe: huic ipfi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, curâ cultuque fterilitatem foli vincam.

Beneficium fæpe dare, docere eft reddere. *P. Syrus.*

7. benef. c. 12. 5. Non est quod turba ingratorum nos faciat ad bene merendum tardiores, cùm ne Deos quidem immortales sacrilegi negligentesque eorum ab effusa benignitate deterreant. Hos sequamur duces, quantùm humana imbecillitas patitur. In dandis beneficiis permaneamus, etiamsi spes præcidatur gratos reperiendi. Ne cessaveris: opus tuum perage, & partes boni viri exequere. Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium consilio, alium præceptis salubribus adjuva.

Finis primæ Partis.

Bibl. Jag.

IN-

INDEX

Selectarum è profanis Scriptoribus Historiarum.

PARS PRIMA.

LIBER PRIMUS.

DE DEO.

VI.

LIBER SECUNDUS.

DE

PRUDENTIA.

II.

INDEX.

XVII.

LIBER TERTIUS.

DE

JUSTITIA.

VIII.

INDEX.

BIBLIOTH. JAGELL. UNIV. CRACOVIENSIS

ka Jagiellońska
0018088

Biblioteka Jagiellońska
stdr0018088